

392
53.
NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

SZERKESZTIK: PEIZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK
LIII.

AZ EGYHÁZI ÉV BUDAÖRS
NÉMET KÖZSÉG NYELVI
ÉS SZOKÁSANYAGÁBAN
(TEKINTETTEL BUDAÖRS KÖRNYÉKÉRE)

IRTA:
BONOMI JENŐ

BUDAPEST, 1933

PFEIFER FERDINÁND (ZEIDLER TESTVÉREK)

NEMZETI KÖNYVKERESKEDÉSE

A NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK eddig megjelent füzetei:

(Von den in ungarischer Sprache verfassten und mit je einem deutschen Auszug versehenen Arbeiten zur deutschen Philologie sind bis jetzt folgende Hefte erschienen:)

- I. **Thienemann Tivadar:** Német és magyar nyelvújító törekvések. (Bestrebungen auf dem Gebiete der deutschen und ungarischen Sprachreform.) 1912. ... 1.50 P
- II. **Csáki Richárd:** Honterus János német iratai forráskritikai és nyelvészeti szempontból. (Quellenkritische und sprachliche Untersuchung der deutschen Schriften des Johannes Honterus.) 1912. ... 1.50 P
- III. **Dr. Hajek Egon:** Az erdélyi szász regényirodalom a XIX. század közepén. (Der sieben-sächsische Roman um die Mitte des 19. Jahrhunderts.) 1913. ... 2.50 P
- IV. **Roth Alfred:** Tanulmányok (az erdélyi szász) Roth Dánielről. I. Roth Dániel élete. II. Roth Dániel regényeinek és novelláinak forrásai. [Studien über (den sieben-sächsischen Romanschrittsteller) Daniel Roth: 1. Das Leben Daniel Roths; 2. Die Quellen der Romane und Novellen Daniel Roths.] 1913. ... 3.— P
- V. **Dr. Huss Richárd:** Az erdélyi szász nyelvjárástanulmányozás mai állása. (Der heutige Stand der siebenbürgisch-sächsischen Sprachforschung.) 1913. ... 2.— P
- VI. **Hollitzer Gyula:** Liszt Ferenc és a weimari irodalmi élet. (Franz Liszt und das literarische Leben in Weimar.) 1913. ... 3.— P
- VII. **Schwarz Frigyes:** A soproni hienc gyermekdal. (Das Kinderlied der Hienzen in Sopron-Oedenburg.) 1913. ... 4.— P
- VIII. **Szentirmay Gizella:** Mörike Eduard „Maler Nolten” című regénye. (Ed. Mörikes „Maler Nolten“.) 1913. ... 2.— P
- IX. **Czinkotszky Jenő:** Oswald újbányai jegyző német verses elbeszélése a XIV. századból. (Die deutsche Verserzählung Oswalds des Schreibers aus Ujbánya-Königsberg in Ungarn aus dem 14. Jahrh.) 1914. 2.50 P
- X. **Schwartz Elemér:** A rábalapincsközi (délbajor) nyelvjárás hangtana. [Lautlehre der (südbayerischen) Mundart zwischen der Raab u. Lafniz in Westungarn.] 1914. ... 3.50 P
- XI. **Trócsányi Dezső:** Humboldt Vilmos nyelvbölcészete. (W. von Humboldts Sprachphilosophie.) 1914. ... 2.— P
- XII. **Kádár Jolán:** A budai és pesti német színészet története 1812-ig. Függelékül a budai és pesti német színházak műsora 1783—1812. (Geschichte der Ofner und Pester deutschen Theater bis 1812. Als Anhang das Repertoire der Ofner und Pester deutschen Theater 1783—1812.) 1914. ... 3.— P
- XIII. **Moór Elemér:** A Toldi-monda és német kapcsolatai. [Die (ungarische) Toldi-Sage und ihre Zusammenhänge mit der deutschen Sage.] 1914. ... 2.— P
- XIV. **Koszó János:** Fessler Ignác Aurél élete és szépirodalmi működése (Ignác Aurel Fesslers Leben und schöpferisches Wirken.) 1915. 2.50 P
- XV. **Mornau József:** A szeghegyi német (rainai frank) nyelvjárás hangtana. [Lautlehre der deutschen (rheinfränkischen) Mundart von Szeghegy (Kom. Bács)] 1915. ... 2.50 P
- XVI. **Hollaender Rózi:** Déry Julianna (1864—1899.) élete és költészete. (Julianne Déry's Leben und Dichten. 1864—1899.) 1915. ... 2.— P
- XVII. **Zuber Marianne:** A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. (Geschichte der ungarländischen deutschen Zeitschriften bis 1810.) 1915. ... 3.— P
- XVIII. **Happ József:** Béb község német (középbajor) nyelvjárásának hangtana. [Lautlehre der deutschen (mittelbayerischen) Mundart der Gemeinde Béb (Kom. Veszprém.)] 1915. ... 3.— P
- XIX. **Dr. Weber Arthur:** A szepesi nyelvjárástanulmányozás története. (Geschichte der Zipser Dialektforschung.) 1916. ... 1.50 P
- XX. **Várady Imre:** Gellert hazánkban. (Gellert in Ungarn.) 1917. ... 3.— P
- XXI. **Pausz Gabriella:** Nemes Artner Mária Terézia (1772—1829) és írói köre. [Marie Therese von Artner (1772—1829) und ihr literarischer Kreis.] 1917. ... 3.50 P

Term. G. O. 2392 / 53
57591

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

SZERKESZTİK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK
LIII.

AZ EGYHÁZI ÉV BUDAÖRS
NÉMET KÖZSÉG NYELVI
ÉS SZOKÁSANYAGÁBAN
(TEKINTETTEL BUDAÖRS KÖRNYÉKÉRE)

IRTA:

BONOMI JENŐ

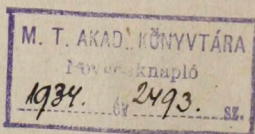

BUDAPEST, 1953

166506

A szerző kiadása.

ELŐSZÓ.

Három évi gyűjtésemnek adom itt egy kis részét. Művem tárgya az egyházi évhez fűződő budaörsi népszokások és hiedelmek ismertetése. De nemcsak Budaörsön végeztem kutatásokat, hanem ellátogattam a budai hegyvidék más németlakta községeibe is, úgyhogy a budaörsi anyaggal kapcsolatban egyúttal az egész környék idevágó anyagát is nyújtom. A szóbanforgó községek a következők: Zsámbék, Piliscsaba, Pilisvörösvár, Pomáz, Budakalász, Békásmegyér, Pilisborosjenő, Üröm, Solymár, Pesthidegkút, Budakeszi, Budafok, Törökbálint, Torbágy, Bia, Etyek.

Ami az itt összegyűjtött szokásokat és hiedelmeket illeti, meg kell állapítanunk, hogy nagyrészt már csak az öregek emlékezetében élnek. Ha sírba szállnak, eltűnnek ezek az utolsó maradványok is, mert a fiatalság nem igen érdeklődik a „babonák“ iránt. Az egykor még csendes falvak egy világváros közelében vannak. Az egyre erősödő városi befolyás hatására a népszokások lassan kihalnak.

Az említett községek sorában vannak olyanok is, ahol a németek magyarokkal, szerbekkel és tótokkal laknak együtt. A vallást tekintve sem egységesek. Míg a németek mind katolikusok, addig a magyarok leginkább reformátusok, a szerbek pedig görög keletiek. Ezek alapján felmerül az a kérdés, hogy a német vallási szokásanyagban vannak-e idegen vonások? Erre nézve pozitív adatok nincsenek. Más téren talán lehetne valamit kimutatni.

Mielőtt a tárgyra térnék, köszönetet akarok mondani mindazoknak, akik munkámban támogattak. Köszönetemet fejezem ki főtisztelendő Aubermann Miklós dr. budaörsi plébános úrnak, Lakovics Lujza budaörsi tisztelendő nővérnek, Clementis László ny. igazgató-tanító, budaörsi kántor úrnak és Szakály Mátyás budaörsi igazgató-tanító úrnak felvilágosi-

tásaikért és szíves támogatásukért. Külön kiemelem Wenzl János urat, budaörsi lakós, aki sok-sok délutánját nekem szentelte, az egyes családoknak bemutatott, és mindig fáradhatatlan buzgalommal kísért el gyűjtőutaimra. Önfeláldozó munkájáért e helyen is köszönetet mondok. Hálával gondolok Budaörs és az egész környék derék népére, amely mindig szívesen fogadott, és készségesen szolgált felvilágosítással. Végül köszönetemet fejezem ki az Országos Levéltár igazgatóságának, hogy a történelmi anyagot rendelkezésemre bocsátotta, és a Néprajzi Múzeum igazgatóságának, hogy a néprajzi könyvtár használatát megengedni szíves volt.

IRODALOM.

Budaörsre vonatkozó néprajzi irodalom.

A községről és népéről általában.

- b. e.: Rezesbandaverseny és borkiállítás Budaörsön. Magyarság, 1927. máj. 10. sz.
- Ebner, Elisabetha: Unser liebes Budaörs. Sonntagsblatt, 1930. okt. 12. sz.
- Hathalmi Gabnai Ferenc: Budapestvidéki haj- és kendőviselet. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának értesítője. 7. 95. ll. Budaörsről 99. ll.
- Maenner, L.: Deutsche Bauern in den Ofner Bergen. „Sternen und Blumen.“ Monatsbeilage des Sonntagsblattes, 1925. júl. 21. sz.
- Der zweite Musikwettstreit des Ungarländischen. Deutschen Volksbildungsvereines. Sonntagsblatt, 1927. máj. 15. sz.
- Wertz, Béla: Musikwettstreit schwäbischer Kapellen in Budaörs. Neues Politisches Volksblatt, 1927. máj. 10. sz.

Wendler Ferenc remetéről.

- Andenken eines Abonnenten des Christlichen Volksblattes. Christliches Volksblatt, 1897. márc. 20. sz.
- Gabányi Árpád: A budaörsi remete. Fővárosi Lapok, 1896. jan. 1. sz.

Az ünnepekről.

- Sonntag in Budaörs. „Sternen und Blumen“, 1927. aug.
- Knebel, Nikolaus v.: Volksgeist und Volksbühne. Neue Post, 1920. jan. 31. sz.
- Ghymessy, Margarethe: Ostern in Budaörs. Pester Zeitung, 1921. márc. 27. sz.
- Molnár Jenő Antal: Passiójáték. . . Budaörsön. Pesti Hírlap. 1931. márc. 22. sz.
- Fidy: Weißer Sonntag in Budaörs. Sonntagsblatt, 1932. ápr. 10. sz.
- Fidy: Wenn unser Volk feiert (Firmungsfeier in Budaörs). Sonntagsblatt, 1928. szept. 9. sz.
- Weigand, Stefan: Kiritag (a budaörsi búcsúról szóló költemény). Sonntagsblatt, 1924. máj. 18. sz.
- Knebel, Nikolaus v.: Das Fronleichnamfest. Neue Post, 1920. jún. 3. sz.

- bl.: Fronleichnam in Budaörs. Sonntagsblatt, 1925. jún. 21. sz. (Ugyan-
ez a cikk megtalálható: Göttling, Hans: Aus Vergangenheit und
Gegenwart des deutschungarischen Volkes. Budapest, 1950. 179. ll.)
Budaörs körmenete (úrnapi). Uj Nemzedék, 1926. jún. 5. sz.
Fronleichnam in Budaörs. Sonntagsblatt, 1926. jún. 13. sz.
Lob der Budaörser (az úrnapi körmenetről szól). Sonntagsblatt, 1926.
jún. 20. sz.
Virágszőnyeges úrnapija Budaörsön. A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1950.
jún. 15. sz. 18. ll.
Schwartz, Elmar v.: Die Fronleichnamfeier in den Ofner Bergen. ZfV.
2, 45. ll.
Schwartz, Elmar v.: Der Budaörser Fronleichnamsteppich in Budapest,
Sonntagsblatt, 1931. jún. 14. sz.
Schwartz, Elmar v.: Wird das Volksgut immer in der Oberschicht ge-
macht? Sonntagsblatt, 1931. jún. 28. sz.
Schwartz, Elmar v.: Schöne Fronleichnamsprozessionen. Sonntagsblatt,
1932. jún. 19. sz.
Hartmayer, Konrad: Im Friedhof zu Budaörs. Sonntagsblatt, 1931. nov.
1. sz.
A budaörsi úrnapi körmenetről eddig megjelent fényképfelvételek.
Sonntagsblatt, 1925. jún. 28. sz. (2 kép); Sonntagsblatt, 1926. jún. 20.
sz. (2 kép); A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1950. jún. 15. sz. (5 kép);
Göttling, Hans: Aus Vergangenheit und Gegenwart des deutschun-
garischen Volkes. Budapest, 1950. 180. l. (1 kép); Deutscher Volks-
kalender für das Jahr 1933, hg. vom Ungarländischen Deutschen
Volksbildungsverein. Budapest, 45. l., 51. l. (2 kép).

Rövidítések a felhasznált irodalom idézésében.

- BBmTTÉ = Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve.
Zombor.
Bell = Das Deutschtum im Ausland. Monographiensammlung, hg. von
Karl Bell. Banat. Dresden, 1926.
Bronner = Bronner, F. J.: Von deutscher Sitt' und Art. Volkssitten und
Volksbräuche in Bayern und den angrenzenden Gebieten im Kreis-
lauf des Jahres dargestellt. München, 1908.
DeutschiR = Das Deutschtum in Rumpfungarn (a) Schmidt, Heinrich:
Die deutschen Mundarten Rumpfungarns; b) Schilling Rogerius: An-
siedlung der Deutschen in Rumpfungarn; c) Schnitzer, Johann: Sta-
tistisches über das Deutschtum in Rumpfungarn.), hg. von Jakob
Bleyer. Budapest, 1928.
ELJ = Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Literatur Elsaß-Loth-
ringens. Straßburg.
Erk-Böhme = Erk, Ludwig—Böhme, Franz, M.: Deutscher Liederhort.
Leipzig, 1894. 3. k.
Feifalik = Feifalik, Julius: Volksschauspiele aus Mähren. Olmütz, 1864.

- Franz = Franz, Adolph: Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. Freiburg i. Br. 1909. 1. k.
- Geramb = Geramb, Viktor: Deutsches Brauchtum in Österreich. Graz, 1926.²
- Gréb = Gréb, Julius: Zipser Volkskunde. Kesmark-Reichenberg, 1952.
- Haltrich-Wolff = Haltrich, Joseph: Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen. Neu bearbeitet von Johann Wolff. Wien, 1885.
- HdwbdA = Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, hg. von E. Hoffmann-Krayer und Hanns Bächtold-Stäubli. Berlin-Leipzig, 1927/51. 5 k.
- Hanika = Hanika, Josef: Hochzeitsbräuche der Kremnitzer Sprachinsel. Reichenberg, 1927.
- Hartmann = Hartmann, August: Volksschauspiele. In Bayern und Österreich-Ungarn gesammelt. Leipzig, 1880.
- Heß = Heß, Nikolaus: Heimatbuch der drei Schwestergemeinden Sveti-Hubert, Charlevil und Soltur im Banat. 1770—1927. Veliki-Betschkerek.
- Hörmann = Hörmann, Ludwig v.: Tiroler Volksleben. Ein Beitrag zur deutschen Volks- und Sittenkunde. Stuttgart, 1909.
- Hruschka-Toiser = Hruschka, Alois—Toischer, Vendelin: Deutsche Volkslieder aus Böhmen. Prag, 1891.
- Isbert = Isbert, Otto, Albrecht: Das südwestliche ungarische Mittelgebirge. Bauernsiedlung und Deutschtum. Langensalza-Berlin-Leipzig, 1951.
- John = John, Alois: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. Prag, 1905.
- Kerler = Kerler, Dietrich, Heinrich: Die Patronate der Heiligen. Ulm, 1905.
- Kraushaar = Kraushaar, Karl: Sitten und Bräuche der Deutschen. Wien (1932).
- Leoprechting = Leoprechting, Karl, Frh. v.: Aus dem Lechrain. Zur deutschen Sitten und Sagenkunde. München, 1855.
- Mayrhofer = Mayrhofer, Karl: Ahnenerbe. Von Sitte und Brauch in Altbayern. München-Berlin, 1927.
- Meier = Meier, Ernst: Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben. Stuttgart, 1852.
- Mihályfi = Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet. Budapest, 1925.
- Müller-Guttenbrunn = Müller-Guttenbrunn, Adam: Deutsche Kulturbilder aus Ungarn. München-Leipzig, 1904.²
- Nik = Nemzetiségi ismertető könyvtár. Szerk. Szabó Oreszt 2. k. (1., 2. rész. A magyarországi németek; a) Czirbusz G.: A délvidéki németek; b) Nitsch M.: A dunántúli németség; c) Neugeboren E.: Az erdélyi szászok; d) Bruckner Gy.: A szepesi szász nép). Budapest, 1915.
- Prause = Prause, Karl: Deutsche Grußformeln in neuhochdeutscher Zeit. „Wort und Brauch“, Volkskundliche Arbeiten der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde. 19. Heft. Breslau, 1950.
- Reiser = Reiser, Karl: Sagen, Gebräuche und Sprichwörter des Allgäus. Kempten, é. n. 2. k.

- Sartori = Sartori, Paul: Sitte und Brauch. „Handbücher zur Volkskunde“, V—VIII. sz. Leipzig, 1910, 1911, 1914. 3 k.
- Schönwerth = Schönwerth, Fr.: Aus der Oberpfalz. Sitten und Sagen. Augsburg, 1857. 1. k.
- Schullerus = Schullerus, Adolf: Siebenbürgisch-sächsische Volkskunde im Umriß. „Deutsche Stämme-Deutsche Lande“, hg. von Fr. v. d. Leyen. Leipzig, 1926.
- Schwarz = Schwarz Frigyes: A soproni német gyermekek. Német Phil. Dolg. VII. Budapest, 1913.
- Simrock = Simrock, Karl: Das deutsche Kinderbuch. Frankfurt a. M. 1857.²
- Straubinger I. = Straubinger, J.: Die Schwaben im Banat. Hamburg, 1925.
- Straubinger II. = Straubinger, J.: Die Schwaben in Sathmar. Stuttgart, 1927.²
- Várady = Várady Ferenc: Baranya multja és jelenje. Pécs, 1896. 1. k.
- Vernaleken = Vernaleken, Theodor: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. Wien, 1859.
- Walther = Walther, Paul: Schwäbische Volkskunde. „Deutsche Stämme-Deutsche Lande.“ Leipzig, 1929.
- Weigert = Weigert, Josef: Religiöse Volkskunde. Freiburg i. Br., 1925.
- Wlislocki = Wlislocki, Heinrich v.: Volksglaube und Volksbrauch der Siebenbürger Sachsen. Berlin, 1895.
- Zingerle = Zingerle, Ignaz v.: Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes. Innsbruck, 1871.²
- Züricher = Züricher, Gertrud: Kinderlieder der deutschen Schweiz. Schriften der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde. 17. Bd. Basel, 1926.

Folyóiratok.

- ArchfAnthr = Archiv für Anthropologie, Braunschweig.
- BdK = Banater deutsche Kulturhefte. Temesvár.
- BayHfte = Bayerische Hefte für Volkskunde. München.
- BWHV = Bayerische Wochenschrift für Pflege von Heimat und Volkstum. München.
- Bgld = Burgenland. Eisenstadt.
- DG = Deutsche Gae. Kaufbeuren.
- DUHBl = Deutsch-Ungarische Heimatsblätter. Budapest.
- Ethn = Ethnographia (Népélet). Budapest.
- EMU = Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn. Budapest.
- Hmtg = Heimatgae. Linz.
- HBV = Hessische Blätter für Volkskunde. Leipzig.
- Kpl = Karpathenland. Reichenberg.
- KblSblk = Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt.
- MbH = Mitteilungen des burgenländischen Heimatschutzvereins. Eisenstadt.

SAV = Schweizerisches Archiv für Volkskunde. Basel.

Vld = Das deutsche Volkslied. Wien.

WZV = Wiener Zeitschrift für Volkskunde. Wien, 1929 óta, azelőtt ZföV.

ZfV = Zeitschrift für Volkskunde. Berlin, 1929 óta, azelőtt ZVfV.

ZföV = Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Wien.

ZrwV = Zeitschrift für rheinische und westfälische Volkskunde. Elberfeld.

ZVfV = Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. Berlin.

1. BUDAÖRS RÖVID TÖRTÉNETE.

A budai hegyvidék legnagyobb német községe Budaörs (a nép ajkán „Wuudesch“). Közvetlenül a főváros mellett, a „Frankenberg“, „Steinberg“ és a „Lukapääk“ tövében fekszik. Lássuk legalább főbb vonásokban a község történetét.

Legelőször 1282-ben, „villa Kechkekvvrs“ néven a telki apátsággal kapcsolatban említik.^a Egy 1296-ból való iratból kitűnik, hogy a község plébánosát Pálnak hívták.^b

További adataink a török hódoltság idejéből valók. Az *Urbarium Comaromiense* (1592) a következőket olvashatjuk Budaörsről: „Budaörsch. Dises Dorf ligt zunächst bei Budakhözy hat auch vor Zeiten gen Ofen gedient, an jezo aber dient dasselbe der Herrschaft Comorn jarlichen zu zweyen tagen also Georgy f. 16. Michaeli auch so vill f. 16. und einen Türkischen Tebich P. 10 oder 12 f.“^c

1608-ban Óbuda, Szentendre, Torda, Tótfalu, Bogdán, Budakeszi és Örs községek panaszt emeltek a váci főkapitány ellen, aki elviselhetetlen terhekkal sújtotta őket.^d

A török kiűzése után Budaörs, sok más községgel együtt, az elpusztult helyek sorában szerepel. Az 1685-ben foganatosított összeírás „Budaörs“ rovatában ez a két szó olvasható: „ganz oedt.“^e

E szomorú idők emlékét Budaörs mai német lakossága is őrzi. A törökbálinti határban emelkedő sziklacsúcsot a nép szerint azért nevezik „Türkensprung“-nak, mert Budavár tö-

^a Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 1, 14. l.

^b Knauz, Ferdinandus: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. Strigonii, 1882. 2, 390. ll.

^c O(rszágos) L(évltár), *Urbaria et Conscriptiones*, fasc. 4., n. 45.

^d O. L., *Neo Registrata Acta*, fasc. 268., n. 1.

^e O. L., *Urbaria et Conscriptiones* (1685), fasc. 10., n. 2.

rök főparancsnoka a vár visszafoglalásakor állítólag ide menekült, és innen vetette volna le magát a mélységbe. A „Vierundzwanzig Ochsenberg“-re pedig huszonnégy ökörrrel vontatták volna fel az utolsó török ágyút.

A török kiverése után kezdődik országszerte az újjáépítés korszaka. Az elpusztult és kihalt vidékekre új emberek jöttek, és verejtékes munkával ismét termővé tették a parlagon heverő földeket. Budaörs akkori földesura, gróf Zichy Péter 1718-ban^a német telepeseket hívott birtokára, s ezzel megvetette a mai község alapját. Érdekes, hogy a néphagyomány 1707-re teszi a telepítés idejét. Valamennyi családi krónikában (Hausbuch) a következőket olvashatjuk: „Wir gehörten zur Grosz Turbaler Pfare 1707 ist Buda Eörs angelegt worden und hat den Nahmen von einer csárdá wo eine schöne Wirthin war mit Nahmen Örsi (Lisel) sie war von Ofen (Buda) weswegen die Herrn von Ofen oft auf Unterhaltung gekommen sind zur Ofner Lisel oder (Buda Eörsi) genant wurde von wo dan das Dorf den Nahmen erhalten hat“.^b Ime egyúttal a község nevének naiv magyarázata.

A telepesek őshazájára vonatkozólag nincsenek adataink. A mai nyelvjárás (középbajor uo-ua nyj.)^c alapján feltehető, hogy bajor területről jöttek.

Az 1739 évi nagy pestisjárvány szörnyű csapást mért a fiatal településre. Rövid idő alatt összesen 274-en haltak meg.^d

Amíg a községnek önálló plébániája nem volt, addig a papi teendőket a máriamakki trinitáriusok, a budai ferencrendiek és a kapucinusok végezték.^e 1745-ben templomot építtetett a község.^f Az első plébánost Helmár Jánosnak hívták.^g A régi templom a lakosság számának növekedése folytán csak-

^a Czoernig, Karl, Frh. v.: Ethnographie der oesterreichischen Monarchie. Wien, 1857. 3, 258. l.

^b A budaörsi Wendler család krónikájából.

^c DeutschiR 12. l.

^d Megholtak anyakönyve. 1738—1841. Budaörs.

^e Can(onica) vis(itatio). Budaörs, 1821.

^f Can. vis. 1821.

^g Can. vis. 1780.

hamar szűknek bizonyult. 1803-ban lebontották^a és újat emeltek helyébe, amely most is áll.

Budaörs ma már nem az a csendes falu, mint volt a múltban. Főutcáján nemcsak parasztszekerek láthatók, hanem autók és motorkerékpárok is. A főváros nagyarányú terjeszkedése következtében határa egyre szűkül, a virágzó szőlők helyén villák épülnek, és talán nincs is messze az az idő, amikor majd a község Budapest egyik külvárosa lesz.

Lakói két évszázad után is megőrizték faji és népi sajátosságait, nyelvüket, egységüket. Igaz, hogy amióta a vasút és az autbuszközlekedés közelhozta egymáshoz a falvakat, azóta az őslakosság közé új elemek keverednek, egyre gyakoribbak a beházasodások, ami azelőtt csak ritkán történt. Budaörsön szorgalmas, becsületes nép lakik,^b amely túlnyomóan szőlőműveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Sajnos, ebben a jómódú községben is nagy mértékben mutatkoznak az elszegényedés jelei. Igen nagy számban vannak olyanok, akik a fővárosi gyárakban keresik kenyerüket. Hogy a néprajz szempontjából ez mit jelent, azt felesleges részleteznünk.

2. EGYHÁZI ÉS NÉPIES VALLÁSOSSÁG.

Mielőtt a budaörsi vallásos életből néhány képet mutatnánk be, szükségét látjuk annak, hogy a népies vallásoságnak mintegy az alapvonalait megrajzoljuk.

„Das Volk hat — mondja Weigert — eine eigene Art, sich die religiöse Lehre zurechtzulegen, die Frömmigkeit zu üben,

^a Can. vis. 1821.

^b A lakosság számának növekedése: 1756: lakosság 785, németek 785, l. Can. vis. 1756; 1766: lakosság 920, németek 920, l. Div. conscr. Budaörs. O. L.; 1780: lakosság 1354, németek 1350, szlávok 4, l. Can. vis. 1780. pag. 52.; 1811: lakosság 1706, németek 1706, l. Can. vis. 1811; 1821: lakosság 2159, németek, kivéve néhány magyart és szlávot, l. Can. vis. 1821. pag. 42.; 1830: lakosság 2223, németek 2223, l. Isbert 197. l.; 1870: lakosság 3449, németek 3449, l. Isbert 197. l.; 1880: lakosság 4376, németek 4188, magyarok 152, DeutschiR 176. l.; 1890: lakosság 5281, németek 4947, magyarok 308, l. DeutschiR 176. l.; 1900: lakosság 6104, németek 5669, magyarok 405, l. DeutschiR 177. l.; 1910: lakosság 7395, németek 4416, magyarok 2969, l. DeutschiR 177. l.; 1920: lakosság 7957, németek 7418, magyarok 550, l. DeutschiR 177. l.

den sittlichen Forderungen gerecht zu werden.“^a Ha meg akarjuk érteni a nép vallásosságát, bele kell helyezkednünk sajátos lelki világába.

A nép vallásossága szorosan összefügg a foglalkozásával. A gazda nemcsak saját erejére építhet. Verejtékes munkáját könnyen megsemmisíthetik az elemi csapások. Minden Istentől függ, mindent neki köszönhet. Áldását csak úgy biztosíthatja magának, ha istenfélő életet él. De ha az ember teljesíti kötelességeit, a Mindenható sem feledkezzék meg róla.

A vallásosság örökség. „Glaube und Glaubensübung sind ein Erbe der Vorzeit“.^b

Nagy szerepe van a külsőségeknek. A nép sokszor ezekben látja a vallásosság lényegét.

A nép hite politeisztikus színezetű.^c Isten mellett ott vannak a szentek, akik bizonyos tekintetben közelebb állnak az emberhez.

Amit az egyház előír, azt a nép szigorúan betartja. Ehhez azonban hozzá is tesz. A vallásszabta keretet a néphit színes elemeivel egészíti ki.^d Ezek a „babonák“, „nevetségessé“ szokások egy letűnt kor emlékei,^e amelyeket a konzervatív nép híven megőrzött. Oktalan dolog a népet hiedelmeitől, szokásaitól megfosztani, és azokat nevetségessé tenni. Igaz, vannak káros hajtások is, de ezeket csak emgértéssel lehet nyesegetni. A mai kor szelleme amúgy is alaposan megrostálta a néphitet. A „babonák“ többnyire csak emlékek, amelyeknek komoly jelentőséget ma már nem tulajdoníthatunk.

3. VALLÁSI TÁRGYI NÉPRAJZ.

Ha faluhelyen betérünk egy katolikus házba, úgy érezzük, mintha kis templomban járnánk. Mindenütt szentképek, szobrocskák, feszületek ötlenek a szemünkbe, csupa figyelemzértető jel az Úristenre. Tekintsünk egy kissé körül.

^a Weigert 5. ll.

^b Weigert 21. l.

^c Andree, Richard: Votive und Weihgaben des katholischen Volkes in Süddeutschland. Braunschweig, 1904. 9. l.

^d Schreiber, Georg: Nationale und internationale Volkskunde. Düsseldorf, 1930. 55. l.

^e Freybe, A.: Der deutsche Volksaberglaube. Gotha, 1910. 6. l.

Már a ház külseje is azt mutatja, hogy tulajdonosa istenfélő ember. A ház falában, egy kis mélyedésben, a Szűzanya vagy valamelyik szent szobrocskáját találjuk. A padlásablak alatt I. H. S., kehely, horgony-kereszt-szív vagy másféle vallásos motívum látható. A szobában, az ajtó felett díszes keretben a házi áldás függ. Az ajtón látjuk a nappkeleti bölcsék nevének kezdőbetűit, kereszttekkel és évszámmal. Plébából vagy porcellánból készült szenteltvíztartó (Waichkriügl) valamennyi szobában van, rajta a legkedvesebb rózsafüzérek (Peetn) lógnak. Minden házban tizenöt-húszféle olvasót találhatunk, kezdve a régi, zsinorra fűzöttektől (Schniørlpeetn) a láncra fűzöttékig (Khee(d)lpeetn). Számuk egyre növekedik, hiszen egy-egy zarándoklat egyúttal olvasóban való gazdagodást is jelent. Feltűnően sok a szentkép. Leginkább Krisztus urunkat és a Szűzanyát ábrázolják. Régebben az Ádám-Éva kép, valamint a család patrónusának a képe sem hiányozhatott. A képek többnyire nyomtatottak, bár az olajfestmények sem ritkák.

Mindaz, ami a családnak a legbecsesebb, az a „Paradistum“-ban (Paradestube) található. Itt áll az „oltár“ (Oltoa, Oltoawingl), egy gazdagon hímzett terítővel letakart sublót-szekrény, amelyen feszületek, Krisztus- és Mária-szobrocskák és kis emléktárgyak vannak. A szoba mennyezetét néhol még egy hatalmas I. H. S. díszíti.

A gazda hűséges segítőtársairól, az állatokról sem feledkezik meg, ezeket is Isten vagy valamely „erős“ szent oltalma alá helyezi. Budaörsön Szent Vendel^a az állatok patrónusa. Szobrocskája az istállóban, a jászol felett áll.

Vessünk egy pillantást a család könyveire is, mert a vallásos szellem ébrentartása, nemcsak a templom és az iskola munkájának köszönhető, hanem a vallásos tárgyú könyveknek és folyóiratoknak is. Nincs az a ház, ahol a Szentírást, a szentek életét, sok imakönyvet stb. ne találhatna az ember. A könyvek száma folyton növekszik, hiszen a zarándoklatokról nemcsak lelkiekben gazdagodva térnek vissza a hívők, hanem egy-egy emléket is, rendszerint olvasót vagy imakönyvet hoznak magukkal. Az új könyvhöz, különösen ha ú. n.

^a Vö. Kerler 169. II., 225. I., 302. I., 391. I., 393. I.

„kräftichs Piichl“ szívesebben nyúlnak. Az „elavultak“ a szekrény tetejére, majd a padlásra kerülnek, s végül elégetik őket. A világháború idején, papírhiány miatt, sok régi könyv pusztult el így. Csupán a fafedeleket hagyták meg, amelyeket „Tischpree(d)l“ (tálca) gyanánt használnak. Sajnos, erre a sorsra éppen a legrégebbieket jutottak. A XVIII. századból való könyvek már elég ritkák. Ezekből még a következőket sikerült megtalálnom:

Das Leben Christi oder ausführliche andächtige unnd bewögliche Beschreibung deß Lebens und Leydens unsers Herrn Jesu Christi unnd seiner glorwürdigsten Mutter Mariae sambt aller ihrer Befreundten . . . Anderer Theyl. Authore P. Martino Cochem. . . München, 1696. (Johann Jäcklin.)

Des ehrwürdigen Vatters Wilhelm Stanihurstens aus der Gesellschaft Jesu *Losungs-Worte guter Streiter Jesu Christi*, das ist erbau-liche Betrachtungen auf alle Tage des gantzen Jahrs, welche einem Menschen zeigen wie er durch Vermeidung des Bösen der Knechtschafft entlassen, durch Ausübung aber des Guten in die Freyheit versetzt wird. . . aus dem Lateinischen ins Teutsche übersetzt von einem Priester der Gesellschaft Jesu. Wien, 1758. (Peter Conr. Monath.)

Des christlichen *Hauß-Buchs* oder großen *Leben Christi* anderer Theil von dem bittern Leyden unsers Erlösers: Das ist ausführlich und anächtige Betrachtungen, Erzehlungen und Gebett von der schmerzlichen Paßion und Leyden unsers Seeligmachers Jesu Christi . . . von Caspar Erhard . . . Augsburg, 1753. (Sebastian Eysenbarth.)

Lehr und Exempel-Buch für die Krancke und Sterbende, wie auch für diejenige, welche denselben beystehen . . . von Martin Krugger . . . Augsburg und Wirtzburg, 1756. (Ignatz Adam und Frantz Anton Veith.)

Römisch catholische vollständige H. Charwoche zur Vermehrung: I. der Erkänntniß, II. der anmuthigen Verehrung des großen Geheimnisses der Erlösung des menschlichen Geschlechtes. . . In Welscher Sprache verfaßt von dem Hochwürdigen Abte Alexander Mazzinelli: in die Deutsche Sprache übersetzt von dem Hochwürdigen Herrn Gregorius Trantwein. . . Augsburg, 1763. (Gebrüder Veith.)

Das große Leben Christi oder ausführliche, andächtige und bewegliche Beschreibung des Lebens und Leydens unsers Herrn Jesu Christi. . . vermehrt von R. P. Martino Cochem. . . München, 1766. (Theodor Osten.)

Thomae von Kempen vier Bücher von der *Nachfolgung Christi* sammt einer Uebung, und Gebeth auf jedes Kapitel. In französischer Sprache beschrieben durch R. P. de Connellieu aus der Gesellschaft Jesu . . . in die deutsche Sprach übersetzt . . . von einem anderen Priester derselbigen Gesellschaft. Presburg, 1773. (Joseph Göllner.)

Große Haus Legend der Heiligen, das ist historische clare und ausführliche Beschreibung von dem Leben und Thaten der Heiligen auch von

denen Geheimnissen Christi des Herrn. . . beschrieben und eingerichtet von Caspar Erhard. . . Augsburg, 1775. (Matthias Rieger.)

Evangelien sammt der Episteln oder Sectionen auf alle Sonn und Festtag des ganzen Jahrs, wie auch beygefügetem vierfachen heiligen Passion nach der Beschreibung der vier Hl. Evangelisten. . . Augsburg, 1780. (Gebrüder Veith.)

Haus-Büchlein, worinn unterschiedliche sowohl geistliche als weltliche Hausmittel sonderlich, wie sich ein Haus-Vater gegen Gott, gegen den Nächsten und gegen sich selbst wie auch in seinem Haus Geschäfte verhalten solle. Zu der Ehr Gottes und zum Nutzen der Haus-Väter geistreich zusammengetragen von Podilo Schreger. . . Augsburg, 1785. (Joseph Anton Moy.)

R. P. Coffine Christkatholisches vermehrtes und nach der Ordnung des römischen Missals neu eingerichtetes *Unterrichtsbuch* oder kurze Auslegung aller Sonn und Festtagl. Evangelien samt daraus gezogenen Glaubens und Sittenlehren. . . Wien-Prag-Inspruck, 1787. (Johann Thomas Trattner.)

Christliches Hausbuch oder das *große Leben Christi*, durch ausführliche, kräftige und andächtige Betrachtungen Erzählungen und Gebethe von dem bitterm Leiden Jesu Christi . . . lehr und geistreich beschrieben von Casparo Erhard. . . Augsburg, 1789. (Matthäus Riegers Söhne.)

Christliche Hauspostille von Cristian Gotthilf Salzmann. Bregenz, 1794. (Joseph Brentano.)

R. P. Coffine Ord. Praem. Christkatholisches neu eingerichtetes . . . und merklich vermehrtes *Unterrichtsbuch*, oder kurze Auslegung aller Sonn und Festtaglichen Episteln und Evangelien. . . Sonntäglicher Theil Augsburg, 1798. (Nicolaus Doll.)

A felsorolt könyvek, egy kivételével külföldről valók. A XIX. században már a hazai nyomdák látják el a községet a Szentírassal, ima- és énekeskönyvekkel: az ötvenes évekig leginkább az Egyetemi, a Trattner- és Landerer-féle nyomdák, a hatvanas évek óta pedig a Bagó-, Bartalits- és Bucsánszky-féle nyomdák.

A vallásos folyóiratok közül a következőket olvassák, illetve olvasták:

Ave Maria. Illustrierte Monatsschrift für Marienverehrung, Belehrung und Unterhaltung. Linz.

Das kleine Ave Maria (Kinderzeitschrift). Linz.

Echo aus Afrika, Katholische Monatsschrift für Förderung der afrikanischen Missionstätigkeit. Salzburg.

Edelweiß. Illustrierte Monatsschrift für Jünglinge und Burschen in Stadt und Land. Klagenfurt.

Illustrierte Frauenzeitung. Monatsschrift für die christliche Frauenwelt. Linz.

Illustrierte Mädchen-Zeitung. Monatsschrift für Mädchen und Mädchenvereine in Stadt und Land. Klagenfurt.

Jugendfreund. Monatsschrift für das junge Volk. Wien.

Jugendfreund. Für Knaben und Mädchen. Wien-Strebersdorf.

Katholischer Volksverein. Budapest.

Katholischer Wahrheitsfreund. Graz.

Das kleine Kirchenblatt. Wochenschrift für die katholischen Kinder. Wien.

Lourdes-Rosen. Monatsschrift zur Verehrung der seligsten Jungfrau Maria. Donauwörth.

Der Marienbote. Illustrierte Monatsschrift für Marienkinder und Töchter kath. Familien. München.

Das Marienkind. Marianische Monatsschrift. Graz.

Monika. Zeitschrift für kath. Mütter und Hausfrauen. Donauwörth.

Das Negerkind. Maria Sorg.

Raphael. Illustrierte Zeitschrift für die reifere Jugend und das Volk. Donauwörth.

Salesianische-Nachrichten. Wien.

Der Sendbote des göttlichen Herzens Jesu. Monatsschrift des Gebets-Apostolates und der Andacht zum hlst. Herzen. Innsbruck.

Stadt Gottes. Illustrierte Zeitschrift für das kath. Volk. Steyr.

Vergißmeinnicht. Illustrierte Zeitschrift der Marienhiller Mission. Linz. St. Vinzenz. Köln.

A vallásos tárgyú könyveket állandóan forgatják. Szent-időkben, ádventben, a nagybőjtben, de télen is, amikor szünetel a munka, mindig kéznél vannak a könyvek.^a Természetesen leginkább az öregek használják őket.

Az egyházi népéneknek különösen faluhelyen van igen nagy jelentősége, mert a nép — hacsak lehet — misén, körmeneten és más ünnepi alkalmakkor énekelni akar. Röviden megemlékezünk Clementis László ny. igazgató-tanító, budaörsi kántor egyházi énekeskönyvéről,^b amelyet már majdnem az egész környék használ.^c

^a Vannak Budaörsön szépen díszített írott imakönyvek is: Andachten eines Christen von Matthias Wendler. Buda-Eörs, 1806—1831.; Gebetbuch eines katholischen Christen. Geschrieben durch Johann Baptist Merkl und gewidmet seiner treuen Ehegattin Anna, geb. Hauser. Im Jahre Christi 1854.; Christkatholisches Gebetbuch für fromme Christen von Theresia Winkler. Budaörs, 1847.

^b O süßer Jesu stärke uns! Sammlung von Gebeten, Liedern und gemeinschaftlichen Andachten. Zusammengestellt von Ladislaus Clementis, Oberlehrer und Chordirigent in Budaörs. Budapest, 1900, 1910², 1924³.

^c Nagymaros (1928 óta), Csobánka (1912 óta), Pomáz (1930 óta), Budakalász (1925 óta), Békásmegyér (1919 óta), Üröm (1930 óta), Budakeszi (1910 óta), Etyek (a háborúig)

Régen egységes énekeskönyv nem volt. A nép különféle kiadású énekeskönyveket, főleg a Bagó, Bartalits stb. féle nyomdák röplapokra^a nyomtatott énekeit használta. Ez az állapot tarthatatlan volt. Egyházi cenzúra nélkül sok ének honosodott meg a templomban. Az egymás mellé rakogatott röplapok elrongyolódtak, elkallódtak, de a kántornak is sok baja volt ezekkel, mert a szöveg és a dallam sokszor nem volt összhangban egymással. Ezeken a bajokon akart segíteni Clementis László, amikor az énekeskönyv megszerkesztéséhez fogott.

A röplapokra nyomtatott énekek nagy részét az egyházi cenzúra, a megfelelő változtatásokkal utólag jóváhagyta. Belekerültek az új énekeskönyvbe a magyar szentekről szóló énekek is, amelyeket addig nem ismertek. Több Mária- és Jézus-Szíve-éneket az apácák adtak. A környékbeli kántorok is egy-egy szép énekkel gazdagították a gyűjteményt. A négy antifonát a szerző zenésítette meg.

Hogy ez az énekeskönyv mennyire használható, azt közkedveltsége bizonyítja. Clementis László, aki 1879 óta él Budaörsön, szebb dologgal nem is ajándékozhatta volna meg a falu népét.

4. A HÉTKÖZNAPO VALLÁSI KERESZTMETSZETE.

Van egy állandó „vallásos napirend”: megszokott vallásos gyakorlatok, ájtatosságok, amelyek elvégzésére nagy gondot fordít a család. A gyermek lassanként belenő ebbe, és később a saját hatáskörében folytatja.

Reggel, amint megkondul a harang, imára kulcsolja kezét a vallásos ember, hogy az úrangyalát elmondja. Az első lépést „Gelobt sei Jesus Christus!”-szal teszik. Felkelés után rögtön a szenteltvíztartóhoz sietnek, hogy a Szentháromság nevében meghintsék magukat. Sokan ezt mondják ilyenkor: „Ich besprenge mich Herr Jesu Christ mit dem Blut, das aus deinem Herzen geflossen ist“. A kis gyermekeket az anya szokta meghinteni, régebben a következő szavak kíséretében:

^a A röplapokra nyomtatott énekeket egy öregasszony és egy öregember terjesztette, akiket éppen ezért „Liädaraan(d)l”-nak, ill. „Liädä-khoal”-nak (Károly volt a keresztneve) nevezték.

„Ich besprenge dich mit dem rosenfarbigen Blut unseres Herrn Jesu Christi“.

Legelőször a szülők vannak talpon, a gyermekek rendszeren csak később kelnek. Hajdan még vallásos formulával keltette fel őket az anya: „Es lebe Jesus!“ kiáltott az alvóra, amire a felébredt gyermek így felelt: „Ewig in unserem Herzen“. Mielőtt a szekér kigördülne az udvarról, szenteltvizet vesz a gazda, majd az ostornyéllal három keresztet rajzol a földre, a lovak elé, hogy balszerencse ne érje az úton. A napi munkát Isten nevében kezdik.

Ebéd előtt és után asztali áldást mond a család. A rövid formulák kiveszőben vannak, mindinkább a miatyánk lép előtérbe. Ha véletlenül többnek terítettek, mint ahányan vannak, azt mondják: „Täis khäat holt fiön Häan Jeissu“. Mielőtt a kenyeret megszegnék, a kés hegyével három keresztet karcolnak rá. A gyermekek tréfás versikét is tudnak erre:

Laap, i schnait ti aun,
Kəut Voodə, Kəut Soon.
Laap, holt ti kaunzi Wəuchər aun.^a

Az estharangszó a nap végét jelzi: „Gelobt sei Jesus Christus!“-szal lámpát gyujtanak, majd elfogyasztják a vacsorát. A fáradt embereken csakhamar erőt vesz az álomság. Leghamarabb a gyermekek ásítognak. Ha az anya ezt észreveszi, kereszttel jelöli meg szájukat. Aki látogatóban volt a családnál, az most már eltávozik, mondván: „Kuədi Nocht schlofz xunt“, amire így felelnek: „Äis aa, waunz Kəutes Wüü(l)n is“. A napot imával zárják. Ki-ki szenteltvizet vesz és nyugovóra tér.

5. VASÁR- ÉS ÜNNEPNAP.

A vásár- és ünnepnap elsősorban a templomé. Régen, amikor még szósz szerint vették az egyház azon rendelkezését, hogy vásár- és ünnepnap szolgái munkát végezni nem szabad, már előzőleg mindent elkészítettek. Megvették a húst, megtisztították a zöldséget, a konyhába elegendő mennyiségű aprófát hoztak stb. A kocsis is úgy igyekezett, hogy durva munkát ne végezzen.

^a Feljegyeztem 1951. ápr. 19-én (Weber Teréz, 46 éves).

Vasárnap délelőtt a legfontosabb teendő a misehallgatás. Már jóval a beharangozás előtt, ünneplőben, olvasóval és imakönyvvvel a kezében ki-ki a templomba siet.

Közbevetőleg megemlítjük, hogy a gyermekek a harangok szavát így értelmezik:

Pim, paum,
Tə Pfəuff is kraunk,
Ti Käichin lait,
Ti Khuu schrait: muu.¹

Ha mégis valamely fontos dolog megakadályozna valakit abban, hogy vallásbeli kötelességét teljesítse, akkor csak mondja el a következő formulát, és az őrangyal majd helyettesíti a misén:

Heiliger Schutzengel mein,
Geh' statt mir in die Kirche ein,
Stell' dich hin auf meinen Ort
Und hör' du an das Gotteswort.
Und hör' du an die heilige Meß',
Daß auf mich Gott nicht vergeß.^a

A templomban mindenkinek megvan a maga helye. Jobboldalt ülnek a férfiak, baloldalt az asszonyok. Az iskolásgyermekek részint a szentélyben, részint azon kívül, a rács előtt helyezkednek el. A menyasszonyok és az eladó leányok a baloldali mellékajtónál, az ú. n. „Prautwingl“-ban (Brautwinkel) állanak. A kóruson levő legényeknek így mintegy alkalmuk nyílik arra, hogy kedvesükre egy-egy pillantást vethessenek. Az orgona mögötti helyet leginkább a vőlegények kedvelik állítólag azért, hogy a kihirdetésnél el ne piruljanak.

Nagymise után következik az ebéd. A gyermekeknek régente előbb számot kellett adniok arról, hogy miről is szólt a prédikáció. Ha nem tudtak megfelelni, nem kaptak ebédet. Az evangéliumolvasást minden körülmények között megkövetelték a szülők. Aki elmulasztotta, annak délután nem volt kimenője.

^a Feljegyeztem 1930. nov. 16-án (néhai Schweitzer Jánosné szül. Bayer Magdolna, 74 éves).

A vecsernye (Seegn) mintegy kiegészítése a miséne. Ezen jobbra csak az asszonyok és az öregemberek vesznek részt.

A fiatalság vásár- és ünnepnapon szórakozni akar. Elsősorban a táncra gondolunk. Nincs igazi ünnep tánc nélkül, ahol öröm van, ott tánc is van. Budaörsön bőségesen van alkalma a fiatalságnak erre. Adventet és a nagybőjtöt kivéve majdnem minden vásár- és ünnepnap táncolnak. Reggen bezzeg nem így volt ez. Ha táncolni akartak, előbb a plébánostól kellett engedélyt kérniük. A vecsernye után a kocsmák előtt gyülekeznek a fiatalság. Addig várnak, míg megszólal a zene, azután betódulnak a tánchelyiségbe, és kezdetét veszi a tánc, amely legtöbbször az éjszakába nyúlik. Az estharang szó hajdan egy csapásra véget vetett minden mulatságnak. pillanatok alatt kiürült a helyiség. Aki utolsónak maradt, az csúfosan „seprű“-nek (Peesn) nevezték.

6. VALLÁSOS SZELLEM, VALLÁSERKÖLCSI NEVELÉS ÉS VALLÁSOS EGYESÜLETEK.

Budaörs olyan vallásos község hírében áll, amely példát szolgálhat az egész környéknek. Hogy a vallásos szellem már a múltban is ilyen volt, arról tanuskodnak a Canonikus visitatiók. Komoly kifogások nem merültek fel, mindig elismeréssel szólnak a népről. Lássunk néhány szemelvényt: „Populus est devotus, in Ecclesia frequens, Parochi emendatissime reverens... Parochiani plus amore quam timore reguntur...“^a „Incolae ... devoti, ac frequentes sunt in processionibus domesticis et funeribus“.^b „Populus est satis devotus et in Ecclesia frequens“.^c „Populi hujus character in genere est bonus. Erga Parochum in genere reverens et obediens“.^d

Már az eddigi néhány fejezetből is láthattuk, hogy a vallásnak milyen nagy szerepe van, mennyire átszövi az élet napi programját. A munka mellett állandóan ott van a vallás magasztos világa, amely felemeli az embert a hétköznapi

^a Can. vis. 1756.

^b Can. vis. 1780.

^c Can. vis. 1811.

^d Can. vis. 1821.

ságból. A gyermekek ilyen légkörben nevelkednek, és amint elhagyják az otthont, sok vallásos szokást visznek magukkal. Most már az iskolára hárul az a feladat, hogy ezeket kifejlessze, tudatosabbá tegye.

A leánynevelés terén áldásosan működnek az irgalmas nővérek, akik 1884-ben telepedtek le Budaörsön. A szigorú nevelés miatt eleinte nem nagyon lelkesedtek értük a szülők, de csakhamar látták, hogy odaadó munkájukból mennyi áldás fakad. Azóta mindenki szeretetébe fogadta őket. Az irgalmas nővérek olyan példás szervezetbe tömörítették a női fiatalságot, amelynek keretén belül mindenki korának megfelelően megkapja mindazt, amire lelkiekben szüksége van. A leányok négy társulatot alkotnak, amelyek a következők: Szentgyermekség Társulat (5—9 éves korig), Órangyal Társulat (9—12), Eucharisztikus Társulat (12—15) és Mária Társulat (15 éves kortól a házasságig). Gyűléseiket minden vasár- és ünnepnap délután az iskolában tartják. A leányok viselete ünnepi alkalmakkor festői. Az egyes csoportok tagjai — a Mária leányok kivételével, akik fekete „Janker“-t, kék szoknyát és fehér kötényt viselnek — hófehérben jelennek meg. A nagy gonddal vasalt rakott szoknyát már sok idegen megcsodálta.

A fiúk nagy része a papság vezetése alatt álló Szívgyárda tagja.

Meg kell emlékeznünk az iskolai színelőadásokról is, amelyeket az apácák már kezdettől fogva felkaroltak. Karácsonykor és farsang idején vallásos tárgyú darabokat játszatnak a növendékeikkel, hogy az emberek figyelmét a nemes dolgokra irányítsák. A háború utáni években a fiúiskola is bekapcsolódott ebbe a munkába.

A felnőttek vallásos egyesületei közül megemlítjük az Oltáregyletet^a és a Szent Vince együletet. Az utóbbi kebelébe tartozó tagok szociális téren apostolkodnak.

^a Imakönyve: Sammlung von Gebeten und Liedern zum Gebrauche des Altarvereins bei Anbetung des Allerheiligsten Sakramentes. Vom Altarverein in Budaörs, 1927.

Végül szóljunk a lelkigyakorlatokról is, amelyeket k
tíz évvel ezelőtt az irgalmas nővérek honosítottak meg. Elein
a piliscsabai lazaristák tartották ezeket, hét év óta azonban
Bécsből jönnek az előadók. Férfiak számára két évvel ezelő
váltak rendszeressé.

7. AZ EGYHÁZI ÉV.

(az 1931/32. polgári év alapján)

Karácsonyi ünnepkör.^a

Ádvent.

Az egyházi évet a karácsonyra való előkészület ideje, az ádvent vezeti be.

Aki csak teheti, hajnali misére megy. Régebben a gyermekeknek is a szülőkkel kellett tartaniok. A férfiak, mielőtt az „Oraadi“-ra indulnának, rendszeren egy pohárka pálinkát isznak. A módosabb gazdák azelőtt a kántorról sem feledkeztek meg; figyelmességből egy-egy üveg pálinkát, „Oraadi-schnops“-ot jutattak neki.

A karácsonyi ünnepeket megelőző kilenc napon az ú. n. „Herbergsucherinnen“ járnak imádkozni a faluban.² Erre a szép ádventi szokásra 1898-ban egy pesti asszony, özv. Schwarz Józsefné hívta fel a budaörsiek figyelmét. Az első csoportot még ugyanabban az évben Ganzmann Flórisné szül. Wendler Rozina szervezte. Ma kb. hét-nyolc van belőlük.

Minden csoport kilenc tagból áll. A csoportot vezető asszonynál van a szállást kereső Szent Családot ábrázoló kép, melyet az, kendőbe csavarva és szíve táján tartva hoz magával. Mindennap más-más taghoz mennek. A sorrendet Szepültelen fogantatás napján, sorsolás útján állapítják meg. Az ájtatosságokat egy imakönyvecske szerint végzik.^b

^a Az egyházi évet Neugart szerint három ünnepkörre osztottam. Vö. Neugart, Alfons: Handbuch der Liturgie. 1. k. Einsiedeln (1926).

^b Ave + Maria! Geistlicher Krippenbau oder fromme Übungen für die heil. Advent- und Weihnachtszeit. Umgearbeitet nach einem alten Büchlein vom Jahre 1721. von Schw. M. P. Innsbruck, 1922.⁸

A jámbor asszonyok csoportját mindenütt nagy örömmel várják. Mielőtt betérnének valahová, a következő szavakkal kérnek bebocsátást: „Gelobt sei Jesus Christus! Die heilige Familie sucht Herberge“. Ezután a szentképet vivő asszony a háziasszonyhoz fordul és így szól:

O Freundin, nimm sie auf in ihrer kalten Wanderschaft!
Die schönste Mutter Jesu in ihrer unbefleckten Mutterschaft!
Verehr' sie aber nicht nur heut' und morgen,
Sondern hilf beständig ihre Ehr' besorgen.^a

A háziasszony erre így felel:

Sei begrüßt, o Jungfrau rein,
Mit Freuden nehm' ich Dich in meine Wohnung ein,
Verehren will ich Dich von ganzem Herzen,
Verlaß auch du mich nicht in meinen Todesschmerzen.^b

Utána bevonulnak a szobába, elhelyezik a képet az „oltár“-ra, leborulnak előtte, és megkezdődik az ájtatosság.

Mutatóba közlünk néhány ájtatossági rendet:⁴ a) Egy üdvözlég, kilenc miatyánk (három a Szent Családhoz, három kegyelemért, három isteni áldásért), egy litánia (a lorettói vagy Szent József litániája), egy olvasó (a Josefi-Rosenkranz vagy a Zwölf-Sternen-Rosenkranz),^c egy miatyánk a meghalt tagtársakért vagy a meghalt rokonokért. b) Három miatyánk (a Szent Családhoz, kegyelemért, isteni áldásért), néhány Mária-ének, egy olvasó (a Josefi- vagy a Zwölf-Sternen-Rosenkranz). c) Egy üdvözlég, kilencnapos ájtatosság

^{a-b} Ave + Maria! Geistlicher Krippenbau stb. 60. l.

^c A Josefi- és a Zwölf-Sternen-Rosenkranz már alakjára nézve is eltér az általánosan ismert olvasótól. A Josefi-Rosenkranz 60 szemből áll (mert Sz. József 60 évig élt). Ezek 15, 4—4 szemből álló szakaszra oszlanak. Minden szakaszban 1 fehér (a fehér szín Sz. József szüzességét jelenti) és 3 kék (a kék szín Sz. József mennyei szemlélődését jelenti) szem van. Az olvasó végén levő érem Sz. Annát, ill. Sz. Józsefet ábrázolja. — A Zwölf-Sternen-Rosenkranz mindössze 15 szemből áll (háromszor 1+4 szem). Az érem Krisztust, ill. Szűz Máriát ábrázolja. Ezeket a különleges olvasókat Bettelheim Miksa pesti (Vilmos császár-út) játékárúkereskedőnél szerezték be. Használati utasításokról a Bagó-féle nyomda gondoskodott. A röplapok címe: Der Zwölf-Sternen-Rosenkranz, auf die Meinung Sr. Heiligkeit Pabst Pius IX. empfohlen. Ofen, 1862. Druck von Martin Bagó und Sohn. — Das Josephs-Rosenkränzlein. (Bagó.)

Szent Józsefhez (imakönyvből), kilenc miatyánk (három Szűz Máriához, három Szent Józsefhez, három a holtakért), az olvasó.

A következő napon más tag házába mennek. Így folyik ez karácsony estig. Ahol utoljára járnak, ott Gyertyaszentelő Boldogasszony napjáig marad a kép. A család megőrzi, és egész nap olajmécesest éget előtte. A csoport minden szombaton újból megjelenik, hogy a teljes ájtatosságot elvégezze.

Szent Borbála.

Szent Borbála napján gyümölcsfavesszőket (cseresznye, mandula, barack stb.) tesznek egy pohár vízbe, hogy karácsonyig kihajtsanak.⁵ Erről a ma már színtelen szokásról az öregek többet tudnak. A „Barbarazweig“-ért hajdanában napfelkelte előtt mentek.⁶ A vesszőket nem vágták, hanem törték. Míg manapság általában tetszésszerinti számút tesznek a pohárba, addig régebben rendszerint hármat (Szentháromság).⁷ Ha az éjféli mise előtt hajtottak ki a vesszők, bő gyümölcsstermést vártak, ha utána, rossz termés volt kilátásban.⁸

A szentségek felvétele nélkül a jó katolikus nem akar meghalni. Azért fohászkodnak annyian Szent Borbálához, a hirtelen halál ellen való patrónushoz^a nap-nap után, és közbenjárását kérik, hogy a szentségek felvételére még legyen elegendő idejük. Egy általánosan ismert Borbála-imádság a következő:

Heilige Barbara, du edle Braut,
 Mein Leib und Seel' sei dir vertraut,
 Sowohl im Leben als im Tod
 Komm' mir zu Hilf' in meiner Not;
 Hilf, daß ich vor meinem letzten End'
 Empfang' das hl. Sakrament.
 Bei Gott mir so viel nur erwerb,
 Daß ich in seiner Gnade sterb'.
 Den bösen Feind weit von mir treib'.
 Wenn sich die Seel' vom Leib abtrennt,
 So nimm sie auf in deine Händ'.
 Behüte sie vor Höllenpein
 Und führ' sie in den Himmel ein.^{b9}

^a Vö. Kerler 346. l., 358. l., 359. l.

^b Feljegyeztem 1931. febr. 12-én (Braun Jánosné szül. Weber Teréz 45 éves).

Sokan lefekvés előtt csak ennyit mondanak:

In mai Päit trit i,
Sankt Parpara, i pit ti,
Läus mi näit schtäam,
Pis is hailixte Sakramaint tes Oltoas empfaungə hop.^a

Szent Miklós.

December 5-én este a gyermekek pártfogója,^b a jó Miklós püspök bejárja az egész világot, és beköszönt mindenhová, ahol gyermekek vannak.

A „Nigloo“¹⁰, jóllehet a szent nevét viseli, nem jámbor képű. Ördögálarca és báránybőr subája van, kezében pedig nagy láncot csörget.¹¹ Budaörsön a szemmel is látható Mikulások egyre ritkábbak, mert a szülők, okulva a mult tapasztalatain, már nem ijesztgetik a gyermekeket. Noha jól tudják a kicsinyek, hogy a szülők úgysem engednék be a szobába a vad külsejű Mikulást, mégis rettegnek tőle. A következő kis vers állandóan a fülükben cseng:

Tə Nikolaus isə praafə Maun,
Täa prinkt ti praafm Khində, wosə khaun,
Ti Schlimi läustə laufə,
Ti suln inə pain X. Y. Kraislə wos khaufə.^{c12}

Azokról a gyermekekről, akik szótfogadnak, és az esti imádságot még egy miatyánkkal is megtoldják,¹³ a Mikulás nem feledkezik meg. Apáik, gyermekkorukban az ú. n. „Bet-holz“-ra¹⁴ vészték az elvégzett imádságok számát.

Éjjel a jó Mikulás édességekkel tölti meg az ablakba helyezett cipőket vagy tányérokat. Rossz gyermekeknek csak virgács jut.¹⁵

^a Feljegyeztem 1951. jan. 21-én (Hauser Károlyné szül. Ostfolk Mária, 55 éves).

^b Vö. Kerler 190. l. — Katona Lajos irodalmi tanulmányai. Budapest, 1912. 2, 316. ll.

^c Feljegyeztem 1951. ápr. 12-én (özv. Weber Józsefné szül. Weber Teréz, 65 éves).

Szűz Mária szeplőtelen fogantatása.

E napról azért szólunk, hogy a budaörsi vallásos szellem egy szép hajtásáról, Wendler Ferencről megemlékezzünk, aki 1855-ben a Kőhegyen, a Szeplőtelen fogantatás tiszteletére kápolnát emelt.

Fiának, Wendler Andrásnak feljegyzései szerint, apját három álom ösztönözte erre a nemes tetre. Első alkalommal, 1841-ben a Szűzanyával álmodott. 1846. jún. 29-én álmában egy rózsabokor valamennyi rózsájában Szűz Mária arcát vélte felismerni. Másnap azt álmodta, hogy zöldszínű kápolnát épített a Kőhegyen, mely egyre növekedett. 1854. dec. 3-án meg is jelölte azt a helyet és kijelentette: „Ich will hier ein Denkmal machen auf ewige Zeiten, Maria in den Rosen“.

Nyomban hozzálátott a kápolna építéséhez. De az ördög sem volt rest, folyton azt súgta neki, álljon el tervétől. 1855-ben készen volt a kápolna. Ugyanabban az évben, okt. 15-én nagy ünnepség keretében szentelték fel.

Wendler Ferenc világi élete ezzel mintegy lezárult. Közvetlenül a kápolna mellett, egy sziklába, keresztalakban barlanglakást vájt magának, ahová 1878-ban be is költözött. Életét tizenkilenc évi remetéskedés után 1897. febr. 21-én, itt fejezte be. Földi maradványai a kápolna tövében pihennek. A „szent embert“ az egész környék ismerte, sokan meg is fordultak nála.

Aki Úrnapján vagy más nagy ünnepen kint jár a faluban, annak bizonyára feltűnik, hogy a Kőhegyen, az ünnepi öröm jeléül mozsarak szólnak. Ezt a szép szokást Wendler Ferenc honosította meg. Akkoriban, amidőn a lőpor olcsóbb volt, évenként 148 lövést adtak le, manapság mindössze 48-at.^a Wendler Ferenc vallásos lelkülete ezekben a számokban is visszatükröződik. Az alapszámban (4) a Szentháromság és Szűz Mária iránti tiszteletét akarta kifejezésre juttatni. A négy lövés közül három a Szentháromság, egy pedig Szűz Mária tiszteletére dördül el.

^a Újévkor 4, húsvétkor 4, pünkösdkor 4, Úrnapján reggel 4, a körmenet idején 16, a kőhegyi kápolna búcsúján 4, dec. 7-én este 4, Szeplőtelen fogantatás napján este 4, Ádám és Éva napján, az éjféli mise-előtt 4.

Szent Luca.

Hajdanában nagyon féltek a titokzatos „Luzianacht“-tól. Az estharangszó idején mindenkinek otthon kellett lennie. A gyermekek kivételesen előbb tértek haza, mert a szülők figyelmeztették őket, hogy a Luca estefelé végigjárja az utcákat (ti Luzia keit rum), s jaj annak, akit véletlenül kint talál.¹⁶

Luca napján a boszorkányok is jártak. Míg a Lucától inkább csak a gyermekek féltek, addig a boszorkányoktól a felnőttek is. Az esti órákban tömjént hintett az anya a személtlapáton levő izzó parázsra, majd a kezébe vette a személtlapátot, végiment vele a szobákon, a konyhán, sőt még az istállóba és a padlásra is ellátogatott, hogy a Szentháromság nevében, a tömjén füstjével elűzze a boszorkányokat! Némelek még forró zsírt is öntöttek az istálló falaira, hogy megéssék őket.

A szobákat Szent Miklós-,¹⁷ Szent Luca-,¹⁸ Szent Tamás-,¹⁹ karácsony-²⁰ és Szent Szilveszter-²¹ napjának estéjén ma is kifüstölik.

Szent Tamás.

A szerelmi babonák nagy részét (ólomöntés, gombócfőzés stb.) csak a legújabb időben hozták be a városból. Hajdanában csak kettőt ismertek a leányok. Este, lefekvés előtt meg-
rugdalták az ágyat, miközben az alábbi formulák egyikét mondták:

1. Päitschot, i trit ti,
Hailichə Taumas, i pit ti,
Ləusmər əschainə
In Häazolləlipstn mainə. ^{a22}	5. Taumas, i pit ti,
Päitschot, i trit ti,
Kibmər in Traum ain,
Wäa mai Maun sul sain. ^c
2. Päitschtot, i trit ti,
Hailichə Taumas, i pit ti,
Tumər in Traum əklään,
Wäa mai Maun wäat wään. ^b	4. Päit, i petrit ti,
Taumas, i pit ti,
Schikmə mai Häazlipstn,
Täa eewich pai miə khaun sain. ^d

^a Feljegyeztem 1950. okt. 4-én (özv. Schilling Antalné szül. Neubrand Magdolna, 84 éves).

^b Feljegyeztem 1951. jan. 6-án (Herzog Éva, 40—45 éves).

^c Feljegyeztem 1931. márc. 1-én (Wendler Györgyné szül. Braun Anna, 70 éves).

^d Feljegyeztem 1951. márc. 8-án (Winkler Lőrincné szül. Neubrand Teréz, 55—60 éves).

Azután lefeküdtek abban a meggyőződésben, hogy Szent Tamás közbenjárására álmukban meg is látják majd a jövőbelijüket.

Szent Tamás napjának estéjén²³ (vagy karácsony este)²⁴ a kamarába ment a leány, felnyalábolt egy öltre való fát, a konyhába hozta és megolvasta. Ha páros számú volt, biztosra vette, hogy már a következő évben férjhez megy.

Karácsony.

A karácsonyi ünnepeket megelőző egy-két héten a „Krischindl“-ek (betlehemesek) járnak a faluban.²⁵ Ezek a jobbara szegény leánykák hármass csoportokban (Szűz Mária, Szent József, angyal) részint anyjuk kíséretében, részint egyedül házról-házra járnak, és pásztorjátékokat^a adnak elő. Ruházatuk fehér. Szűz Mária ölében kis jászolt tart, fejét fátyol borítja. Szent József kezében bot, az angyaléban pedig kard és csengetyű látható. Fejükön arany- és ezüstpapírból készült korona vagy süveg díszel. Mielőtt betérnének valahová, csengetyűjükkel jelt adnak, majd illedelmesen megkérdezik: „Täafm ti Krischindl aini?“ Mindenütt szívesen látják őket, hiszen karácsonyi hangulatot hoznak magukkal. A család ilyenkor körülveszi őket, és áhítattal hallgatja mondókájukat. Ennek végeztével imádkozniok kell a gyermekeknek. Néha cukrot is kapnak, amit a betlehemesek az asztalra helyeznek, ezekkel a szavakkal: „Khaunzt kraptschn?“ A gyermekek igyekeznek is elkapni a cukrot, miközben a betlehemesek virgáccsal állandóan az asztalra csapkodnak.

Karácsony előtt a gyermekek szorgalmasan írnak a Jézuskának. A városba igyekvő anyának még külön is a lelkére kötik: „Waunz in Schtot khumz, schofz in Krischindl vos aun!“ Régen cselhez is folyamodtak. Jól tudták (ma is hiszik), hogy a Jézuska az égből létrán²⁶ száll le a földre, majd az erdőbe megy karácsonyfáért, onnan pedig ajándékokkal dúsan megrakott kocsijával, amelyet legtöbbször számár²⁷ (vagy két fehér ló)²⁸ húz, egyenesen a jó gyermekekhez siet. Hogy a számár minél nyugodtabban és minél hosszabb ideig

^a Szakdolgozatomban négy pásztorjátékot közöltem. Később nyomtatásban is megjelennek.

álljon a ház előtt, azért szénát kötöttek egy fára,²⁹ sőt még az ablakba is tettek belőle.

December 24-én este, ötven-hatvan évvel ezelőtt az ég felé lövöldöztek a legények (Kriskhindloowäschiäsn).³⁰

Karácsony este van. Máshol már megjött a Jézuska, csak Budaörsön késik. Vacsorára bőjti eledelek, leginkább mákos-metélt, alma, dió stb. kerülnek az asztalra.³¹ Számuk nincs meghatározva.³² Régen azt tartották, hogy az, aki az almát úgy vágja széjjel, hogy magját megsérti, a következő évben meghal.³³ Korai halált jóstak annak is, akinek rossz dió jutott.³⁴ Az ételmaradékot némelyek elteszik, és a beteg állatok megfüstölésére használják.³⁵

Az éjféli miséig még van elég idő. Amíg az asszonyok a karácsonyfát díszítik, addig a férfiak kártyázással^a szórakoznak.

Mielőtt a templomba indulna a család, az istállóba siet az apa, felkelti a lovakat és a marhákat, mondván: „Der Heiland ist geboren!“ Utána abrakot és szénát (ma kivételesen többet, „ə launx Fuudə“) ad nekik,³⁶ hogy az éjféli mise alatt, amikor az állatok emberi hangon szólnak, ne panaszkodjanak.³⁷ Aki hallgatná őket, annak megmondanák halála napját.³⁸

Túlkorán senki sem megy az éjféli misére, mert a holtak, akik közvetlenül előtte tartják istentiszteletüket, magukkal vinnék a középük tévedt embert.³⁹ Az úton óvatosan kell járni. Aki megbotlik, az a következő évben meghal.⁴⁰

Amikor Krisztus, a világ világossága megszületik, a házakban sem legyen sötétség. Mindenütt lámpát gyujtanak, amely nemcsak az éjféli mise idején,⁴¹ hanem egész éjszaka ég.⁴²

Az éjféli miséhez a népi hiedelmek egész sora fűződik. Ha valaki karácsony előtt nyolc nappal ezer üdvözlégyet kezd elmondani, úgy, hogy az utolsót az éjféli misére hagyja, an-

^a A kártyajáték vallásos magyarázatát Budaörsön is ismerik. A röplap címe: Auslegung der französischen Karten, welche ein gemeiner Soldat in der Kirche anstatt des Gebetbuches gebraucht. . . Budapest, év nélkül, Druck von Martin Bagó und Sohn, 2 lap. Vö. Bolte, J.: Eine geistliche Auslegung des Kartenspiels. ZfVf 11, 376. II. és 13, 84. II.

nak három kérését biztosan meghallgatja az Isten.⁴³ Pénzt vagy gazdagságot kérni nem szabad. Az a tolvaj, aki ilyenkor lop, anélkül, hogy megfognák, egész évben szerencsés lesz.⁴⁴ Némely gazda színültig megtölti a boroshordókat, mert a néphit szerint Krisztus születésekor dolgozik a bor. Amely fajta borból a hordó lyukán legtöbb szivárog ki, abból jó termést remélhet a következő évben.⁴⁵ Éjfélkor, mondják az öregek, minden víz borrá válik.⁴⁶ Ha az éjféli mise idején csillagos az ég, jól tojnak majd a tyúkok.⁴⁷

Az éjféli miséről jövőket a pásztor (Holdə) ostorpattogatása (Kleschn) és kürtölése (Tu(d)ln) fogadja.⁴⁸ Az öregek még egy „Holdəmuusi“-ra is emlékeznek. Régebben ugyanis a templommal szemben sorbaállt a gulyás, a kanász és a kecskepásztor, előbb ki-ki elfújta megszokott jelét, azután pedig egyszerre pattogtattak.

Az éjféli mise után kolbászt (Mäitnwuəscht), kocsonyát vagy disznóhúst esznek.⁴⁹ Aki nem eszik, mondják, annak nem is lesz szerencséje az újévben.

A Jézuska Budaörsön rendszeren csak éjfél után, vagy reggel jön.⁵⁰

Vegyük egy kissé szemügyre a karácsonyfát^a és az alatta levő dolgokat. A fenyőfa újabb keletű, és nem minden házban található. Sokan (különösen a szegények) még most is borókaágot (Krəunəwäitn) díszítenek.⁵¹ Az idők folyamán változott a karácsonyfa díszje is. Hajdanában még aranyozott diót, almát, fűgét, cérnára fűzött pattogatott kukoricát vagy aszalt szilvát akasztottak a fára. A gyertyák alsó végét, gyertyatartó hiányában, meggömböcsítették, és az ág köré csavarták. Mindez ma már a múlté. A karácsonyfa alatt szemünkbe ötlük egy kis jászol celluloid babával, és a tányérba vagy virágcserepbe vetett zöldelő búza, melyet a Jézuska szamarának szántak.⁵² A búzát Szent Borbála napján vetik.⁵³ Közepébe olajmécsest tesznek.

Karácsonykor sokan három misét hallgatnak.⁵⁴

^a A karácsonyfa valószínűleg Elzászból származik. Legelső adataink a XVII. századból valók. A gyertyákkal díszített karácsonyfa csak a XVIII. század végén tűnik fel. Vö. Fehrle, Eugen: Deutsche Feste und Volksbräuche. Leipzig-Berlin, 1920.² 22. l.

A karácsonykor kéregető koldusoknak hajdanában három fehérszínű (pl. liszt, tojás, bab, zsír stb.) alamizsnát adtak.⁵⁵

Karácsonytól vízkeresztig (vagy újévtől vízkeresztig) terjedő időben tilos a kenyérsütés, a mosás, a teregetés és mindenféle nehéz munka. Ahol kenyeret sütnék ilyenkor, mondják az öregek, ott az újesztendőben nem győznek eleget sütni, annyira fogy majd a kenyér⁵⁶ (mə krikt Mitfräissə), mert láthatatlan vendégek, a három királyok is esznek belőle. A ruhaszárítás súlyos következményekkel jár. Ahány ruhadarab lóg a kötélén, annyi bőrt⁵⁷ szárít a gazda az újévben, azaz annyi állat pusztul el, vagy annyi haláleset lesz a családban.⁵⁸

Szent János evangélista.

Szent János napján bort^a szentel az egyház.⁵⁹ A szentelt italból mindenki három kortyot iszik.⁶⁰ Mielőtt a szájukhoz emelnék az üveget, rövid vallásos formulát mondanak: „Johannissee gn, Kəutes Seegn, kee mit miə un plaip pai miə“, vagy „Johannissee gn plaip pai unz un see gne unz“, vagy „Om Johannissee gn is oləs keeleg n. Juchej“.⁶¹ Sokan már csak a Szentháromság nevében isszák. Utána a bort elviszik a pincébe, és az egyes hordókba⁶² (néhol a kútba is)⁶³ öntenek belőle.

Aprószentek.

A nap egyetlen népszokása az „Aufkhindln“⁶⁴ (korbácsolás, supralás). Hajdan általános volt, ma már ritka.

Korán reggel, amikor még a gyermekek javában alsznak, az apa vagy az anya⁶⁵ (régén a szomszédasszony is) egy kis vesszővel⁶⁶ (volt idő, amikor a „Barbarazweig“-ot, vagy az aprószentek előtti pénteken vágott gyümölcsfavesszőt is használták) szelíden néhány ütést mér a lábukra, miközben ezt mondja: „Frisch un xunt“⁶⁷ (paist tich khə tollə Hunt)⁶⁸. Hajdan az állatokról sem feledkeztek meg.⁶⁹

^a A borszentelés szokása német eredetű. A szentelés formulái a XIII. század elejére nyúlnak vissza. Vö. Franz 1, 298. l., 326. l.

Szent Szilveszter.

Szent Szilveszter estéjén, a hálaadó istentisztelet után, a pásztor ostorával pattogat, majd megszólaltatja kürtjét, és végigmegy a főutcán (äa ploosz oldi Joa op).⁷⁰ A rezesbanda a notabilitások háza elé vonul, és tiszteletükre néhány darabot játszik (Naijoaraunploosn).⁷¹

A régi időben imádsággal töltötték a polgári év utolsó napját. Manapság szórakozni akarnak. Kocsmákban, egyesületekben, a hajnali órákba nyúló víg mulatozás folyik. Éjfélkor indulóra zendít a zene, a jelenlevők pedig boldog újévet kívánnak egymásnak. A törzsvendégeknek a kocsmáros jóvoltából kivételesen ingyen is jut egy-egy pohár sör.⁷²

Sok családban megvárják az újévet.⁷³ Régen, ha tizenkettőt ütött az óra, a gyermekek egy székről az ágyba, az újévbe ugrottak.⁷⁴

Még a múlt század derekán este jól megdörzsölték a marhák hátát (Tschaiməripln), hogy egészségesek maradjanak az újévben.⁷⁵

Újév.

Az éjjeli őr (1903 óta nincs) annakidején kürtszóval jelezte az újév kezdetét.

Már korán reggel útra kelnek a gyermekek, hogy rokonoknak, ismerősöknek boldog újévet kívánjanak (Naijoaraunwintschn).⁷⁶ Köszöntőiket részint otthon, a szülőktől, részint pedig az iskolában tanulják.^a A legények harmonikával vagy énekszóval köszöntik a leányokat.⁷⁷

Az újév első napján mindenki arra ügyel, hogy olyat ne tegyen, ami esetleg károsan befolyásolhatná egész évi szerencsését. Ha reggel legelőször férfival vagy fiúval találkozik az ember, szerencsés esztendő vár rá,⁷⁸ ha öregasszonnyal, asszonnyal, vagy leánnyal, akkor szerencsétlen.⁷⁹ Ki mit tesz ezen a napon, azt teszi az egész esztendőben. Ebédre malac vagy disznóhús kerül az asztalra.⁸⁰ Régebben már korán reg-

^a A régi újévi köszöntőket (19), amelyeket a „modern izlés“ már nem kedvel, szakdolgozatomban közöltem. Később, a környék megfelelő anyagával együtt, nyomtatásban is megjelennek.

gel, éhgyomorra ettek belőle. A szárnyast mellőzik, mert csak elkaparná a szerencsét.⁸¹ Ajánlatos ilyenkor babot vagy sárgarépát főzni. Minél több babot eszik valaki, annál több aprópenze lesz.⁸² Aki pedig aranyakat akar, az lássson a sárgarépához.⁸³

Vízkereszt.

Az ünnepre már korán figyelmeztetnek a három királyok (három fiú), akik karácsony után feltűnnek az utcán.⁸⁴ Öltözetükre kevés gondot fordítanak. Kabátjukra egyszerűen inget húznak, fejükre pedig papírsüveget tesznek. Egyikük falécre szegezett színes papírcsillagot visz. Ha ajtót nyitnak nekik, sorbaállanak és elkezdik mondókájukat:

Gáspár:

I pin tə Khuschpə von Muənlaut,
I hop ti Khassa in də rehti Haunt,
Schtöl si aufm Tisch,
Toss Häa un Frau näit vəkist.

Menyhért:

I pin tə Mөлchior von Muənlaut,
I troog in Schtäan in də rehti Haunt,
Tə Schtäan sul unz laichtn.
Miə wöün əf Petlehaim raisn.

Boldizsár:

I pin tə Pulthausə von Muənlaut,
Ti Sunə hot mi kaunz opkepraunt,
Trum pin i səu schwoaz woan.
Miə suchns naikepoane Jeissulain.

Gáspár:

Auf zun Saunk!

Mindnyájan:

Miə hailingə trai Khäinich mid unsən Schtäan,
Miə loowen Kəut un praisn in Häan.
Miə kajngə von Häroodes sai Haus voapai,
Häroodes schaut pain Fäinztə häraus,
Häroodes schpraach:
Maine liəm trai Häan,
Maine liəm trai Häan,

Khäat ain pai miä,
 Khäat ain pai miä,
 Ich wol äink käim Wain un Piä.
 Ich wol äink käim mit Prood un Fisch,
 Wil jo nuə wisn wəu tə Hailaunt is.
 To mismər unz waidə ərinən,
 Wol auf täin Pääk hinaufschtai(g)n, hinaufschtai(g)n.
 Toət seegmər ə Khintilain toət,
 Kaunz nokət un pləus,
 Miä näiməs un läigns tə Maria əft Schəus. (Letérdelnek.)
 Miä wäaffə unz toniədə
 Un singə frooe Liədə.
 O, Jeissulain siəs,
 O, Jeissulain siəs,
 Miä taunkn in kätlichn Hailaunt təfiä.
 Täar unz ə Schtimpl ə Khiəzn wäat käim,
 Es wäat jo Kəut käim,
 In eewichn Läim,
 In finztən Tool,
 In finztən Wolt,
 Wəu sich Maria un Jəussef aufholt.
 Klopzai Jeissus Kristus!^{a85}

A három királyokat így csúfolják:

Ti hailingə trai Khäinich mid iən Schtäan,
 Ti fräiisn ti Zwäischpm mit zaumstn Khäan.⁸⁶

Az ünnep vigiliáján szentelt vízből^b mindenki hazavisz egy üveggel. Otthon három kortyot isznak belőle, hogy torok-
 baj ne érje őket.⁸⁷ Sokan a kútba is öntenek egy keveset,
 hogy vize el ne apadjon.⁸⁸ Se szeri se száma az olyan alkal-
 maknak, amikor a szenteltvíz használatára sor kerül. Itt
 csak egyre szeretnék kitérni. Égiháború idején keresztalokban
 szenteltvizet hintenek az ég felé,⁸⁹ miközben ezt mondják:
 „Siehe das Kreuz! Weichet von uns ihr widrigen Gespenster,
 die der Löwe von dem Geschlecht Juda, die Wurzel Davids
 überwunden hat. Alleluja!“^{c90}

^a Feljegyeztem 1931. jan. 3-án. Gáspár: Herzog István (11 éves),
 Menyhért: Trixler János (12 éves), Boldizsár: Maurer Ferenc (9 éves).

^b A vízszentelés szokása valószínűleg Jeruzsálemből származik.
 Alsó-Itáliában már a XIII. század elején megvolt. Csak a XV. század
 óta ismerik Itálián kívül is. Vö. Mihályfi 125. l., Franz 1, 194. l.

^c Ez a formula a „Kräftiges Gebet und Segen wider das Unge-
 witter“-ből való, amely röplapon forog közkézen. 2 lap, kiadó, h. és é. n.

Vízkereszt napján⁹¹ kenyeret, sót, krétát^a és hagymát (sokszor almát is) hoznak a templomba, hogy ezeket megszenteltesék.⁹² Otthon minden családtag kap egy darabka sózott kenyeret és egy harapást az almából.⁹³ A megmaradt sót részint a sótartóba teszik, részint pedig kenyéren az állatoknak adják.⁹⁴ A hagymát az aznapi főzéshez használják. Ha már mindent elosztottak, az apa vagy másvalaki, szentelt krétával a három királyok nevének kezdőbetűit, kereszttel és évszámmal (19 C. + M. + B. 33. C. 19 + M. + 33 B., 1 C. 9 M. 3 B. 3, kereszt helyett néha még boszorkányszöveget is írnak) felírja az ajtóra,⁹⁵ mondván: „Herr, segne unseren Ein- und Ausgang“.⁹⁶ A betűket hajdanában nagybőjt első vasárnapján letörölték, abban a hiszemben, hogy akkor jobban tojnak a tyúkok.⁹⁷

A C. M. B. betűket tréfásan így magyarázzák:

Khaa(d)l mochs Päit,⁹⁸ keinem Menschen borgen, Khim (Kümmel) Maigroon (Majoran) Paprika.

Gyertyaszentelő Boldogasszony.

Nincs olyan család, amely gyertyaszentelésre^b el ne küldene valakit a templomba gyertyákkal és „Wouxschtäikl“-al (viasztekerces), hiszen ezek éppen olyan szükségesek a házban, mint pl. a szenteltvíz. Égiháború idején meggyújtják a gyertyákat, hogy a villámokat elhárítsák.⁹⁹

A szentelésre szánt gyertyákat spárgával vagy piros szalaggal (három csomó legyen rajta) kötik össze, amit azután szaggatás ellen és az ótvar (Vierziger) gyógyítására használnak. Míg a szaggatásnál egyszerűen a karra vagy a lábra kötik a szentelt szalagot,¹⁰⁰ addig az ótvar gyógyítása körülényesebb. Ha a beteg fiú, akkor csak a keresztapa, ha leány, akkor csak a keresztanya segíthet. A keresztszülő ilyenkor már korán reggel (hogy az úton senki meg ne szólíthassa) a gyermekhez siet, és a magával hozott szalagot egy miatyánk

^a A krétaszentelést a középkorban még nem ismerték. Vö. Franz, 1, 454. l.

^b Hogy a gyertyaszentelés szokása mikor keletkezett, azt nem lehet pontosan megállapítani. Vö. Franz 1, 444. l.

elmondása után a beteg nyakába akasztja.¹⁰¹ Javulás csak harmadízben való ismétlés után várható.

Húsvéti ünnepekör.

Szent Balázs.

Ezen a napon történik a balázsolás. A pap két keresztbeteget gyertyát tart a hívő álla alá, és kéri Szent Balázs közbenjárását mindenféle torokbaj ellen.^a

Farsang.

A farsang városban és falun egyaránt a víg mulatozás ideje, amikor a nagybőjt előtt utoljára kitombolja magát a fiatalság.

A farsang, de különösen annak három utolsó napja, az ú. n. „hailingə trai Foschinxtaak”¹⁰² fontos időszak az eladó leány életében. Szépek és csúnyák (Schaini, Schiächi, Wüldi) versenyre kelnek egymással, hogy pártában ne maradjanak, mert akkor vége-hossza nem volna a csúfolódásnak. A csúnyákat már előre is figyelmeztetik, jó lesz egy kis havat vinni a padlásra, hogy csalódás esetén legyen mit rostálniok (Schneeraidən).¹⁰³

Az utolsó előtti vasárnapon, az ú. n. „Prowiəsuntook”-on „Prowiəmuusi” van.¹⁰⁴ Ekkor ugyanis ingyen használhatják a tánchelyiséget. A rezesbanda a kocsmá előtt néhány darabot játszik, hogy a fiatalságot figyelmeztesse erre a ritka alkalomra. Ennek van is foganatja, mert rövid idő múlva egész sereg „Taunzmaa(d)l” és legény tolong a zene körül. Utána bevonulnak a helyiségbe, és kezdetét veszi a tánc.

Az igazi jókedv csak farsang utóján mintegy összesűrítve jelentkezik. Ekkor már az ördög trónol a tánchelyiségben. Azok, akik ilyenkor hálnak meg, jól járnak, mert az ördög kikerülésével egyenesen a mennyországba juthatnak.¹⁰⁵ Farsangi időben mindenkinek táncolnia kell, mert aki ezt nem teszi, az aratás idején megbetegszik.¹⁰⁶ Aki ilyenkor dolgozik, hasonlóképpen jár.¹⁰⁷ Tánc közben nagyokat ugorják az ember,

^a Vö. Kerler 158. l., 159. l., 221. l.

hogy a kukorica magasra nőjön.¹⁰⁸ Hétfőn délelőtt általában csak a házas emberek és a rokonok táncoltak egymással,¹⁰⁹ hogy a gonosz lélek hatalmát megtörjék.¹¹⁰

Az asszonyok rendszeren otthon maradnak, nem farsangolnak. Az utolsó három napon a házban is sok a tennivaló. Szombat délután nagymennyiségű fánkot (Käamkräupfə)^{a111} sütnek, hogy hamvazó szerdáig elegendő legyen. A káposztát,^b a farsang másik jellegzetes ételét, ugyancsak három napra főzik meg előre, és kolbásszal, füstölthússal vagy sonkával fogyasztják el.¹¹² A gyermekek nem szeretik a káposztát, és csak akkor eszik meg, ha az anya állandóan unszolja őket, mondván: „Äisz nuə Kraut Khində, to wäaz schain“.¹¹³ A maradék káposztát húshagyó kedden vagy hamvazó szerdán abroncsba szórva a tyúkokkal etetik meg, hogy mindig együtt maradjanak és a szomszédba ne tojjanak.¹¹⁴ A tyúkölakat is alaposan kitisztogatják.¹¹⁵ Ha a gazdaasszony farsangi időben varr, nem tojnak a tyúkok.¹¹⁶

Ha a vetni való kukoricát húshagyó kedden morzsolják, akkor a vetést nem bántja a csíz.¹¹⁷

A férfiak bizony nem sokat törődnek most a házzal, ők is farsangolni akarnak. Számukra legalkalmasabbak a pincék ivószobái (Trinkstube), ahol bor, énekszó és kártya mellett elszórakoznak. Ha egyik-másik jobban felönt a garatra, nem baj, annál nagyobb a jókedv, hiszen a nóta is azt mondja:

Səuə Raischl is mə liəwə,
Wiəərə Kraunkhait odərə Fiəwə. . .

A nagybőjt küszöbén, húshagyó kedden este megszűnik a farsangi vígasság. Éjfél felé két maskarás legény (férj és feleség) jelenik meg a tánchelyiségben. Egyideig szórakoztatják a közönséget, majd pedig táncot járnak egymással. Bizonyos idő múlva eltűnnek. Ezzel vége a farsangnak.

^a A fánkot már a rómaiak is ismerték. A kolostori konyhák terjesztették el germán ill. német területen. Vö. Höfler, Max: Der Krapfen. ZVfV 17, 65. ll.

^b A káposzta Keletről származik. A VI. században görög ill. római közvetítéssel került Németországba, ahol eleinte különösen a kolostori kertekben termesztették. Vö. Höfler, Max: Der Kohl. HBV 9, 161. ll.

A kilencvenes évekig a következőképpen temették: amint a rezesbanda az utolsó darabot is eljátszotta, valamelyik leány meglazította a padló egyik deszkáját, és egy üveg bort tett alá. Tartalmát a következő évben, mielőtt újat tettek volna helyébe, megitták.¹¹⁸

Egyházi temetési szertartások utánzásával utoljára 1928-ban temették a farsangot.¹¹⁹ Azóta nem ismételhették, mert megtiltották.

Említettük, hogy a férfiak a pincében töltik a farsang három utolsó napját. A farsangtól itt is búcsúzni kell. Hatvan-hetven évvel ezelőtt, hamvazó szerdán a jóbarátok borosüveggel a hónuk alatt, abba a pincébe igyekeztek, ahol farsang utóján együtt voltak. Az ajtón belül árkot ástak, majd sorjában belehelyezték a magukkal hozott üvegeket, miközben ezt mondták:

Priədə jäiz käimə in di Ruə.
Ti Zait wäat väkeen,
Miə wään widə aufəschteen.

Utána deszkával lefödték őket. Nagyszombaton, némi harapnivalóval ellátva eljöttek mindnyájan, hogy a következő szavakkal feltámasszák az üvegeket:

Priədə wocht auf!
Ti Nocht is wäik,
Tə Took is in Lauf.^a

A bort közösen itták meg.

Hamvazó szerda.

Reggel templomba mennek a hívők, hogy hamuval megjelöltessék homlokukat.

Hamvazó szerdán hajdanában maskarások (Foschinxnoan, Maschkaraadi) jártak a faluban.¹²⁰

A farsangi jókedvnek immár vége. A zenészek azonban nem farsangolhattak, mert mindig másokat szórakoztattak. Hamvazó szerdán estefelé a kocsmában gyülekeznek, és elfogyasztják a tulajdonosadta rántott halat. Húsz évvel ezelőtt meg húst is ettek, és harmónikaszóra táncoltak.

^a Feljegyeztem 1930. dec. 23-án (Proch Antal, 92 éves).

Nagybőjt első vasárnapja.

Sok helyen fánkot sütnek ezen a napon, hogy a búza ne üszögösödjék.¹²¹

Szent Bálint.

A Szent Bálint napján tojt tojasokat nem teszik kotló alá, mert a néphit szerint olyan csirkék vagy libák kelnének ki belőlük, melyek nem tudnának megállani a saját lábukon (ə Puəzl).^{a122}

Szent Fausztin.

Ha öklömnyi gyümölcsöt akar a gazda, Szent Fausztin napján tisztítja fáit¹²³ (Faustin = faustdick).

Kántorbőjtök.

Aki kántorbőjt idején babot, borsót vagy lencsét eszik, mondják az öregek, annak a testén kelések támadnak (Aasn).¹²⁴ Vannak, akik hamvazó szerdára vonatkoztatják ezt.

Ahol ilyenkor ágyneműt váltanak, ott elpusztulnak a marhák.¹²⁵

Szent Péter székünnepe.

Az ezen a napon tojt tojasokból nyomorékok kelnek.¹²⁶

Feketevasárnap.

Aki ilyenkor tiszta alsóruhát vesz, mondják az öregek, annak egész évben sok bolhája lesz.¹²⁷

Szent Gertrúd.

A kertészek patrónusának^b napján a kerti munkához lát-
nak (aunkartln).¹²⁸ Káposztát legjobb ilyenkor ültetni:¹²⁹
„Taa tə Käatraut nit traut, kriəkt khə Kraut“.

^a A Valentin nevet a népetimológia a fallen igével hozza kapcsolatba. Vö. Esser: Volksetymologie und Volkskunde. ZrwV 5, 78. II. — Kerler 85. I., 261. I.

^b Vö. Kerler 94. I., 128. I., 158. II., 282. I., 245. II.

Virágvasárnap.

Krisztus urunk Jeruzsálembe való dicsőséges bevonulása emlékére barkát szentel^a az egyház. Öregék és fiatalok egy csomó barkával (Polmpuschn) a kezükben a templomba sietnek ilyenkor. A barkához nehézszagú borókaágacskát (Seegnpaam. Juniperus sabina) is kötnek.¹³⁰

Amint hazakerül a „Polmpuschn“, rögtön a szobába hozzák és szétbontják. (Hajdanában csak húsvétvasárnap reggel hozták be.)¹³¹ Jut belőle a szentképek mögé, a padlásra, az istállóba és a temetőbe is. Sokan három „Polmkhazl“-t nyelnek (régén éhgyomorra kellett), hogy torokbaj ne érje őket.¹³² Az állatoknak két kenyér közé téve nyújtják azokat.

A szentelt barka igen jó villámhárító. Égiháború idején a parázsra dobnak belőle abban a hiszemben, hogy füstje elűzi a villámokat.¹³³

Aki virágvasárnap, nagypéntek és húsvétvasárnap napfelkelte előtt a szabadban öt miatyánkot mond el, az az egész évben nem lesz lázas.

Virágvasárnap minden házban zsírban sült zsemlyeszeteleket,¹³⁴ „Polmschnii(d)l“-t esznek.

Nagycsütörtök.

Az Úr Jézus szenvedése és halála gyászba borítja az egyházat. Nagyszombatig nem szólnak a harangok. Elrepülnek¹³⁵ Rómába,¹³⁶ gyónni,¹³⁷ gyászolni,¹³⁸ vagy azért, hogy megtisztítsák őket, mondja az anya gyermekének. Szavukat a reccgő kereplő (Raatschn) pótolja, melyet a toronyban forgatnak.¹³⁹

A nép a Gründonnerstag szóból arra következtet, hogy ezen a napon zöld ételt (mezei salátát, parajt stb.) kell enni.¹⁴⁰ (Némelyek azt állítják, hogy a szenteltvíz is megzöldül). A nagycsütörtökön tojt összes tojásokat még aznap felhasználják.¹⁴¹ Régén a férfiak ették őket, hogy sérvet ne kapjanak.¹⁴²

A következő két szokás bizonyára az evangéliumban gyö-

^a A barkaszentelésnek Nyugaton a VIII—IX. század előtt semmi nyoma. Ez a szertartás bizonyára Keleten keletkezett. Vö. Mihályfi 141. l.

kerezik. Az öregek azt beszélik, hogy gyermekkorukban nagy-csütörtökön reggel, napfelkelte előtt, könnyű ruhában a kertbe mentek, és ott térdenállva, nyugat felé kiterjesztett karral néhány miatyánkot mondtak el.^{a143} Nagyszombaton reggel megismételték ezt, most azonban kelet felé fordulva.

Nagycsütörtökön este minden jóra való családban lábat mosnak, annak emlékére, hogy az Üdvözítő is így cselekedett tanítványaival.¹⁴⁴

Nagypéntek.

Az egyházi szertartások közül az ünnepélyes körmenet Krisztus sírjához és az Oltáriszentség kitétele, néprajzi szempontból is figyelemre méltó, mert a község díszje, a „Schizn“ (Schützen, lövészek)^b ezen a napon szerepelnek először. A pappal együtt a szentélybe vonulnak, és ott félkörben az oltár előtt helyezkednek el. A szent sírhoz a menetet ők nyitják meg. Attól a pillanattól kezdve, amikor az Oltáriszentség már a sírban van, felváltva kettő-kettő őrt áll.¹⁴⁵ Kalapjukról a gyász jeléül sötétkékszerű szalag lóg le.

Nagypénteken nem dolgoznak a mezőn, nehogy megzavarják az Úr Jézus nyugalmát.¹⁴⁶ Sokan ekkor szeretnének meghalni, hogy Krisztussal együtt lehessenek a földben.¹⁴⁷

A konyhában ma kevés a munka, hiszen a babsaláta és a rántás nélküli leves hamar elkészül. Vannak, akik egy fala-

^a Valószínűleg az Üdvözítőnek az Olajfák hegyén mondott imádságára emlékeztek. Vö. Sartori 3, 143. l.

^b A lövészek csapata 13 emberből áll. A vezénlyőt „Vorschütz“-nek hívják. Egyenruhájuk: fekete kabát bársonygallérral, vitézkötéses fekete nadrág, csizma, bokrétás fekete kalap, kék (nagypénteken és nagyszombaton) ill. piros szalaggal (húsvétól Úrnapjáig). Ünnepélyes alkalmakkor ők szolgáltatják a díszőrséget. Úrnapjáig minden vásár- és ünnepnapon, a nagymise alatt a templom előtt állanak. Evangéliumkor, úrfelmutatáskor és áldáskor egy-egy díszlövést adnak le. Mise után a sekrestye elé vonulnak, és megvárják a plébánost, akinek a „Vorschütz“ ezt jelenti: „Herr Hochwürden, wir haben den Ehrendienst verrichtet.“ Délután, a vecsernye idején ismét a templom előtt állanak. Utána megint a sekrestye elé vonulnak, és megvárják a plébánost. Ha áthaladt soraikon, tiszteletére egy díszlövés dördül el, a rezesbanda pedig rázendít.

tot sem esznek, sőt a férfiak a borozgatásról is lemondanak. Aki egész nap egy kortyot sem iszik (vizet sem), az aratás idején nem fog megszomjazni.¹⁴⁸ A kenyérsütés ma dícséretreméltó cselekedet.¹⁴⁹ Amikor Krisztust a Golgotára kísérték, egy péküzletből friss kenyér illata áradt felé, ami felüditette.¹⁵⁰ Mosni azonban nem szabad.¹⁵¹ Hogy az Üdvözítő az úton, a kereszt alatt többször összeroskadt, annak nemcsak a nehéz kereszt volt az oka, hanem a mosónők is. Ők ugyanis, mielőtt a Megváltó végighaladt volna az utcán, lúgos vizet engedtek rá. A síkos talajon elcsúszott az Úr.¹⁵²

A nagypénteken meszelt falon, mondják, fekete folt támad.¹⁵³

Nagypénteken délután impozáns menetben a kálváriára vonulnak a budaörsiek, ahol a keresztúti ájtatosságot végzik.¹⁵⁴

Urunk keresztrefeszítésekor már a cigányok is szerepeltek. Ők ugyanis ott ólálkodtak a keresztfa körül, és egy óvatlan pillanatban ellopták a negyedik szeget. Nekik köszönhető tehát, hogy Krisztust csak hárommal szegeztek a keresztfára.¹⁵⁵

Az Úr Jézust legelőször a madarak akarták megszabadítani. Gyenge csőrükkel hol a töviskoronát, hol pedig a hatalmas szeget próbálták meglazítani. Erőlködésük azonban kudarcot vallott. A keresztcsőr örökidőre elferdítette a csőrét,¹⁵⁶ a vörösbegy mellét pedig felhasították a tövissek, azért oly vörös a melle.¹⁵⁷

Az Üdvözítő szenvedésére két virág is emlékeztet. A százszorszép (*Pluæztræupfæ*, *Bellis perrenis*) Krisztus lecsurgó vérért szívta magába,¹⁵⁸ a szikfűre (*Muæðæträinæ*, *Matricaria chamomilla*) pedig a Szűzanya könnyei hullottak.¹⁵⁹

Az Úr Jézus kínszenvedéséről, haláláról és dicsőséges feltámadásáról szól az ú. n. „Goldene Vaterunser”.¹⁶⁰ Ezt a röplapokra nyomtatott imádságot, melyet a nagyhéten sokan

^a Valószínűleg a középkorból származik. Hogy miért nevezik „miatyánknak”, nem tudjuk. Az „arany” jelző talán azokra a kegyelmekre vonatkozik, amelyeknek kieszközlését (az imádság szerint) a Szűzanya mindazoknak ígéri, akik ezt az imádságot elmondják. Vö. Das goldene Vaterunser. DG 31, 172. ll.

mondanak el, a Bagó,^a Bartalits^b és Rózsa^c féle nyomdák terjesztették az egész környéken.

Ha valaki bambán néz, azt mondják: „Täa schaut train wiö tō linki Schäichö“ (mint a bal lator).¹⁶¹

Nagypéntek éjjel csodálatos dolog történik. Reggel három órakor három csillag hull a keresztfára. Ennek szemtanúja csak az lehet, aki jóval előtte, anélkül, hogy valakihez egy szót is szólna, a kálváriára megy, elvégzi a keresztúti ájtatosságot, és még egy hiszekegyet is elmond. Ha pont háromra befejezte, gyönyörködhetik ebben a ritka látványban.

Végül egy szerelmi babonát. Ha a leány jövődöbelijével akar álmodni, lefekvéskor hüvelykujját keresztalakban háromszor belenyomja a párnába (nem ált.).

Nagyszombat.

Húsz-harminc évvel ezelőtt a nap legelső egyházi szertartása a tűzszentelés^d (Schai(d)lwaich), népi szempontból is fontos volt. Akkoriban még fadarabokkal az ölükből a sekrestye elé siettek a hívők, hogy a tűzön a hazulról hozott fát megégessék.¹⁶² Egy részét a padlásra vitték, és gerendák közé dugták, más részét pedig égháború idején elégették.¹⁶³

Ha Glóriakor újból megkondulnak a harangok, a gyümölcsfákhoz szaladnak a gyermekek, s jól megrázzák őket, hogy bő termésük legyen.¹⁶⁴ Régebben nagycsütörtökön is rázták őket, amikor „elrepültek“ a harangok.¹⁶⁵

Félórával a feltámadás előtt utoljára váltják a lövésze-

^a Das goldene Vater unser zur andächtigen Verehrung des bitteren Leidens und Sterbens unseres Herrn Jesu Christi. Ofen, 1891. Druck von Martin Bagó und Sohn. 2 lap. Prózában van írva.

^b Das goldene Vater unser, zur andächtigen Verehrung des bitteren Leidens und Sterbens unseres Herrn und Erlösers Jesu Christi. Budapest, é. n. Druck und Verlag von Emerich Bartalits. 2 lap. Próza.

^c Das goldene Vater Unser! Zu Ehren der allerheil. Dreifaltigkeit. Budapest, 1887. Druck und Verlag von K. Rózsa und Frau. 1 lap. Formája verses. Tartalma is eltér az előbbiektől.

^d Galliában már a VIII. század közepe táján megvolt. A XII. század vége óta nagyszombaton szentelik a tüzet. Vö. Mihályfi 151. ll.

ket, akik most már az öröm színével, piros szalaggal a kalapjukon állanak a szent sír elé. Künn, a templom előtt, ünnepelőbe öltözött emberek állanak, már alig várják, hogy felhangozzék a „Heilig, heilig...” kezdetű egyházi ének, hogy azután elkísérhessék a dicsőségesen feltámadt Krisztust a szépen kivilágított utcákon.

A bőjt ma sokkal enyhébb, mint volt a multban. Az öregek azonban nem tudnak beletörődni az új rendbe, és még most is húsvét reggelig bőjtölnek.¹⁶⁶ Nagyszombaton este tehát nem sonkát, hanem tejelevest vagy császármorzsát esznek.

Húsvétvasárnap.

Krisztus feltámadásának nemcsak az ember örül, hanem a természet is. A nap örömében háromszor ugrik,¹⁶⁷ sugárzik (funkázt),¹⁶⁸ és a húsvéti bárány megjelenik benne.¹⁶⁹

Az ünnepélyes nagymise után hajdan az apa maga köré gyűjtötte családjá tagjait, késével keresztalakban belevágott a sonkába, majd mindenkinek adott belőle egy szeletet. Ebédre, a régi időben bárány került az asztalra, amelyet egészben sütöttek, nehogy csontjait megtörjék (bárány = Krisztus).¹⁷⁰ A csontokat elégették. Manapság leginkább főtt sonkát esznek.¹⁷¹ Ételszentelés nincsen.¹⁷²

Hogy a gyermekek miért örülnek annyira ennek a napnak, az eléggé kitűnik a húsvétvasárnap „roodər Aartook”¹⁷³ elnevezéséből. Ebéd után ugyanis a keresztanyától¹⁷⁴ egy egész kosárra való tojást, mézeskalácsot, narancsot stb. kapnak. Az ajándék átadása körül bizonyos formaságok fejlődtek ki. Ha pl. húsvétkor a keresztanya viszi nekik az ajándékokat, mindszentekkor (l. ott) már nem kell elfáradnia hozzájuk, mert akkor a gyermekek jönnek érte. A keresztanya természetesen elvárja, hogy a gyermekek anyja, saját gyermekeinek is örömet szerezzen. A húsvéti tojások leginkább csokoládéból vagy cukorból valók. Pirosra festett tyúktojásokat (azért pirosak, mert az Úr Jézus piros vérét ontotta értünk)¹⁷⁵ egyre ritkábban láthatni. A tojásjátékok ismeretlenek.¹⁷⁶

Húsvéthétfő.

Húsvéthétfő a locsolás napja.¹⁷⁷ Tizenöt-húsz évvel ezelőtt honosodott meg ez a városból hozott szokás, melyet leginkább a kisfiúk űznek. Korán reggel, kezükben szagos vízzel telt üveget szorongatva járnak az utcákon, beköszöntenek azokba a házakba, ahol cukorra vagy pénzre számítanak. Locsolásnál „frisch un xunt“-tot mondanak. Kedden a leányokon volna a sor.

A húsvéti harmat értékéről már csak kevesen tudnak. Húsvétvasárnap reggel némely öregasszony még most is friss vízben mosdik, hogy egészséges legyen az egész esztendőben.¹⁷⁸ Ezt „Oostatauf näimə“-nek hívják.

A háború előtti években, húsvéthétfőn reggel, három-négy óra tájban lóra pattantak a budaörsi legények, és kilovagoltak a rétre, hogy a harmatos fűvön megjártassák lovaikat.¹⁷⁹ Hogy a szarvasmarhák és a sertések is részesüljenek a húsvéti harmat jótékony hatásában, a gulyásnak és a kanásznak a legelőre kellett terelnie a jószágot.¹⁸⁰ A hegyen lakók közül egyesek még most is a ház előtti füves területre, vagy a pin-cék tetejére hajtják a malacot és a kecskét.

„In Oostəmauntook käimə äim aus“ (eben aus, Emmaus), mondják.¹⁸¹ A virágvasárnapon szentelt barkát ekkor viszik a szőlőbe és a mezőre.¹⁸²

Fehérvasárnap.

Az a nap, amelyen a gyermekek először járulhatnak az Úr asztalához, nagy ünnep számukra.

A kicsinyek az iskolában gyülekeznek. A fiúk zászlóval a leányiskolába vonulnak (1950-ban először), hogy csatlakozzanak a leányokhoz. Lassan megindul a menet. Jobboldalon a fiúk haladnak, fekete (kék) ruhában, virágcsokor a kabátjukon, gyertya a kezükben, baloldalon pedig a leánykák, jellegzetes fehér ruhájukban, fejükön koszorú, kezükben gyertyát és fehér- vagy kékszínnű olvasót szorongatnak. Az Isten házába a papság és a tanítók vezetésével, a szülők sorfala között haladnak.

Áldozás után a leányiskolában közös reggeli várja őket (4—5 év óta).

Gyümölcsoltó Boldogasszony.

„Zu Maria Verkündigung, kommen die Schwalben wiederum“.¹⁸³ A gazda kitárja e napon az istálló ajtaját,¹⁸⁴ mintegy meghívja a fecskéket, az Isten madarait, hogy házában fészkeljenek, mert felérnek egy tűz ellen való biztosítással.¹⁸⁵ Jaj annak a háznak, ahol lerombolják a fészküket, azt bizonyára tűzvész pusztítja el,¹⁸⁶ a tehenek pedig véres tejet adnak.¹⁸⁷

A fecskék a tavasz hírnökei. A visszaérkező vándormadár intő jel a gazda számára, hogy most már haladéktalanul a tavaszi munkákhoz lárson. Ha megpillantják a fecskéket, csendesen mondogatják is: „Jäizt san ti Schwolm khumə, is aa ti Oawait khumə“.

A gyermekek pénzt kérnek tőlük. Ha alacsonyan repülnek utánuk iramodnak és kiáltják: „Schwolm, Schwolm lausmər ə Säixl foln“.¹⁸⁸

Aki az első fecske láttára meghentereg a földön, az pénzt talál.¹⁸⁹

Szent Márk.

Szent Márk napján szentelik a búzát.¹⁹⁰ A falu népe a papság vezetésével egy közeli búzaföldre vonul, hogy ott térdelállva kérje az Istent, ne küldjön a zöldelő vetésre elemi csapást, ne vegye el a mindennapi kenyeret.

Márkusnap i hiedelmek és szokások. Sokan, mielőtt elindulnának hazulról, uborkamagot dugnak a zsebükbe, mert azt hiszik, hogyha ezt elvetik, olyan uborkák teremnek, amelyek a körmenet hosszával is versengenek,¹⁹¹ vagy hogy olyan megszire nő az uborka töve, ameddig a körmenet eljutott.¹⁹²

A szentelt búzából néhány szálát az imakönyvbe téve hazavisznek, hogy a tehenek vagy az aprójószágnek adják.¹⁹³

Babot,¹⁹⁴ borsót¹⁹⁵ és tököt¹⁹⁶ legjobb a búzaszentelés után vetni.

Szent Márk után már szabad mezitláb járni.¹⁹⁷ A megszentelt föld nem árthat, hűléstől nem kell tartani.

Májusi ájtatosságok.

Május hava a Szent Szűz különös tiszteletének ideje. Az egyház az év legszebb hónapjába helyezte a mindenütt kedvelt májusi ájtatosságokat.

Faluhelyen ilyenkor javában folyik a munka. A gazda családtagjaival kora reggeltől késő estig a szőlőben vagy a földjén van; nem ér rá templomba járni. Ez a magyarázata annak, hogy Budaörsön csak vasárnaponként tartják az ájtatosságokat. Ekkor azonban annál teltebb az Isten háza, annál bensőségesebb a Szűzanya előtti hódolat.

A májusi máriás hangulat a családban is kifejezésre jut. Sok családban naponként elmondják a lorettói litániát vagy néhány üdvözlégyet. A gyermekek szentképekből és virágból májusi oltárt készítenek maguknak, és ezelőtt mondják el az üdvözlégyet.

A szent kereszt feltalálásának napja.

Ezen a napon a fútca végén levő kereszthez vonulnak a hívők.

Szent Flórián.

Szent Flóriánhoz tűzkár ellen fordulnak segítségért.^a Napján a kovácsok, lakatosok és kéményseprők nem dolgoznak.¹⁹⁸

A gazda éppen úgy dolgozik, mint máskor. Hajdanában, mielőtt munkába ment volna, szenteltvízzel hintette meg háza tetejét, hogy tűzvész el ne pusztítsa.¹⁹⁹

Végül egy rosszmájú kívánságot:

Hailichə Fluriaani,
Tu kraizpraavə Maun,
Peschiz unsəre Haisə
Unt aundri zint aun.^{b200}

^a Vö. Kerler 97. l., 183. l.

^b Feljegyeztem 1952. márc. 15-án (özv. Schilling Antalné szül. Neubrand Magdolna, 86 éves).

Keresztjáró napok.

Urunk mennybemenetele előtti három napon a község három kápolnájához vonulnak a hívők. Hétfőn a kőhegyi, kedden a starentanzi-, szerdán a kálvária-hegyi kápolnához.

Ha a gazdaasszony uborkamagot visz magával és azt elveti, annyi uborkája lesz majd, ahány ember a körmeneten résztvett.²⁰¹

Aldozó csütörtök.

A kötelező húsvéti gyónást a régi egyházi rendelkezés értelmében áldozó csütörtökig lehetett elvégezni. Azt, aki az utolsó időpontig várt a gyónással, „Roßdieb“-nek nevezték. „To kaingə nuə ti Rostiəp paichtn“, mondták.²⁰²

Aki áldozó csütörtökön varr, azt üldözi a villám.²⁰³

Pünkösdi ünnepkör.

Pünkösöd.

Pünkösöd ma tisztán egyházi jellegű ünnep.

Pünkösöd reggelén régebben nyitva tartották az ablakokat, hogy a Szentlélek átjárja a szobákat.²⁰⁴

A jószágot nemcsak húsvétkor, hanem pünkösdkor is a harmatos fűre (Pfungsttau) hajtották.²⁰⁵ Ilyenkor kivételesen gyorsabban terelték az állatokat, mert a Szentlélek is gyorsan szállt le az apostolokra.

Az ú. n. „Pfungstkönigreiten“²⁰⁶ (versenylovaglás egy bizonyos célhoz) már kb. száz évvel ezelőtt kiveszett. Csak a nevére emlékeznek.

Az árvalányhaját „(Pfinxt)khäinichhoar“-nak hívják.²⁰⁷

A pünkösdi esővizet (Heiligengeistwasser) elteszik, és szemborogatásra használják.²⁰⁸

Húsvétól pünkösdig terjed az ú. n. „Lamplfoschink“.²⁰⁹ Ha farsangkor pártában maradt a leány, így vigasztalják: „No hairəzt holt in Lamplfoschink“.

Búcsú. (Khiiritook.)

Nepomuki Szent János napján megváltozik a falu képe. Búcsú van.

Erre a nagy napra már előre felkészült a község aprajánagyja. A házban csak úgy fénylik minden a tisztaságtól, az ételeket nagymennyiségben jóelőre elkészítették, mert vendégeket várnak.

Búcsúra és mindszentekre új ruhát kapnak a fiatalok.²¹⁰ Búcsúra rendszerint ünneplőt vagy nyárit, mindszentekre pedig téli ruhát. A ruhadarabokat azon nap nevével jelzik, amelyre vették, pl. „Khiiritooxkhii(d)l“, „Khiiritooxviədə“, „Khiiritooxtichl“ stb.

A lövészek kocsmájában délután ünnepélyes külsőségek között nyitják meg a táncot. Ősi szokás szerint a kocsmá elvonulnak a lövészek, és a tulajdonos tiszteletére egy díszlövést adnak le. Utána bevonulnak a tánchelyiségbe. Az első két táncot (egy keringőt és egy polkát „Schiznschtikl“) csak ők járhatják kedvesükkal.

A búcsú ajándék (Khiiritooxschtikl) nélkül el sem képzelhető. A gyermekek a szülőktől, nagyszülőktől mindent megkaptak, amit szemük szájuk kívánt. De a legény sem feledkezik meg kedveséről: mézeskalácsbabát és szívet^a vesz neki.²¹¹ („Äa hotmær ən Khiiritook khauft“, mondják.)

A „Khapöö(l)nkhiiritook“-on (a kőhegyi kápolna búcsúja, szept. 11.) a Kőhegyre vonulnak a budaörsiek, ahol misét és prédikációt hallgatnak. Régen még Budáról, Budakesziről és Csepelről is jöttek nagyobb csoportok. Ma már csak a buda-fokiak jönnek.

Szentháromság vasárnapja.

Ha ilyenkor esik, néhány edényt tesznek az udvarra, hogy az értékes „Dreifaltigkeitswasser“-ból²¹² is jusson a családnak. Használják lábfürdőre és szemborogatásra.

Régen tisztessfüvet (Fuschpakraut, Stachys recta)²¹³ gyűjtöttek ezen a napon, mely hűlés esetén bevált gyógyszer.

^a A szívalakú sütemények, amelyek tulajdonképpen ősrégi, halotti áldozatok emlékei, csak a XVII. század óta ismeretesek. Vö. Höfler, Max: Das Herz als Gebildbrot. ArchfAnthr Neue Folge. 5, 263. ll.

Úrnapja. (*Weeglschtraatook.*)²¹⁴

A budaörsi Úrnapja már évek óta vonzza a főváros és a környék lakosságát, mert egyedülálló, pompás látványosság.

Az előkészületek már néhány nappal előtte megkezdődnek. Szentháromság vasárnapján reggel, ki kocsin, ki gyalog, elindulnak virágot gyűjteni, és bebarangolják az egész környéket. A virággyűjtés Úrnapjáig szakadatlanul folyik.

A munka oroslánrésze természetesen azokra a családokra hárul, akiknek háza előtt kápolna fog állani. Ide kell a virág, ide kellene a szorgalmas kezek. Budaörs lakói, annak tudatában, hogy az Úrnap minél ünnepélyesebb formában való megülése az egész község ügye, tőlük telhetőleg segítségükre is vannak.

Minél közelebb jutunk az ünnephez, annál lázasabban folyik a munka, mely előtte való napon éri el tetőpontját. Annak a négy háznak az udvara, melyek előtt kápolnát díszítenek,^a tele van ilyenkor serényen dolgozó asszonyokkal és gyermekekkel. A család apraja-nagyja, rokonok, szomszédok és ismerősök versengenek egymással a szebbnél-szebb kis virágkoszorúk (Kranzl) készítésében. A papság a délutáni órákban, régi szokás szerint, látogatásával tiszteli meg ezeket a házakat.

Ha Úrnapján korán reggel körültekintünk a faluban, ragyogóan tiszta utcákat, feszületekkel, szobrocskákkal, gyertyákkal és virággal díszített ablakokat láthatunk. A főutcát földbe tűzött tölgyfagallyak (Paaml) szegélyezik. Hajnalhasadása előtt már mindenki talpon van, hiszen a házban és a házön kívül még sok a tennivaló.

Az illatos virágszőnyeg, amellyel Úrnapján bevonják az utat, nemcsak egymás mellett futó színes csikokból áll, hanem évről-évre változó, virágszirmokból rakott vallásos motívumok is tarkítják.²¹⁵ Ezek elkészítéséhez már hat óra tájban hozzáfognak. Felnöttek, kíváncsi tekintetű gyermekek a ter-

^a Az elsőt a Wendler család (150 év óta), a másodikat a Braun család (1869 óta), a harmadikat a Hauser család (1911 óta), a negyediket pedig a Csík család (1932 óta) díszíti.

vező művész köré sereglenek ilyenkor, figyelemmel kísérik munkáját, és nem győzik eléggé dicsérni ügyességét.

Nyolc óra felé jár az idő. A kápolnában már az utolsó simításokat is elvégezték. Álljunk meg egy pillanatra, és tekintsiünk meg egy kápolnát.

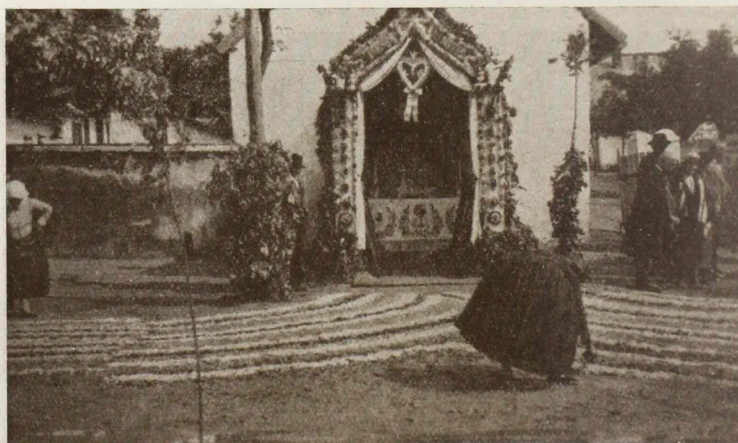
Favázat tölgyfagallyakkal már előző nap befonják. Belül legelőször az oltár ötlük szemünkbe, amelyen számos gyertya, virággal telt vázák és egy feszület áll. Középen szegfűből s búzavirágból művésziesen készített koszorú fekszik. Ebben fog a szentségtartó állani. Az oltár alatt, vagy a kápolnán kívül, egy csomó lestyánt (*Lustaschtok*, *Levisticum officinale*) és szarkalábat (*Richtakschpoan*, *Delphinium consolida*) helyeznek el, hogy az Üdvözítő közelében gyógyítóerőt nyerjenek. A lestyánnal a torokfájást orvosolják. A beteg minden folyékony ételt ennek szárán keresztül szürcsöl.²¹⁶ A szarkalábbból pedig tíz-tizenöt szálat az ágyba tesznek, mert a görcs ellen hatásos szer.²¹⁷ A kápolna hátsó falát szentképek alkotják. Az oldalfalakon és a boltozaton mintegy ezer-ezeröttszáz különféle virágból font, szebbnél-szebb színekben tündöklő „Kranzl“ függ.

A mise nemsokára véget ér. Asszonyok, leányok, virággal telt kosarakkal jelennek meg a házak előtt, hogy az utat, amelyen a menet halad, virággal borítsák. A virágot kb. egy arasznyi szélességű, egymás mellé sorakozó sávokban (Weegl) szórják. A középső sáv rendszeren fehér- vagy rózsaszínű. Minden család a háza előtti útszakaszt hinti be virággal. A szomszédok folytatják. Rövid idő múlva készen van a kb. két km hosszú virágszőnyeg, amelyen az Úr glóriás menetben halad végig.

Elindul a menet. Legelől jönnek, tanítóikkal az élen az iskolásgyermek, utánuk apácák vezetésével a vallásos leányegyesületek hófehérbe öltözött tagjai, gyertyákkal a kezükben, a leventék, a tűzoltók, a rezesbanda, a papság, majd a mennyezet alatt, a lövészek sorfala között a legméltóságosabb Oltáriszentség, utána az előljáróság, az iskolaszék és végül a nép. A virágszőnyegen csak a papság haladhat, a többiek csak mellette. A kápolnáknál megáll a menet. A pap az oltárra helyezi a szentségtartót, miközben felhangzik (csak az elsőnél)

Részletek a budaörsi úrnapi virágszőnyegből (1952).

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

a „Menschen öffnet eure Augen...“^a kezdetű egyházi ének. Evangéliumkor díszlövést adnak le a lövészek, a Kőhegyen pedig mozsarak dördülnek. Az áldás után méltóságteljesen tovább halad a körmenet.

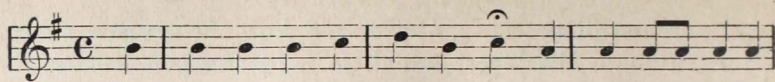
Délután a kápolnák előtt már nem áhítatos, hanem türelmetlen emberek állanak, akik minden áron szentelt virághoz akarnak jutni. Az annyi gonddal és fáradsággal díszített kápolnák csakhamar üresek. A legtöbb virág az idegeneknek jut, a családnak úgyszólván meg kell mentenie azt, amire szüksége van. Az oltár közepén fekvő koszorúból, amelyben a szentségtartó állt, az egész rokonság kap. A virágkoszorúkat a padlásra teszik, hogy a mennykövet távoltartsák a háztól. Égiháborúk idején a parázsra szórják belőlük.²¹⁸ Az istállóba kutyatejből (Euphorbia) font koszorúkat (Mülikroo(d)nkranzl) akasztanak.²¹⁹

A reggel még illatos, pompás színekben tündöklő virágszőnyegre délután már nem lehet ráismerni. Szintelenné vált, a virágok elvegyültek az utca porával. De amin az Úr végig haladt és lábával megszentelt, azt nem szabad veszni hagyni. Az asszonyok, amennyire csak lehet, gondosan összeseprik és kosarakba gyűjtve hazaviszik a széttaposott virágszirmokat. Megjegyezzük, hogy a három középső sáv virágai értékesebbek, mint a többiek, mert feltehető, hogy a pap ezeken járva vitte az Oltáriszentséget. Otthon részint az istállóba²²⁰ szórják a virágszirmokat, részint pedig elteszik, és betegség esetén teát főznek belőlük.²²¹ Az utat szegélyező tölgyfagallyak szintén az istállóba kerülnek.²²²

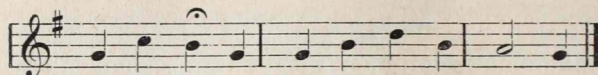
A lövészek szerepe a mai nappal véget ér. Mielőtt leszerelnének, rezesbandával az élükön a községi notabilitások háza elé vonulnak, és tiszteletükre egy-egy díszlövést adnak le. A rezesbanda mindenütt két-két darabot játszik.

Az Úrnap a néphitben. Isten keményen bünteti azt, aki még ezen a nagy ünnepen is dolgozik. A „Fronleichnamslied“ című népdal és a kutyatej nevű növény mindenki számára intőjelül szolgálhat. A népdal így hangzik:

^a Ez az ének Bajorországból származik. Néhai Metzker Ferenc tanító († 1865) honosította meg Budaörsön.

1. Dort drun - ten in dem Dor - nen strauch, Dort wohnt ei - ne rei - che

Bau - ers - frau, Die an kein Fest nicht glaub - te.

2. Wie es kommt am Fronleichnamstag,
Die Frau ihr' Dirn' auf's Feld nausjagt,
Um einen Klee zu holen.
3. Und wie die Dirn' auf's Feld nauskommt,
Die Schlange ihr entgegen kommt:
Laß du den Klee nur liegen.
4. Die Schlange, die war lang und dick:
Ei Mädchen, daß du nicht erschrickst,
Laß du den Klee nur liegen.
5. Die Dirn', die geht ja gleich nachhaus',
Die Frau, die flucht und schilt im Haus:
Das sind nur leere Reden.
6. Jetzt geh' ich selber um den Klee
Da soll ja gleich der Teufel dort stehn,
So werd' ich's einen bringen.
7. Wie die Frau auf's Feld nauskommt,
Die Schlange ihr entgegen kommt
Schließt sich um ihren Leib.
8. Jetzt mußt mich tragen sieben Jahr,
Auf deinem zarten Leib fürwahr,
Als wennst dein Kind möchtest tränken.
9. Sie gehen mit ihr zur Geistlichkeit,
Sie soll ablegen eine reine Beicht
Vielleicht ist ihr zu helfen.
10. Es war eine Unmöglichkeit,
Solang' ihr Gott die Zeit vorschreibt.
Es kann ihr niemand helfen.
11. Ihr lieben Christen jung und alt,
Nehmt euch ein Exempel daraus
Von dieser reichen Fraue.^{a223}

^a Feljegyeztém 1950. dec. 21-én (özv. Ruckmik Vendelné szül. Antl Erzsébet, 85 éves).

A kutyatej leveleinek a nép szerint azért van kígyóhoz hasonló erezete, mert az ördög kígyó alakjában éppen akkor fojtott meg egy Úrnapján füvet vágó asszonyt, amikor ehhez a növényhez ért.

Az úrnapi szentelt virág egy kis babonás történet szerint még az állattá varázsolt embert is visszaváltoztatja:

„Ti Təuchtə hodən Liəphəuwə khot, un täär is imə khumə, un täär hot təis xəign, wiərin Maa (d)l sai Muədə ti Oofəkoowl knaumə hot, un hozi kwixt, un hot xokt: „Oowm aus un niəndəscht aun.“^a Nochər is si zu di aundri in Həixnkraas kaungə, wəus taunzt hom. Nochə hod əas aa səu kmocht: hot ti Oofəkoowl knaumə, un hozi kwixt, un hot xokt: „Oowm aus un iiwərol aun.“ Nochər isə kaunz wəschlogn woan in Raufonk un isə əf təin Ploz nochə hinkhumə, wəus taunzt hom. Nochə homsn zuərən Əisl kmocht.

Nochər is täärə Təuchtə səu schtoak laat kweest um iərə Liəphəuwə, un hot ti Muədə pee(d)lt. No hozi xokt, əa sul təis mochər in Fraumləichnaumstook: zu olli viə Khapöö(l)n keəə. Zu də əaschti Khapöö(l)n wiərə hinkaungər is, homən ti Lait fuətkjokt un homən nait wöö(l)n fräissn ləussə. Əa 'hot oowə təuch wəus knaumə, un pai də zwaiti Khapöö(l)n aa, un pai də triti homs scho xəign, tosərə pisl ə Mäintsch wəat, un pai də viəti Khapöö(l)n isə scho ə kaunzə Mäintsch woan.“^b

Aki karácsonykor az éjféli misén meg akarja ismerni a falu boszorkányait, az Úrnapján négylevelű lóherét tegyen az imakönyvébe és azzal akkor álljon a kápolnák elé, amikor a pap az evangéliumot olvassa.

A vízbefúlás ellen a legjobb védekezés az, ha az ember Úrnapján résztvesz a körmeneten és minden kápolnánál megvárja az áldást.

Boldog az a legény, aki olyan családba nőszülhet, amelynek háza előtt úrnapi kápolna áll.

Ha a virágszőnyegen szekér halad át, tűz pusztít a faluban.²²⁴

Páduai Szent Antal.

Szent Antal igen népszerű szent, akihez sok esetben fordulnak közbenjárásért.

Ha valami elkallódik, rögtön őt hívják segítségül.^c Sebti-ben egy miatyánkot²²⁶ mondanak el, vagy csak ennyit:

^a Vö. Hdwbda 2, 1676—77. hasáb, „Flugsalbe.“

^b Feljegyeztem 1951. máj. 3-án (T. Gy.-né szül. B. T., 60 éves).

^c Vö. Kerler 412. ll.

Hailichær Antauni,
Fiämi traun auni.²²⁶

Szent Antal férjet^a is szerezték az eladó leányoknak, ha egy miatyánkot imádkoznak,²²⁷ és utána a következő formulák egyikét mondják:

Hailichær Antauni,
Fiämi aun mai Liäpstn auni.²²⁸

vagy

Hailichær Antauni,
Fiämi traun auni
Un sogmæ wäa mai Maun wäat.

Szent Antal napján a budapesti ferenczrendi templomokban liliomot szentelnek. Ebből az alkalomból többen a városba jönnek, hogy néhány megszentelt liliomhoz jussanak. Hazajövet apróra vágják őket, üvegbe teszik, és pálinkát öntenek rá. Az így nyert „liliomos pálinka” szemborogatásra szolgál.

Szent Vid.

Aki korán akar kelni, az lefekvéskor Szent Vidhez^b fohászodik, mondván:

Hailichæ Sankt Vait,
Wäikmi um ti rehti Zait.
Um viäri (pl.) wüli mundæ sain.²²⁹

Utána egy miatyánkot kell elmondani.

Szent Péter és Szent Pál.

Az apostolfejedelmek napján egész nap szentségimádás van.

Mária Magdolna.

A leányok hajából ilyenkor levágnak egy keveset, hogy nekik is oly dús hajuk legyen, mint volt Mária Magdolnának.^{c230} A levágott hajat tűzbe dobják, hogy az utolsó ítélet napján ne kelljen megkeresniök.²³¹

^a Vö. Kerler 117. l., 165. l., 236. l.

^b Vö. Kerler 307. ll.

^c Vö. Kerler 122. l.

A néphit szerint nyáron Mária Magdolna szabadítja ránk a legyeket. Innen ez a két mondás: „Ti Maktalaina khumt midən Sok vul Fliign“²³² és „Ti Maktalaina laart ti Fliign auss“.²³³ Ajánlatos ezen a napon ajtót, ablakot csukva tartani.

Szent Anna.

Szent Anna napján^a évről-évre Máriaremetére^{b234} zárandokolnak a budaörsi asszonyok, hogy a Boldogságos Szűz szent Anyja^c iránti hódolatukat kifejezzék. Az utat előimádkozók vezetésével gyalog teszik.

Ha estefelé fáradtan visszatérnek, énekszóval vonulnak be a faluba, és köszöntik az otthon maradottakat:

An schainən Kruəs täin pringən mia,
Von Maari-Ainsii(d)l khomən mia
Von Jeissus, Maria un Joussef.
Mia taunken Kəut fiə jāine Knaat,
Ti unsre Sööl äimpfaungən haat.
Kelopzai Jeissus Kri - is - tus!

Paródiája így hangzik:

An schainən Kruəs von də Raznschtot,^d
Um fimpf Kuln Minz ən Schnupftuwok,
Täa khäat fiə di oldi Wa - ai - wə.
Wiəmə pain Fluə(r)l trinnə woan,
Taniəmər umə wiə ti Noan.
Schpizpuəm sammər olli.^{e235}

A zárandoklatról hazatérő családtag még külön is köszönti az otthonvalókat, rokonokat, ismerősöket, mondván: „An schainən Kruəs von Mari-Ainsi(d)l“²³⁶ amire „vəgöüz Kəut“²³⁷-tal felelnek.

^a Máriaremetére nemcsak Szent Anna napján zárandokolnak a budaörsiek, hanem Nagy Boldogasszony és Kisasszony napján is, valamint ősszel minden szombaton.

^b A kegyhely történetét l. Paulovits Sándor: Magyarország kegyhelyei és azok csodái. Budapest, 1950. 59. ll.

^c Szent Anna az asszonyok patrónusa. Vö. Kerler 74. l., 77. l., 118. l., 132. l., 161. l., 162. l., 191. l.

^d Raznschtot = a budai Rácváros.

^e Feljegyeztem 1952. márc. 20-án (Sch. G., 70 éves).

Egy kis versben Szűz Máriát is meghívják, segítsen nekik a munkában, hogy minél előbb Máriaremetére mehessenek:

O, Maria, Maria,
 Hüü(l)f jäin un pin(d)n unz Kroos rupfær aa.
 Jäin un Pin(d)n læusmæ schteen,
 Of Mari-Ainsi(d)l miæsmæ keen.^a

Szent Anna neve egy szójárásban is előfordul, amelyet akkor hallunk, ha pl. valamin nagyon elcsodálkoznak, vagy váratlanul éri őket valami:

Hailiche Muædær Anna,
 Kib unz Prout un khæ Schtaanæ.

Végül egy falucsúfolót. A soroksáriakról azt mondják a budaörsiek, hogy egyszer, amidőn esőért könyörögtek Szent Annához, és ő eső helyett jégesőt küldött nekik, ezekkel a szavakkal tettek nekik szemrehányást:

Hailiche Muædær Anna,
 Tu host unz näit kuæt væschtannæ.
 Miæ hom jo umæ Reegele pit,
 Tu host unz oowæ Schtaanele kschikt.^b

Havi Boldogasszony.

A filloxéra pusztítása óta minden évben, a papság vezetésével a starentanzi kápolnához vonulnak a hívők. Szűz Mária gyümölcscsel és szőlővel díszített szobrát négy fehér ruhás leány viszi.

Nagy Boldogasszony. (Mari Kraidæwaich.)²³⁸

Augusztus 15-én virágszentelés van Budaörsön.²³⁹ Az ünnepet megelőző napon az asszonyok és a gyermekek ellepik a mezőt, és gyűjtik a szentelésre szánt virágot. „Zu Mari Kraidæwaich, to naagn sich ti Pliæml“ mondja egy szójárás. A virá-

^a Feljegyeztem 1932. március 13.-án (özv Lips Mátyásné szül. Neubrand Teréz, 60 éves).

^b Feljegyeztem 1951. márc. 15-én (özv. Wendler Ferencné szül. Weber Erzsébet, 72 éves).

gok is örülnek, ha a Boldogságos Szűz tiszteletére feláldozhatják magukat. Ma már senki sem ügyel arra, hogy a csokorban (Kraidəpuschn) kilencféle²⁴⁰ mezei virág vagy gyógyfű legyen. Mégis leginkább a következőket gyűjtik: ezerjófű (Tausendguldenkraut, Erythraea centaureum), közönséges cickafark (Zaislkraut, Achillea millefolium), vad majorána (Zäintweekraut, Origanum vulgare); tisztesfű (Fuschpəkraut, Stachys recta), farkasalma (Wulfskraut, Aristolochia clematitis), útifű (Kschpiztə Weedərīch, Plantago), feketeüröm (Hiətətistl, Artemisia vulgaris), szagos ruta (Prominzn, Ruta graveolens), házi fülfű (Tundəkhugl, Sempervivum tectorum), sóskaborbolya (Wainschaa(d)l, Berberis vulgaris), csipkerózsa (Häitschl, Rosa canina). Sokan még búzakalászt vagy nehézszagú borókaágacskát (Seegnpaam, Juniperus sabina) is kötnek a csokorba.

A virágcsokrot szentelés után az ablakrácsra erősítik, vagy az ajtó fölé akasztják. Égiháború idején a parázsra hintenek belőle, de füstölésre is használják.²⁴¹

A Nagy Boldogasszony és a Kisasszony napja között tojt tojások, a kétasszonyközi tojások (Fraunaar) nem romlanak egykönnyen.²⁴² Télire ezeket teszik el.

A szent kereszt felmagasztalásának napja.

Ezen a napon a kőhegyi kápolnához vonulnak a budaörsiek.

Mindszentek és halottak napja.

Az ünnep előtti héten gondos kezek foglalatoskodnak a sírokon. Megigazítják az eldült keresztet, kigyomlálják a gázt, és a haldokló természet utolsó virágpompáját helyezik el rajtuk. Leginkább krizantémumot (Hiəxtroosn, Khatrainpliml, Khatrainpuschn) látunk a sírokon. Megjegyezzük, hogy a virág a halott tulajdona. Aki a sírről virágot szakít, azt elveszi a halott, mondják, és lehúzza a mélységbe.²⁴³

Mindszentek délutánján a feketébe öltözött hívők égő „Wouxschtäikl“-l a kezükben a temetőbe vonulnak, ahol először prédikációt hallgatnak, majd ki-ki hozzátartozója sírját

keresi fel, hogy mécesest gyujtson rajta. Ezt legszívesebben a gyermekek teszik (zindln). Ők nevezték el a halottak napját: „Khiäznpräinnətook“-nak.

A gyermekek a nagy gyász idején is örülnek, mert délután a keresztanyjuktól „Hailingəschtrizl“ nevű fonott kalácsot^a és egy kosárra való édességet kapnak.²⁴⁴ Természetes, hogy eszük inkább az evésen jár. A fonott kalácsot 10 dkg-tól két kg súlyig a pékek sütik. A háború előtt a nagyobb vevőknek ingyen is jutott.

Az estharangszó imára hívja a család valamennyi tagját. A kis olajméceses (Lichtl) fényénél, amely a holtakért egész nap állandóan égett,²⁴⁵ egy litániát vagy az olvasót mondják el, azonkívül minden elhunyt családtagért, rokonért egy-egy miatyánkot imádkoznak.

A tisztító tűzben szenvedő lelkek a néphilben. Hogy a nép a tisztító tűzben szenvedő lelkek sorsát mennyire a szíven viseli, arról nap-nap után meggyőződhetünk. Állandóan közel érzik őket, és ha csak lehet segítségükre is akarnak lenni.

Ha a kés élével felfelé fekszik, azt mondják, hogy a tisztító tűzben szenvedő lelkeknek kell rajta ülniök, vagy hogy Krisztus urunk ül rá.²⁴⁶ A kenyéren fekvő kés fájdalmat okoz nekik.²⁴⁷ Aki kenyérmorzására lép, az megsérti őket. A kenyérmorzásukat összegyűjtik és a tűzbe dobják, hogy szegényeknek legyen mit enniök.²⁴⁸ Az iskolásgyermekek régen kő alá tették uzsonnakenyerüket (ha nem tudták megenni), abban a hiszemben, hogy a tisztító tűzben szenvedő lelkek majd elfogyasztják. A kiöntött ételen lakmároznak.²⁴⁹ Ha égve felejtik a lámpát és azt kérdezik, miért ég? így felelnek: „Täis khäat holt fiä di oami Söln.“²⁵⁰ Ha valaki nem tud elaludni, imádkozzék értük, majd elaltatják őt.²⁵¹ Aki egy

^a Höfler szerint a Heiligenstriezel is a pogány halotti kultusszal függ össze. Eleinte teljes véres áldozatot mutattak be (ember, állat). Ennek helyébe lépett később a teljes áldozat egy része (haj, szőr) és végül ezt is mással, utánzattal pótolták. A női áldozatot előbb a haj, ezt pedig a fonott hajra emlékeztető kalács (Zopfgebäck) helyettesítette. Höfler megállapításait fenntartással kell fogadnunk. Amit ő helyettesítő áldozatnak mond, az lehet primär is. Vö. Höfler, Max: Allerseeleengebäcke. ZföV 13, 65. ll.: Höfler, Max: Das Haaropfer in Teigform. Arch Anthr 4, Neue Folge. 150. ll.; HdwbDA 3, 393. h.

miatyánkot mond el értük, azt reggel, a kívánt időben felkel-
tik.²⁵² A magányosan haladót elkísérik.²⁵³ Ha vizet mernek
és a vödörben még marad valami, azt nem szabad vissza-
önteni a kútba, mert az csak növelné szenvedésüket.²⁵⁴

Szent Márton.

A mártonnapi lakmározásoknak^{a255} Budaörsön semmi
nyoma. Szent Márton neve itt csupán parasztregulákban és
a „Martiniwein“-ban él, amely a pásztoroknak jár.²⁵⁶ Ha
megszomjaznak, borosüveggel a hónuk alatt egyszerűen be-
állítanak érte. Hajdanában még versben mondtak köszönetet,
ma „vægöüz Kaut“-tal is beérik.

Szent Katalin.

Ádvent előtt, Szent Katalin napján búcsút mond a fiatal-
ság a táncnak és mindenféle mulatságnak.²⁵⁷ Erre utal a kö-
vetkező két szójárás is: „Khatrain schtölt in Taunz ain“ és
„Khatrain schpiöt Taunz un. Kaign ain“²⁵⁸ Régente Szent
Katalin előtti vasárnap táncoltak utoljára. A kilencvenes
évek óta katalinbált is rendeznek. Ezt a szokást a Herczog-
féle kocsmá zsámbéki születésű tulajdonosnője honosította
meg.

^a Vö. Sartori 3, 265. ll.

8. ÖSSZEHASONLÍTÓ JEGYZETEK.

Munkámnak ez a része az alább felsorolt községek néprajzi anyagát nyújtja, amennyiben az a budaörsivel kapcsolatban van. Összehasonlítás céljából tekintetbe vettem a történelmi Magyarország egyéb német vidékeire vonatkozó, idevágó néprajzi irodalmat is. Hivatkoztam Paul Sartori, *Sitte und Brauch* című munkájára és a *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*-ra, hogy ezáltal az egészzet megfelelő összefüggésbe állítsam.

Rövidítések.

Zsámbék = Zs, Piliscsaba = Pcs, Pilisvörösvár = Pv, Pomáz = P, Budakalász = Bk, Békásmegyér = Békm, Pilisborosjenő = Pbj, Üröm = Ü, Solymár = S, Pesthidegkút = Phk, Budakeszi = Bke, Budafok = Bf, Törökbálint = Tb, Torbágy = T, Bia = B, Etyek = E.

„Környék” ill. „községek”-en valamennyi felsorolt falu értendő. é a községek neve mögött = a szokás még él; h = a szokás már kibalt.

*

¹ Bf (a 3. sor: Tə Mäissnə lait): P, Békm, Pbj, Ü, S, Phk: a 4. sor: Tə Kaaspok schrait: mee.; Pv (a kis harang így szól: King, king, king, | Xindlpagaasch; a nagy harang: Kaung, kaung, kaung, | Tais isə raichə Maun); Bkə (Pim, paum, | Tə Pfoeff is kraunk, | Ti Khäichin is kschtom, | Tə Pfoəə is oam, | Ti Khuu schrait: muu.); B (ha harangoznak ezt mondják: „Äa (der Meßner) häinkt scho”); Vaskomját (Vas vm.), Léka (Vas vm.), Alsómedves (Vas vm.), Sopron, Harka (Sopron vm.), Gálos (Moson vm.): Zfv 6, Supplementheft 1. 18. l.; Sopron: Schwarz 81. ll.

² Zs (a „Herbergsuchen” szokása törökbálinti mintára kb. 24 évvel ezelőtt honosodott meg); P (a csoportok 4 évvel ezelőtt ugyancsak törökbálinti mintára alakultak); Bk (1952-ben jártak először); Békm (a Jézus-Szíve asszonyok járnak); Pbj (ez a szép szokás mindinkább alábbhagy); Ü (2 év óta járnak); B (már 14 év óta nem járnak). Törökbálinton, Torbágyon és Vértesacsán Ganzmann Flórisné szül. Wendler Rozina budaörsi asszony már 30 évvel ezelőtt szervezte az első csoportokat. Sartori 3, 13. l.; Hdwbda 2, 1777. hasáb.

³ Pomázon a gazdaasszony így fogadja a csoportot: „Kaut kriesti Maria!“, amire így felelnek: „Maria miä kriäsn tich 33.000-mal.“ Eisen-
erz: ZföV 1, 68. l.

⁴ Zs (az úrangyala, egy Mária-ének, Josefi-Rosenkranz, 3 miatyánk a súlyos betegekért, 3 a haldoklókért, 3 a holtakért); P (hiszekegy, Josefi-Rosenkranz, egy Sz. József-ének, Sz. József litániája, 9 miatyánk); Tb (az úrangyala, Josefi-Rosenkranz, lorettói litánia, 9 miatyánk, Mária-énekek).

⁵ Minden községben. Bánát: Kraushaar 74. l.; A Fertő tó vid.: MbH 1, 30. l.; Sartori 3, 11, l., 37. l.

⁶ Zs (é); Bk (é); Pbj (h); Bke (h).

⁷ P (5 vagy 9); Bk (9); Phk (5); Bf (5); Sartori 3, 11. l.

⁸ Zs (aki karácsonykor az éjféli misére elviszi magával a gyümölcs-favesszőket, az megismerheti a falu boszorkányait); Pcs; Bk; Pbj (ha az éjféli mise előtt hajtának ki, a következő évben férjhez megy a leány, ha csak utána, akkor még várhat); Phk; B; T (mint Pbj); Németpróna (Nyitra vm.): Ethn 8, 105. l. (ha karácsonyig kihajtanak, férjhez megy a leány); Németpróna és vid.: Ethn 9, 226. l. (ha az éjféli mise előtt hajtának ki, esküvő lesz a családban); Körmöcbányai nyelvsziget: Hanika 30. l. (ha karácsonyig kihajtanak, férjhez megy a leány); Sartori 3, 11. l.

⁹ Zs; Pcs; Bk; Békm; Pbj; Ü; S; Phk; Bf; Tb; ZföV 3, 283. l.; Tirol: Zingerle 234. l.; Bajorország: ZVfV 8, 396. l.

¹⁰ Az egész környéken „Nigloo“. Pcs, Bke: „Nikolasch“.

¹¹ Az egész környéken így járnak a Mikulások. Néhány községben (P, Tb, T, E) fehér öltözetben jelennek meg, papírsüveggel a fejükön. Sartori 3, 17. l.

¹² Zs; Pcs; Pbj; Ü; Simrock 255. l.; Alsó bajor vidéken: BWHV 10, 134. l.

¹³ Zs (é); Pcs (é); Pv (é); P (é); Pbj (é); Ü (é); Phk (é); Bf (é); Tb (é); E (é); Sartori 3, 16. l.

¹⁴ Pbj (h); Sartori 3, 16. l.

¹⁵ Phk (karácsonyig ezzel verik el a rossz gyermekeket. Karácsony után a Jézuska virgácsát használják); E (mint Phk); Sartori 3, 18. l.

¹⁶ Zs (a Luca meszelővel jár); Pv, P, Bk: bemeszeli a járókelőket. S; Phk; Tb (elviszi a gyermekeket); T, E: a „lucák“ (néhány maskarás legény) estefelé végigjárják az utcákat, hogy a gyermekeket megfélemlítsék. Németpróna és vid.: Ethn 9, 226. ll.; Sartori 3, 20. l.

¹⁷ Pv (é); P (é); Bk (é); Békm (é); Ü (é); Tb (é); B (é).

¹⁸ Zs (é); Pcs (é); P (a szobákat a köv. szavak kíséretében füstölik: Roz un Maus, hinaus von Haus | Un tə Säign Kəutes aini inz Haus); Bk (é); Pbj (é); Ü (é); Bke (é); Bf (é); Tb (é); T (é); B (é); E (é).

¹⁹ Pcs (é); Bk (é); Békm (é); Pbj (é); Phk (é); Bke (é); Bf (é); T (é); E (é); Sartori 3, 20. ll.

²⁰ Minden községben. Bk (a szobákat ezekkel a szavakkal füstölik: Ti pöösən Kaistə traibi aus | Unz Kriskhindl sul ainkhäan inz Haus); Phk (mint Bk); T (mint Bk); E (Olli pöösi Kaistə traibi aus | Un ti

hailingə Wainochtn inz Haus. | Tozu hölfe miə Kəut Voodə, Kəut Soon, Kəut hailingə Kaist); A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Csék (Nyitra vm.): Ethn 9, 229. l.; Sartori 3, 40. l.

²¹ Zs (é); Pcs (é); Pv (é); P (é); Bk (é); Bke (é); T (é). Vízkeresztkor: Zs (é), P (é), Békm (é), Pbj (é), Ű (é), Phk (é), Bke (é), T (é), E (é). — E (nagyszombaton, a feltámadás előtt a köv. szavakkal füstölük a szobát: „Jesus von Nasareth, ein König der Juden, gebenedeit, der da kommt im Namen des Herrn. Hosanna dem Sohne Davids!“); Ű (pünkösdkor): Délvidék: Nik 2, 1. rész, 201. l. (vízkeresztkor); Nagyjécsa (Torontál vm.): BdK 4, 15. l. (vízkeresztkor); A Fertő tó vid.: MbH 1, 32. l. (vízkeresztkor).

²² Zs (5—4 sor: Áaschaine miə hait Nocht | Mai Häazliapstə main); Bk (4. sor: Wöüles tos wäat wäan mainə); Pbj; Bf (4. sor: Main häazol-läliapstn hailingə Aingl); B; Apatin (Bács-Bodrog vm.): Nik 2, 1. rész, 199. l.; Bánát: Kraushaar 76. l.; Vasjobbágyi, Rohoncz (Vas vm.): EMU 5, 16. ll.; Németpróna: Ethn 8, 104. l.; Ausztria: Geramb 105. l.; Alsó-Ausztria: Vernaleken 336. ll.; Az Enns völgyben: ZVfV 6, 135. l.; Tirol: Zingerle 184. ll.; Tirol: Hörmann 226. l.; Grafenried: John 8. l.; Bajorország: ZVfV 1, 305. l.; Bajorország: Mayrhofer 6. l.; Alsó bajor vidéken: BWHV 10, 136. l.; Amberg, Waldthurn: Schönwerth 1, 141. ll., 144. l.; Lechrain: Leoprechting 205. l.; Allgäu: Reiser 2, 15. l.; Heubach: Meier 456. l.; Füssen vidékén: Walther 131. l. — Ugyanezzel a formulával Sz. Andrásához is fordulnak a leányok: Bánát: Kraushaar 74. l.; Szepesség: Felvidék, 1905. jan. 15. sz.; Szepesség: Nik 2, 2. rész, 95. l.; Szepesség: Gréb 59. l.; Sz. Miklóshoz: Németújvár (Vas vm.): Bgld 4, 165. l.

²³ E (é).

²⁴ Zs (a fát csak az éjjéli mise után szabad megolvasni); Pv (a fáért akkor mennek, amikor beharangoznak); Ű (h); T (h); Torzsa: (Bács-Bodrog vm.): BBMTTÉ 17, 83. l. (Szilveszter estéjén); Németújvár: Bgld 4, 164. l. (Szilveszter estéjén); Németpróna: Ethn 8, 105. l.; Körmöcbányai nyelvsziget: Hanika 50. l.; Szepesség: Gréb 60. l.; Erdély (szász): Haltrich-Wolff 283. l. (Szilveszter estéjén); Erdély (szász): Wlislöcki 56. ll. (Szilveszter estéjén).

²⁵ Az egész környéken járnak.

²⁶ Zs; Pcs (létrán a kálváriára); Pv (az angyalok hozzák a Jézuskát); P; Bk; Békm (arany létrán); Pbj (előbb a hegyre, onnan a faluba); Ű (előbb a „Spitzberg“-re száll); S (a „Schmalzberg“-re száll. Fellette van a mennyország); Phk; Bke; Bf; Tb (először a „Spitzberg“-re száll); T; B; E.

²⁷ Pv; Bk; S; Bke; E; Sartori 3, 47. l.

²⁸ Zs; Pcs (angyalok); P; Békm; Phk (vagy angyalok); Bf; Tb; B (vagy angyalok); Délvidék: Nik 2, 1. rész, 146. l.; Erdély (szász): Schuller 139. l.

²⁹ Pv (h); Bke (h); B (a karácsonyfára kötötték); Délvidék: Nik 2, 1. rész, 146. l. (a küszöbre teszik); Erdély (szász): KblSbLk 14, 43. l.;

Sartori 3, 17. l., 47. l.; HdwbdA 2, 1013. h. Vö. Weiser, L.: Das Haferopfer für das Pferd des Christkindes. ZVfV 38, 215. ll.

³⁰ Zs (az éjféli mise után lövöldöztek); Pcs (h); Pv (a bányászok csapata az éjféli mise idején néhány lövést ad le); P (h); Békm (h); Bf (a fiúk parittyával lövöldöztek az ég felé); T (h); B (h); A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Sartori 3, 41. l.

³¹ Sok községben borlevest, halat vagy rétest is esznek. A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 229. l.

³² Zs, Pcs, P, Bf, Tb, B: kilencfélét esznek. Szepesség: Gréb 61. l. (7 félét); Sartori 3, 28. l.

³³ Bk; Békm; Bf (a szétvágott mag betegséget jelent); B; E: HdwbdA 1, 517. h.

³⁴ Békm (betegséget); Bf; Tb; B; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 63. l.; A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Szepesség: Gréb 62. l.

³⁵ Zs (a moslékba dobják); Pcs (a csirkéknek adják); P (az ételmaradékkal még aznap este kifüstölik a szobát); Bk (égháború idején elégetik); Békm (a Szentháromság nevében az udvarra dobják); S (ha nem gyűjtik össze, megjelenik a házi kígyó, ami szerencsétlenséget jelent); Bke (elégetik); Bf (elégetik); B (a moslékba kerül); Erdély (szász): Wlislöcki 51. l. (elégetik); Sartori 3, 28. ll.

³⁶ Zs (é); Pcs (é); Pv (é); P (é); Bk (az állatokat azzal a virgáccsal keltek fel, amelyet a betlehemesek hoztak); Békm (é); Pbj (é); Ü (é); S (é); Bke (é); Tb (karácsony este a lovak számára ekevasat, patkót, szénát, kukoricát, búzát és zabot tesznek az asztal alá. „Täine Pfäat inä Krischin(d)l“); T (é); B (é); E (é); A Fertő tó vid.; MbH 1, 31. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 232. l.; Szepesség: Gréb 61. l. (a karácsonyi ételekből is kapnak); Erdély (szász); Wlislöcki 53. l.; Sartori 3, 31. ll.; HdwbdA 1, 1606. h.

³⁷ Zs; Pcs; Pv; Bk; Pbj (ha beharangoznak); Ü; Phk; Bke; Bf (éjféلكor); Tb; T (úrfelmutatáskor); B; E; Bánát: Bell 124. l.; Bánát: Kraushaar 81. l.; A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Németújvár: Bgld 4, 465. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 231. l.; Erdély (szász): Wlislöcki 53. l.; Szászújfalu (Solnok-Doboka vm.): Haltrich-Wolff 284. l. (Szilveszter éjjel); Sartori 3, 32. ll.

³⁸ Zs; Phk; Bke; Bf; Tb; T; B; Erdély (szász): Wlislöcki 53. l. (az megőrül); Szászújfalu: Haltrich-Wolff 284. l.; Sartori 3, 33. l.

³⁹ Bf (h); T (é); Németpróna és vid.: Ethn 9, 232. l.; Erdély (szász): Wlislöcki 52. l.

⁴⁰ Zs; S; Bf; T; B; E (hasonlóképpen jár az is, akinek fejnélküli árnyéka van); HdwbdA 2, 1159. h.

⁴¹ Zs (é); Pv (é); P (é); Bk (é); Békm (é); Pbj (é); Ü (é); S (é); Phk (é); Bke (é); Bf (é); Tb (é); B (é); E (é); Németpróna és vid.: Ethn 9, 231. l.; Sartori 3, 42. ll.

⁴² Pes (é); P (é); Ü (karácsony napján is); Bf (é); T (é).

⁴³ Zs (nem ált.).

⁴⁴ Phk.

- ⁴⁵ Zs (é); Pcs (é); Phk (é); Bf (é); Tb (é); T(é); B (é).
- ⁴⁶ Pv; Phk; Bf; Bánát: Kraushaar 81. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 231. l. (úrfelmutatáskor); Sartori 3, 30. l.
- ⁴⁷ Pbj; Jó habtermést várnak: Zs, Pcs, Bf, B. Jó szüret van kilátásban; E; Mese (Nagy-Küküllő vm.); Haltrich-Wolff 283. l. (Szilveszter éjjel).
- ⁴⁸ Zs (é); Pcs (é); Pv (é); P (é); Békm (é); Pbj (é); S (é); Phk (é); Bke (é); Bf (utoljára 10—12 évvel ezelőtt. Ma a tüzoltók szirénája szól); Tb (10 évvel ezelőtt megszűnt ez a szokás. Helyette a templom előtt vagy a kálvárián a zene játszik); T (é); B (a pásztor estefelé ostopatogtatás közepette bejárja a falut); E (nem a templom előtt, hanem otthon patogtatnak); Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 58. l.; A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 231. l. (a csordás a város legmagasabb fáján kürtöl); Szepesség: Gréb 60. l.; Sartori 3, 46. l.
- ⁴⁹ Minden községben. A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Sartori 3, 28. l.
- ⁵⁰ Budafok kivételével, az egész környéken a betlehemesek hozzák a karácsonyfát, melyet feldíszítve az anya ad át nekik. A gyermekeknek előbb imádkozniok kell, és csak azután vehetik át az ajándékokat. Solymáron pl. csak ennyit mondanak a kicsinyek: „Voodar unsa, tia Paam khäat unsa.“ — A betlehemesek az éjféli mise idején a szentélyben állnak: Zs (amelyik csoport elsőnek ér a templomba, az a jobb oldalon állhat), Pcs (mint Zs), Ü (mint Zs), S, Phk, Tb.
- ⁵¹ Zs, Pv, P: a boróka ma is általános. A többi községben inkább csak a szegények használják. Pilisvörösváron és Budakalászon u. n. „Feedapaam“-ot is találhatunk (drótból készült, rúgóra járó, összecsucskható „fácska“), amelyet egyszersmindenkorra beszereznek. Pesthidegkúton fenyőfa helyett tölgyfagallyat is díszítenek.
- ⁵² Zs; Bf.
- ⁵³ Zs (é); Pv (é); Pcs (é); Bk (ha szép a húza, a templomba viszik, és egy mellékoltáron helyezik el); Békm (Luca napján); Pbj; Ü (mint Bk); S; Phk; Bf (a templomban a betlehem elé teszik); Tb (é); T (é); B (é); A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.
- ⁵⁴ Zs (a leányok almát hoznak a templomba, amelyet mise után az utcán fogyasztanak el. Az a legény lesz a jövődöbelijük, akit evés közben megpillantanak); S (mint Zs); Phk (a misékre sokan kenyeret hoznak, amelyet utána az állatoknak adnak, hogy egészségesek maradjanak); Bf (mint Phk); T (a leányok a misékre hozott almát eldobják. Az a legény lesz a házastársuk, aki felemeli); E (mint Zs).
- ⁵⁵ Pcs (h); S (é); Bf (h); B (h).
- ⁵⁶ Zs; Pcs; Pv; P; Pbj; Bke; B; T; Sartori 3, 23. l.
- ⁵⁷ Minden községben mondják. Zs, Pcs, Pv, Pbj, Ü, Phk, Tb: a karácsonyi ünnepek előtt a húst és a sonkát kiveszik a füstből. S, Phk, Szentiván: EMU 3, 164. l. (a kántorbőjtök idején tilos a teregetés); Bánát: Kraushaar 81. l.; Bánát: BdK 3, 17. l.; Sartori 2, 46 ll.
- ⁵⁸ Pbj; Bke; A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.
- ⁵⁹ Borszentelés minden községben van.

⁶⁰ Minden községben három kortyot isznak. Bánát: Nik 2, 1. rész, 200. l.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 63. l. (betegségek gyógyítására használják); Vaskomját (Vas vm.), Vasvörösvár (Vas vm.): Ethn 40, 70. l. (betegségek ellen jó); Lajtakáta (Moson vm.): Ethn 40, 70. l. (az állatoknak is jut); A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Sartori 3, 53. l.

⁶¹ Bk (ha Jánost köszöntenek, így isznak az ünnepelt egészségére: Der Johannesegen muß getrunken sein! Johannes 'auf der Wiesen, sein Name sei gepriesen); Pbj, Ü: Der Johannesegen muß getrunken sein; S; B; E (Johannissegen, komm' zu mir, geh' mit mir bis vor die himmlische Tür); Vaskomját: Ethn 40, 70. l. (Heiliger Johannesegen, bleiben alle Teufel hinterwegen).

⁶² Zs (é); Pcs (hogy jó termés legyen); Pv (é); P (é); Bk (é); Békm (é); Pbj (é); Ü (é); Phk (é); Bke (é); Bf (é); Tb (minden hordóba 3 cseppet); T (é); B (é); Szentgotthárd vid., Nagyfalva (Vas vm.) és vid., Vaskomját: Ethn 40, 70. l.; Szatmár: Straubinger II. 54. l.

⁶³ Zs (é); Pcs (é); P (a kút négy sarkába); Bk (é); Békm (é); Pbj (h); Phk (h); Lajtakáta: Ethn 40, 70. l.; Szatmár: Straubinger II. 54. l.

⁶⁴ Az egész környéken így hívják ezt a szokást. Sartori 3, 53. l.

⁶⁵ Minden községben. Az egész környéken a gyermekek is korbácsolnak. Rendesen a rokonokat és az ismerősöket keresik fel. Ez a szokás Magyarország más németlakta vidékein is dívik: Szigetújfalu (Pest vm.): Neue Post, 1920. máj. 18. sz.; Délvidék: Nik 2, 1. rész, 200. l.; Bánát: Bell 125. l.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 63. l.; Nyugat-Magyarország: EMU 5, 21. l.; Nyugat-Magyarország: MbH 3, 59. l.; Németújvár: Bgld 4, 165. l.; A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.; Szepesség: Gréb 64. l.; Sartori 3, 53. l.

⁶⁶ Zs, Pcs, Bk, Békm, Bke (h), Tb (h), T: a pásztor karácsonykor egy köteg vesszővel házról-házra jár, amelyből a gyermekek kihúznak néhányat. Aprószentek napján ezekkel korbácsolnak. Pv, Pbj, Ü, S, Phk: a betlehemesektől kapott virgácsot használják. E (a gyermekeket aprószentek napjának reggelén vágott harmatos vesszővel üti az apa).

⁶⁷ Minden községben ezt mondják. Baranya vm. (Hegyhát): Várady 268. l.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 63. l.; Nyugat-Magyarország: EMU 5, 21. l.; Nyugat-Magyarország: MbH 3, 59. l.; Németújvár: Bgld 4, 165. l.; A Fertő tó vid.: MbH 1, 31. l.

⁶⁸ Zs (paist ti khə roodə Hunt, əfs aundri Joa wiidə xunt); Bke (paist ti khə toodə Hunt); Tb (əfs aundri Joa wiidə xunt); T (paist ti khə tollə Hunt; əfs Joa wiidə xunt); B (paist ti khə pöösə Hunt vagy launx Läim, Kəut sulz käim); E (mint Bke); Szigetújfalu (Pest vm.): Neue Post, 1920. máj. 18. sz.

⁶⁹ Zs (h); Pcs (h); Pbj (h); Bf (h); Tb (é).

⁷⁰ Pbj (é); Phk (é); Bf (h); Sartori 3, 58. l., 68. l.

⁷¹ Minden községben. A zene előbb a templom előtt egy-egy indulót vagy keringőt játszik (s oldi Joa wäat opkeploosn). Pbj (é); Ü (h): a hálaadó istentisztelet után lövöldöznek a legények (s oldi Joa wäat aussikschosn). Bánát: Bell 125. l.; Bánát: Kraushaar 27. l.; Nagy-

jécsa: BdK 5, 16. l.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 64. l.; Nyugat-Magyarország: MbH 4, 44. l.; A Fertő tó vid.: MbH 1, 32. l.; Sartori 3, 58. l.

⁷² Minden községben. Sartori 3, 54. l., 75. l.

⁷³ Bf (éjfélkor a Szentháromság nevében háromszor eloltják a lámpát).

⁷⁴ Bk, Bke: a kocsmában leugranak az asztalról. Sartori 3, 54. l.

⁷⁵ B (h).

⁷⁶⁻⁷⁷ Minden községben. Sartori 3, 58. l.

⁷⁸⁻⁷⁹ Általános néphit. Pcs, Pv, P, Pbj, Bke: a cigány vagy a kéményseprő is szerencsét jelent. Sartori 3, 64. l.; HdwbdA 1, 347. h., 420. h.

⁸⁰ Minden községben. Zs (malac helyett nyulat is szabad enni, mert az mindig előre szalad, és így előbbre viszi a ház szerencséjét); B (csak nyúl ne kerüljön az asztalra, mert az gyorsan szalad, és elviszi a ház szerencséjét); Apatin: Ethn 10, 394. l.; Bánát: Bell 125. l.; Bánát: BdK 5, 18. l.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 67. l.; Sartori 3, 28. l.

⁸¹ Minden községben. Apatin: Ethn 10, 394. l.; Bánát: Bell 125. l.

⁸² P; B. Lencsét; Pbj, Phk, Bf; Sartori 3, 65. l.; HdwbdA 3, 601. h.

⁸³ Sartori 3, 65. l.

⁸⁴ Minden községben járnak.

⁸⁵ Nagy-Magyarország területén eddig a következő helyeken jegyezték fel német háromkirály-mondókákat: Pilisborosjenő: Vld 31, 146. ll.; Buda: Hartmann 9. ll.; Nemesnádudvar (Pest vm.): DUHBI 4, 75. ll.; Vértesboglár (Fejér vm.): Sonntagsblatt, 1927. febr. 6. sz.; Hidegkút (Temes vm.): Müller-Guttenbrunn 65. ll.; Bánát: Kraushaar 28. ll.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 68. ll.; Nyugat-Magyarország: MbH 4, 45. l.; Pinkavölgy: Bgld 2, 158. ll.; Sopron: MbH 3, 57. ll.; Sopron vidékén: ZföV 1, 81. ll.; Magyaróvár: Feifalik 187. ll.; Kismarton (Sopron vm.) vidékén: MbH 3, 57. l.; Blaufuß (Bars vm.): Kpl 4, 27. ll.; Szepesség: Karpathen-Post, 1907. dec. 19. sz.; Igló: Karpathen-Post, 1908. dec. 24. sz.; Késmárk: Karpathen-Post, 1912. dec. 5. sz.; Szepesszombat: Karpathen-Post 1912. jan. 4. sz. — Irodalom: Erk-Böhme 3, 119. l.

⁸⁶ Bke; Pv, Bf; Khuschpə, Mөлchior, Pulthausə, | Polt fristə polt sauftə. Erk-Böhme 3, 115. l.; Linz: Hmtg 9, 225. ll.; Alsó bajor vidék: BWHV 10, 118. l.

⁸⁷ A szenteltvízből minden községben isznak. Pv (a húsvéti szentelt ételhez szenteltvizet szoktak inni); HdwbdA 2, 453. h.

⁸⁸ Zs (é); Ű (é); B (h); Szatmár: Straubinger II. 50. l. (a boroshordókba és a jászolba is).

⁸⁹ Zs (a Szentháromság nevében lisztet is szórnak a felhők felé); Pcs (é); Pv (é); Bk (közben Sz. János evangéliumát mondják); E (é); Sartori 3, 76. l.

⁹⁰ Phk („Die widerwärtigen Wetter bespreng' ich mit dem Zeichen des Kreuzes“ † † †); Gottschee: ZföV 15, 171. ll.; HdwbdA 3, 829. h.

⁹¹ Pbj, Ű: Sz. Vendel napján.

⁹² Minden községben. Fokhagymát is: P, Bk, Békm, S, Phk (aki sárgaságban szenved, állandóan a keblén hordja), E (fejfájás ellen jó szer). Kukoricát is: P (fogfájás ellen használják); Sartori 3, 76. l.

⁹³ Minden községben.

⁹⁴ Minden községben. Budapest vidékén (német): Alkotmány, 1902. jan. 4. sz.; Délvidék: Nik 2, 1. rész, 147. l.; Bánát: Bell 126. l.; Szatmár: Straubinger II. 50. l.; HdwbdA 1, 1607. h. és 2, 454. h.

⁹⁵ Minden községben. P, Bk, B: a kántor írja fel, aki a pappal és két ministránssal házról-házra jár. Bf (a háború előtt a templomatyva írta fel); Budapest vidékén (német): Alkotmány, 1902. jan. 4. sz.; S, Phk. Szentiván: EMU 3, 246. l.; Délvidék: Nik 2, 1. rész, 147. l., 201. l.; Bánát: Bell 126. l.; Bánát BdK 3, 17 l.; Bánát: Kraushaar 27. l.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 69. l.; A Fertő tó vid.: MbH 1, 52. l.; Csék (Nyitra vm.): Ethn 9, 76. l.; Blaufuß (Bars vm.): Kpl 4, 26. l.; Szatmár: Straubinger II. 50. l.; Sartori 3, 76. l.; HdwbdA 2, 454 h.

⁹⁶ Zs (Herr, segne unser Haus); S; Phk; Bf; E.

⁹⁷ P (csak a kereszteket törlik le); Bf (h); Csék: Ethn 9, 76. l.

⁹⁸ Zs (vagy Khoz Maus Proodwuæsch); Ü [Khonli Martin besofm (részeges ember volt) vagy Khulə Michl Pumbodoonploosə (az illető zenész)]; S; B (és fordítva); Nyugat-Csehország: John 52. l. (vagy Com Mis Brot); BWHV 7, 14. l. (19 C. + M. + B. 29 = 19 Kaspar machen 29 Besen vagy 29 bayrische Mädla koschta 19 Pfennig. Kaspar mag's Bier).

⁹⁹ Az egész környéken. Délvidék: Nik 2, 1. rész, 201. l.; Német-próna és vid.: Ethn 9, 76. l.; Sartori 3, 86. l.; HdwbdA 3, 828. h.

¹⁰⁰ Pcs (é); P (é); S (a lovak lábára is kötik); Phk (é); B (é).

¹⁰¹ Zs (é); Pv (é); S (a keresztülő a boltban vett piros színű szalaggal gyógyít); Phk (mint S); Bf (é); Tb (mint S); B (é).

¹⁰² Az egész környéken így hívják.

¹⁰³ A pártában maradt leányokat az egész környéken így csúfolják: „Ti wäat kuət zən Schneeraidən.“ Ürömmön a „Schneeraidən“-t húshagyó kedden este a kocsmában meg is valósítják. A mennyezetről lógó rostát leengedik ilyenkor, majd havat és jeget tesznek bele. Mindazoknak, akik nem találtak párjukra, egy kézzel meg kell fogniok a rostát. A zene ütemeire körben táncolnak. Aki elszökik, azt erővel oda-kényszerítik. Tánc után elárverezik a rostát.

¹⁰⁴ Zs (é); Pcs (é); P (é); Pbj (é); Bke (é); Bf (20 év óta nincs); Tb (é); B (é); E (a háború óta nincs). — Farsang idején régebben még az iskolásgyermekek is a szobában, a présházban vagy az istállóban, harmonika kíséret mellett táncolhattak egymással (Prowiærink taunzn): Pv (h), S (10 év óta nem), Phk (3–4 év óta nem). A farsangi gyermekmulatságokat mind a három községben az iskola szüntette meg.

¹⁰⁵ Zs; P; S; Phk; Bf; E (farsangkor nyitva van a mennyország).

¹⁰⁶ Zs; P; Ü; S; Bf; Tb; T; B; E.

¹⁰⁷ Németpróna és vid.: Ethn 9, 77. l. (annak meggyűlik az ujjja).

¹⁰⁸ Zs; Pv; P; Bk; Pbj (és a zab); S; Phk (a táncot éppen ezért „Kukuruztaunzn“-nak is hívják. Az öregeknek pedig, mivel már nem tudnak ugrani, legalább nagy lépéseket kell tenniök); Bf; Tb; B; T (a

kender); E (a kender); Torzsa: BBmTTÉ 18, 189. l. (a kender és a burgonya); Sartori 3, 110. ll.; HdwbdA 2, 1255—56. h., és 3, 1435. h.

¹⁰⁹ Pcs (h); Bk (csak az első darabot); Pbj (h); S (vacsora után); Phk (é); Bf (h); Sartori 3, 110. l.

¹¹⁰ Pcs; Bk; S (hogy sok búza és kukorica teremjen); Bf (hogy rühesek ne legyenek).

¹¹¹ Az egész környéken. Hasonlóképpen Magyarország egyéb németlakta vidékein is. Sartori 3, 113. ll.; HdwbdA 2, 1259. h.

¹¹² Minden községben. Sartori 3, 112. l.; HdwbdA 2, 1257—58. h.

¹¹³ Pcs; Pv; P; Bk; Pbj; Ü; S; Phk; Bke; Tb; B. Aki káposztát eszik, annak szebben áll a mellénye (pasz Laiwl); Zs, Pcs, Pv, Ü, E. — Pbj (aki káposztát eszik, egykönnyen nem is hal meg, mert lelke a meg-evett káposzta rostjaiban fennakad, nem tud távozni); Szenthubert (Torontál vm.), Károlyliget (Torontál vm.), Szentborbála (Torontál vm.): Heß 118. l. (annak szépen áll a mellénye).

¹¹⁴ Minden községben. Zs (é), Bke (é), Bf (h), B (é): Luca napján. Abroncs helyett bottal kört rajzolnak a földre (S, Phk), láncot fektetnek a köralakban (B), vagy az ételt szórják köralakban (E). Bácsföldvár (Bács-Bodrog vm.): BBmTTÉ 18, 187. l. (Luca napjától karácsonvig); Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 70. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 227. l. (Luca napján); Rozsonda (Nagy-Küküllő vm.): Wlislöcki 53. l. (karácsonykor); Sartori 3, 86. l., 117. l.; HdwbdA 3, 432. h.

¹¹⁵ Az egész környéken farsang utóján (húshagyó kedden vagy hamvazó szerdán) végzik ezt. Pv (Gyertyaszentelőkor); Ü (Sz. Péter székünnepén); E (mint Pv); Torzsa: BBmTTÉ 21, 75. l. (hamvazó szerdán új fészket készítenek); Sartori 3, 117. l.; HdwbdA 2, 1250. h.

¹¹⁶ Minden községben mondják. Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 70. l.; Sósokútfalu (Vas vm.): Bgld 3, 22. l.; Erdély (szász): Wlislöcki 61. l.; Sartori 3, 118. l.

¹¹⁷ Pbj (é); Ü (é); T (a morzsolt kukoricát egy kis zsákoeskában háromszor átdugják az eke kerekén); B (é). Hamvazó szerdán: Zs (vagy hétfőn), Pcs (é), Pv (é), P (é), Bk (é), S (é), Bke (é), T (a mise idején); Sartori 3, 116. l.

¹¹⁸ Bf (a nyolcvanas évekig); T (é). Magyarország más németlakta vidékein a búcsút temetik így: Délvidék: Nik 2, 1. rész, 170. l.; Bánát: Kraushaar 63. l.; Nagyjécsa: BdK 4, 13. l.; Szenthubert, Károlyliget, Szentborbála: Heß 124. l.; Sartori 3, 125. l.; HdwbdA 2, 1262. h.

¹¹⁹ Zs (é); Pcs (é); Pv (1931 óta tilos); P (é); Bk (1931 óta nem); Pbj (h); Ü (é); Phk (é); Bke (1929—30 óta nem); Bf (é); Tb (a háború óta tilos); B (1932 óta tilos). A farsangot Zsámbékon (utoljára 1931-ben), Békásmegyeren (utoljára 1927—28-ban), Pesthidegkúton (utoljára 1928—29-ben) és Törökbálinton (utoljára a háború előtt) másképpen is temették. A legények hamvazó szerdán a kocsma udvarán kakast ástak a földbe, úgy, hogy csak a nyaka látszott ki. Valamelyik legény szemét bekötötték, majd kaszát adtak a kezébe, hogy a kakast fejezze le (Haunkhäimpfm, kakasütés). A kakast utána közösen elfogyasztották. —

Magyarországi német farsangtemető szokások: Csömör (Pest vm.): Ethn 43, 28. ll.; Nagyjécsa: Bdk 4, 15. l.; Szakálháza (Temes vm.), Újfalu (Temes vm.), Vinga (Temes vm.): Nik 2, 1. rész, 201. ll.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 70. l.; Sztármár: Straubinger II. 51. l.; Erdély (szász): Schuller 142. ll.; Sartori 3, 123. ll.

¹²⁰ Zs, Pcs, Pv, P, Pbj, Ü, S, Phk, T: a maskarások hamvazó szerdán házról-házra (vagy csak az ismerősökhöz) járnak és kéregetnek. Ha a házbeliék nem adnak, erőszakkal elvisznek minden kezük ügyébe eső dolgot (leginkább ételeket). Érdekes módon kéregettek a budakeszi maskarások. Kosarakkal megrakva betoppantak a házba, egyikük cédulát nyújtott át a gazdaasszonynak, amelyen a következő szöveg állt: „Wäa näit kipt Praodwäscht, Flaisch, Wain oda Kööt, mus von dä Wööt.“ Utána előre szegeztek fakardjaikat, és támadó állásban várták az adományt. Amit összeszedtek, azt utána elfogyasztották. Ez a szokás 1930-ban megszűnt. Csömör: Ethn 43, 28. ll.; Hajós (Pest vm.): Ethn 10, 395. l.; Bánát: Bell 127. l.; Bánát: Kraushaar 31. l.; Szakálháza, Újfalu, Vinga: Nik 2, 1. rész, 201. ll.; Szakálháza, Károlyfalva (Temes vm.): Bdk 3, 20. l.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 70. l.; Vasjobbágyi (Vas vm.), Rohonc (Vas vm.): EMU 5, 21. l.; Szepesség: Gréb 65. l.; Sztármár: Straubinger II. 50. ll.; Sartori 3, 92. ll.

¹²¹ Az egész környéken forgács-fánkot (kraa(d)lti Kræupfə) sütnek ilyenkor, amelyet „Prauntkræupfə“-nak (Brandkrapfen) vagy „Waazkræupfə“-nak (Pcs) is hívnak. Általában azért nevezik „Brandkrapfen“-nek, mert azért sütik, hogy a búza ne üszögösödjék (brandig werden). A pilisvörösváriak és solymáriak szerint azért „Brandkrapfen“, mert a tésztába pálinkát (Brantwein) is kevernek. Pesthidegkúton így magyarázzák: „Zu täarə Zait schtäikt ti Muədə Käutes in Praunt in di Äat.“ — Budakalászon Gyertyaszentelőkor is fánkot sütnek, hogy a szél el ne vigye a háztetőt.

¹²² Zs (é); P (a nagycsütörtökön tojt tojásokból is nyomorékok kelnek); Bk (mint P); Pbj (é); Ü (é); S (é); Phk (é); Bke (é); Bf (é); Tb (é); B (é); E (é); Sartori 3, 88. l.

¹²³ S (é); Phk (napfelkelte előtt egy kis vesszővel megkopogtatják a gyümölcsfákat, hogy jól teremjenek. Ezt „Paamklæupfə“-nak hívják); Bf (mint Phk); Tb (é); T (é).

¹²⁴ Pv; Békm; Tb; T; B; E. Hasonlóképpen jár az is, aki újévtől vízkeresztig terjedő időben eszik babot, borsót vagy lencsét: P, Bk, Pbj, Ü, S, Phk, T, B, E. Aki újévkor tiszta alsóruhát vesz fel, keléses lesz: Pbj. Németpróna és vid.: Ethn 9, 228. l. (Luca napjától karácsonyig tilos); Szelindek (Szeben vm.), Segesd (Nagy-Küküllő vm.): Haltrich-Wolff 282. l. (karácsonytól vízkeresztig tilos); Sartori 3, 24. ll.; HdwbA 1, 1470. h. és 2, 877. h.

¹²⁵ Bf; Tb; B (a feketehéten sem szabad). Tb, B, E: amely házban a kántorböjtök hetében (különösen pénteken) mosnak és teregetnek, ott elpusztulnak a marhák. S, Phk, Szentiván: EMU 3, 164. l.

¹²⁶ Zs (é); Pcs (é); Pv (é); Bk (é); Pbj (é); Ü (é); Phk (é); Bke (a lúdtojásokból); Bf (é); T (é); B (mint Bke); E (mint Bke).

¹²⁷ Zs; Pcs; Pv; P; Bk; Ű; S; Phk; Bke; Bf; T; B; E.

¹²⁸ Minden községben. Torzsa: BBmTTÉ 21, 114. l.; Sartori 3, 129. l.; Hdwbda 3, 703. h.

¹²⁹ Zs (é); Ű (é); Bke (h); Bf (h); Tb (é); B (é); E (Käattraut paut Kraut); Szepesség: Gréb 56. l. (Sz. Medárd napján).

¹³⁰ Pcs (é); Pv (é); Bk (é); S (é); Phk (é); Bf (é); Tb (é); E (kendert vagy orbáncfüvet. Az orbáncfű megtöri a gonosz lélek hatalmát. Ha útra kél valaki, magához vesz néhány szálát. Az ágyba is tesznek belőle); Nyugat-Magyarország: MbH 4, 47. l. (örökzöldet is); Szatmár: Straubinger II. 52. l. (puszpángot); Sartori 3, 135. l.

¹³¹ Zs (é); Pcs (az a gyermek hozza be, aki a szentelésre vitte. Jutalmul piros tojást kap); Pv (é); P (é); Ű (h); Bke (h); Bf (h).

¹³² Minden községben. Bánát: Bell 128. l.; Bánát: Kraushaar 35. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 79. l.; Sartori 3, 136. l.; Hdwbda 3, 1364. h.

¹³³ Minden községben. Bánát: Kraushaar 35. l.; Nyugat-Magyarország: EMU 5, 20. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 79. l.; Szepesség: Nik 2, 2. rész. 98. l.; Szatmár: Straubinger II. 52. l.; Sartori 3, 135. l.; Hdwbda 1, 1410. h. és 3, 828. h.

¹³⁴ Pcs (é); Pv (é); Phk (é); Bke (é); Tb (é); B (é); Sartori 3, 136. ll.

¹³⁵ Zs; P; Békm; S; Bke; Tb (a húsvéti sonkával térnek vissza), E.

¹³⁶ Pcs; Pv (vagy a mennyországba); Bk (mint Pv); Pbj; Ű (elbujnak a hegyek mögé); Phk (a kálváriára); Bf (mint Pv); Tb; B; E; Bánát: Kraushaar 36. l.; Dunántúl: Nik 2, 1. rész. 71. l.; Sartori 3, 139. l.; Hdwbda 3, 1196. h.

¹³⁷ Bánát: Bell 128. l.; Szenthubert, Károlyliget, Szentborbála: Heß 113. l.; Nagyjécsa: BdK 4, 16. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 80. l. (a harangokat megkötik).

¹³⁸ S (ha elrepülnek, fekete lepedő van rajtuk, ha visszajönnek, fehér).

¹³⁹ Zs (é); Pcs (é); Pv (3 év óta. Azelőtt a fiúk jártak kerepelni); P (é); Bk (é); Békm (emellett a fiúk is kerepelnek az utcákon); Pbj (é); Ű (é); S (2—3 év óta. Azelőtt a fiúk jártak kerepelni); Phk (é); Bke (é); Bf (mint Békm); Tb (a kereplő a templomajtóban áll); T (3—4 év óta. Azelőtt a fiúk jártak kerepelni); B (kb. 30 év óta. Azelőtt a fiúk jártak kerepelni). — Azokban a községekben, ahol a gyermekek kerepelni járnak (Békm, Bf) vagy jártak (Pv, S, T, B), kereplésüket rövid mondókákkal kísérik (kísérték), amelyekkel a reggeli, déli és esti harangozást jelzik, ill. az egyes templomi szertartásokra figyelmeztetnek. Mondókáik közül leghosszabb az, amellyel az estharangszó idején imára szólítják a népet:

Miä raatschn, miä raatschn täin Äinglischn Kruas,

Toss jäidä Krist waas, wosä päitn muäs.

Folet niädä of aire Knii

Unt peetet trai Voodärunsä un trai Auvä Marii.

Békm (é); B (h).

Pv (a 2. sor után: Trai Voodərunsə un ən Klaum fiə di Aunxt Kristi); S (3–4. sor: Fimpf Voodərunsə un fimpf Auvə Marii, | Ainən Klaum fiə un-sən Häakəut sai pitəras Lai(d)n un Schtääm); Bf (a 2. sor után: Trai Ave Maria unə Voodərunsə fiə di oami Söö(l)n in Fäikfajə). — A fiúk nagy-szombaton, mise után, kosarakkal megrakva végigjárják az utcákat, amelyekben kerepeltek, hogy tojásokat gyűjtsenek. Békásmegyeren ezekkel a szavakkal kérnek tojást: „I mecht pitn ə pisl ə Paischtajərink fiə di Raatschn.“ Pilisvörösváron és Torbágyon ezt mondták: „I mecht pitn umə Raatschaar.“ Solymáron: „I mecht pitn ən Raatschəloon.“ — Sartori 3, 139. l.

¹⁴⁰ Minden községben. Torzsa: BBmTTÉ 21, 115. l.; Bánát: Bell 128. l.; Bánát: Bdk 3, 20. l.; Szenthubert, Károlyliget, Szentborbála: Hefé 117. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 80. l.; Sartori 3, 141. l.; Hdwbda 3, 1187. h.

¹⁴¹ Zs (nagy-pénteken); Pcs (é); Pv (é); P (é); Bk (é); Pbj (é); Ü (é); S (é); Phk (é); Bf (é); Tb (é); E (nagy-pénteken, hogy a tyúkok jobban tojjanak); Sartori 3, 141. ll.

¹⁴² P (é); Békm (h); Bf (h); B (h); Bánát: Bell 128. l. (a nagy-pénteki tojások értékesek); Bánát: Bdk 3, 19. l.; Sartori 3, 144. l.; Hdwbda 3, 296. h., 1189. h.

¹⁴³ Bk (11 év óta nagycsütörtökön este, a plébános vezetésével a temetőbe vonulnak a hívők. Visszajövet a „Mühlgraben“-ban kezdet mosnak „lemossák a bűnöket“); B (az ájtatosság, amelyet egyszerre hárman végeznek, egy hiszekegyből és egy olvasóból áll); Sartori 3, 143. l.

¹⁴⁴ Pcs (é); Pv (é); Bk (é); Békm (némelyek nagy-pénteken éjjel a patakban mossák a lábukat); Pbj (é); Phk (é); Bke (é); Bf (é); E (é); Hdwbda 3, 237. h.

¹⁴⁵ Zs (a háborúig lövészek álltak a szent sír előtt); Pbj (utoljára a mult század derekán); S (utoljára kb. 50 évvel ezelőtt); Tb (mint Zs); E (é). A szent sír előtt manapság valamennyi községben a leventék állanak.

¹⁴⁶ Schol sem dolgoznak. Zs (tilos a szögelés, a varrás és a vasalás). — Zs, Pv, P: a nagyhéten (nagycsütörtökön) borsót vagy lencsét vetnek. Sartori 3, 143. l.; Hdwbda 1, 570. h.

¹⁴⁷ S; Phk; Tb; E.

¹⁴⁸ Zs (az egész évben nem fog megszomjazni); Bf (ha az első csillag feltűnik az égen, már szabad inni); T (délég ne igyék az ember); Szepesség: Nik 2, 2. rész, 94. l.; Hdwbda 2, 514. h.

¹⁴⁹ Pcs; Pv; P; Bk. Bánát: Bdk 3, 20. l.; Sartori 3, 143. l.

¹⁵⁰ Pcs; Pv; P; Bk.

¹⁵¹ Pv; Bk (aki nagycsütörtökön mos, azt üldözőbe veszik a kígyók); Bf (Isten betegséggel sújtja azt, aki nagycsütörtökön mos); Erdély (szász): Wlilocki 67. l.; Sartori 3, 143. l.

¹⁵² Pv.

¹⁵³ Phk; Bf (szégyenfolt marad a falon).

¹⁵⁴ Majdnem minden községben. P, B: a temetőbe.

¹⁵⁵ Zs; Pv; P; Bk; Pbj; Ü; S; Phk; Bke; Bf; Tb; T; B; E.

¹⁵⁶ Bk; Phk.

¹⁵⁷ Bke.

¹⁵⁸ Pcs; Pv; Phk; Bf; T.

¹⁵⁹ E.

¹⁶⁰ Imerik: Pv, P, Phk, Bf, Tb, B.

¹⁶¹ Zs (wiə tə lator); Bf; Tb; T; B; E (zuwiadə wiərə Schächə).

¹⁶² Zs (é); Pv (é); Bk (h); Békm (é); Pbj (é); Ü (é); S (é); Phk (é); Tb (é); T (é); B (é); E (é). A fadarabokat az említett községekben hosszú drótra kötik, és így tartják a tűzbe. Sartori 3, 147. ll.; Hdwbda 2, 1439—1440. h.

¹⁶³ Zs (é); Pv (é); Bk (h); Békm (é); Pbj (é); Ü (é); S (é); Phk (é); Tb (é); T (é); B (é); E (é); Délvidék: Nik 2, 1. rész, 203. l. (a szemmelverés és a rontás ellen használ); Károlyfalva: Bell 128. l. (betegségek ellen használ); Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 72. l. (a mezőre is visznek belőle); Szatmár: Straubinger II. 52. l.; Sartori 3, 148. l.; Hdwbda 1, 158. h és 2, 119. h., 1439—40. h.

¹⁶⁴ Zs (é); Pcs (é); P (é); Bk (a fákat leginkább a fiúk rázzák. A leányok pedig gyorsan megmosdanak, hogy szeplősek ne legyenek); Békm (ha harangoznak, ezekkel a szavakkal söprik a szobát: Jäizt laitns fiä di Fostn aus, | Traiptmä Mais un Rozn aus); Pbj (é); S (karácsonykor, söprés közben ezt mondják: Ríz, Roz, Maus, | Aussi aus mai Haus. A gyümölcsfák rázása szintén szokásos); Phk (é); Bke (é); Bf (a szobák söprése, a harangozás idején, 60—70 évvel ezelőtt még szokásos volt. Ma csak a gyümölcsfákat rázzák); Tb (é); T (é); B (ha újból megkondulnak a harangok, a következő szavak kíséretében söprik a szobát: Jäizt laitns ti Fostn aus, | Rozn un Mais aus mai Haus. A gyümölcsfákat is rázzák); E (é); Nagyjécsa: BdK 4, 17. l. (nagyönteken 11 óraker); Dunántúl: Nik 2, 1. rész, 71. ll. (a leányok megmosdanak, a gazdaasszony pedig seprűvel vagy kulccsal megkopogtatja az ajtókat, elűzi a patkányokat és az egereket); Németpróna és vid.: Ethn 9, 82. l. (ilyenkor mindenki mosdik); Szepesség: Nik 2, 2. rész, 94. ll.; Gölnicvölgy: Felvidék, 1905. jan. 15. sz. (a leányok megmosdanak ilyenkor, hogy szépek legyenek); Sartori 3, 146. ll.

¹⁶⁵ Pv (a szeplős leányok gyorsan megmosdanak, hogy szeplőiktől megszabaduljanak); Phk (a gazdaasszony söpörni kezd, mondván: Rizn, Rozn, Maus, | Aussi aus mai Haus); Bf (h); T (é); E (a gazdaasszony gyorsan kisöpri a szobát, miközben ezt mondja: Rozn, naus von mai Haus. Hüü(l)f unz Kaut Voodə, Kaut Soon, Kaut hailingə Kaist. Ezt „Rozn-auskhien“-nek nevezik. A seprűt eldobják vagy elajándékozzák. Ilyenkor a gyümölcsfákat is rázzák); Németpróna és vid.: Ethn 9, 80. l. (a gazdaasszony kulccsomót rázogat. Ennek zajára eltűnnek a patkányok. A gyümölcsfákat is rázzák).

¹⁶⁶ Phk (amelyik házban már nagyszombaton este esznek a sonkából, mondják, ott elpusztulnak a malacok).

¹⁶⁷ Pcs; Bk (háromszor kél); Bf; Sartori 3, 153. l.

¹⁰⁸ Bk; B; E.

¹⁰⁹ Zs; S (Szentháromság vasárnapján a Szentháromság látható benne); Phk (Szentháromság vasárnapján naplementekor háromszor int a nap); Bf; B; Erdély (szász): Schullerus 143 l.; Mirkvásár (Nagy-Küküllő vm.): Wlislöck 70. l.; Szásztyúkos (Nagy-Küküllő vm.): KblSbLk 21, 57. l.; Sartori 3, 153. l.

¹⁷⁰ Zs (h); Pv (h); Bk (h); B (h); Sartori 3, 156. ll.

¹⁷¹ Minden községben.

¹⁷² Az ételeket (kalács, sonka, tojás) a következő községekben szentelik: Zs, Pcs, Pv, P, Bk, Ü, Phk, Bf, Tb (h), B, E.

¹⁷³ Pcs; Pv; P; Pbj; S; Phk; Bke; Bf; Tb; T; E.

¹⁷⁴ A húsvéti piros tojásokat manapság már az egész környéken a nyúl hozza. Ezzel párhuzamosan a budaörsihez hasonló szokás még a következő községekben él: Pcs, P, S, Tb, T, E; Torzsa: BBmTTÉ 21, 75. l.; Bánát: Kraushaar 41. l.; Nagyjécsa: BdK 4, 19. l.; Erdély (szász): Schullerus 143. l.; Vesszöd (Nagy-Küküllő vm.): KblSbLk 21, 83. l.; Sartori 3, 158. ll.

¹⁷⁵ Bk; Bke. A többi községben azt mondják, azért pirosak, mert a piros nyúl (tə roodi Hoos) hozza őket. Erdély (szász): Schullerus 143. l. (mert pirosat tojtak a tyúkok).

¹⁷⁶ Az egész környéken ismerik az u. n. „Titschn“-t (a tojásokat csúcsaikkal egymáshoz ütik). Néhány községben (Pcs, Pv, Tb) az „Aarschai(b)m“-mal (a tojásokat lyukba gurítják), máshol pedig (Bf, B) az „Aarlaufmløusn“-nal vagy az „Aarruln“-nal (ferdén álló deszkáról gurítják le őket) szórakoznak a fiúk. A solymári és pesthidegkúti gyermekek hangyabolyba teszik a tojásokat, és örömmel nézik, amint a hangyák ellepik őket, és össze-vissza járnak rajtuk.

¹⁷⁷ Minden községben. Délvidék: Nik 2, 1. rész, 204. l.; Torzsa: BBmTTÉ 21, 76. l.; Bánát: Bell 130. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 83. l.; Szepesség: Nik 2, 2. rész, 98. l.; Szepesség: Gréb 65. ll.; Erdély (szász): Schullerus 143. l.; Vesszöd: KblSbLk 21, 83. l.; Sartori 3, 155. l.

¹⁷⁸ Zs (húsvéthétfőn folyó vízben mosdjék az ember); Pcs (húsvétvasárnap, napfelkelte előtt a kálváriára mennek, és ott a húsvéti harmatban öt miatyánkot és egy hiszekegyet mondanak el); P (húsvétvasárnap, napfelkelte előtt a kertbe mennek, és a Szentháromság nevében harmatos kezükkel végigsimítják arcukat, hogy szeplősek ne legyenek); Bk (az öregek húsvétvasárnap reggel, a kertben harmattal bedörzsölték az arcukat, miközben ezt mondták: Ich wische tos Oostatau. Kout sul säimtlliche Kraunkhaitn von miə wäiknäimə. Utána egy miatyánkot imádkoztak. — Ha húsvétvasárnap reggel kilépnek az ajtón, jobb kezükkel a nap felé intenek és ezt mondják: Kriəsti Kəut tu hőllichətə Took, | Nim mai simunsipzichəlai Kraunkhaitn op. Hölfe miə Kəut Voodə, Kəut Soon, Kəut hailingə Kaist.); Pbj (hajdanában mezitláb jártak a harmatos réten); Ü (húsvétvasárnap reggel, napfelkelte előtt a kálváriára mennek, és azokért imádkoztak, akik lázban haltak meg); S (a húsvéti harmattal való mosakodás jót tesz); Phk (húsvétvasárnap reggel,

napfelkelte előtt a kálváriára sietnek, elvégzik a keresztúti ájtatosságot, utána pedig letérdelnek, és kelet felé fordulva három miatyánkot imádkoznak. majd ezt mondják: Kriəs Kəut, kriəs Kəut iə höllə Took, | Hüü(lf) miə von täin simunsípzhəlai Fiəwən op. Hölfe miə Kəut Vooda, Kəut Soon, Kəut hailingə Kaist. Utána harmattal megmosdanak. Aki ezt teszi, kuruzsolhat); Bke; Bf (nagyszombaton este vízzel telt mosdótálat állítanak az udvarra. Másnap reggel, miután már a kálvárián voltak, megmosdanak benne, miközben ezt mondják: Ich wasche mich Gott Vater, Gott Sohn, Gott heiliger Geist. Ich wasche mir meine Krankheit); T (hajdanában húsvétvasárnap reggel, napfelkelte előtt a mezőre vagy a kertbe mentek, ott letérdeltek és ezt mondták: Ich wasche mich min Oostatau, | Tos ichs kaunzi Joar ausschau. | Es sul nix vəprizlt, nix vəprazlt sain. Hölfe miə Kəut Vooda, Kəut Soon, Kəut hailingə Kaist. Utána harmattal bedörzsölték az arcukat); B (aki húsvéthétfőn, napfelkelte előtt, szó nélkül a temetőbe megy, és elvégzi a keresztúti ájtatosságot, az kuruzsolhat); E (húsvétvasárnap reggel harmattal mosdanak); Délvidék: Nik 2, 1. rész, 204. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 80. l.; Erdély (szász): Wlislöcki 67. l.; Sartori 3, 151. ll.

¹⁷⁹ Pcs (é); Bk (utoljára 1950-ban); Békm (é); Ü (h); S (é); Bf (a Kamaraerdőbe lovagolnak); T (é); E (é); Sartori 3, 152. l.

¹⁸⁰ Zs (é); Pcs (é); Pv (é); P (h); Pbj (é); Ü (é); S (é); Phk (é); Tb (a háború óta nem hajtják ki a jószágot); T (h); B (é); Sartori 3, 152. l.

¹⁸¹ Minden községben mondják. Bánát: Bell 150. l.; Sartori 3, 162. ll.; Hdwbda 2, 804. h.

¹⁸² Minden községben. Pesthidegkúton leginkább a vakondtúrásokba dugják a barkát, miközben Sz. János evangéliumát mondják. Baranya vm. (Hegyhát): Ethn 36, 168. l.; Bánát: Bell 128. l., 150. l.; Bánát: Kraushaar 41. l.; Bánát: BdK 3, 19. l.; Nyugat-Magyarország: MbH 4, 48. l.; Németpróna: Kpl 3, 74. l.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 79. l.; Sartori 3, 135. l., 164. l.; Hdwbda 1, 160. h.

¹⁸³ S (Zu Maria Vəkhindigunk, haingə ti Schwolm s Pingl um).

¹⁸⁴ P (é); Phk (é); Bf (é).

¹⁸⁵ Fészükét sehol sem bántják. Erdély (szász): Haltrich-Wolff 302. l.; Sartori 2, 15. l.

¹⁸⁶ Zs; Pcs; Pv; Bk; Pbj; Bf; E (aki lerombolja a fészket, bünt követ el).

¹⁸⁷ Pv; P; Bk; Békm; Pbj; Ü; Bke; Bf; E.

¹⁸⁸ Phk (é).

¹⁸⁹ Zs (é); Pcs (annak nyáron nem fáj majd a dereka); Pv (mint Pcs); Békm (mint Pcs); Pbj (é); Ü (é); S (é); Phk (é); Bke (a szeplős gyermekek, miközben a földön henteregnek, ezt mondják: Ti äaschti Schwolm sigi. | Mai Kukəschegl vəlari); Bf (é); Tb (é); B (é); E (é); Torzsa: BBmTTÉ 17, 85. l. (annak nem fáj majd a dereka); Sartori 2. 21. l.

¹⁹⁰ Minden községben.

¹⁹¹ B; E.

¹⁹² Zs; A keresztjáró napokra vonatkoztatják: Pcs, Pv, Bk, Pbj, Ű, Tb.

¹⁹³ Minden községben. Bánát: Bell 150. l.; Szatmár: Straubinger II. 53. l.

¹⁹⁴ Tb (é); B (é); E (é); Gajdel (Nyitra vm.): Ethn 9, 84. l. (a keresztjáró napokon); Sartori 2, 66. l.

¹⁹⁵ Pcs (é); P (é); E (é); Sartori 2, 66. l.

¹⁹⁶ Zs (é); Pcs (é); P (é); Bke (é); Tb (é); Sartori 2, 67. l.

¹⁹⁷ Pv (é); P (é); Bk (é); S (aki húsvétvasárnap meztelen lábbal lép a padlóra, azt megharapja a veszett kutya); Phk (csak Sz. György után); Bke (é); Bf (h); E (é). Mezei kutakból (Prindl) csak Sz. Márk után (Pv) vagy Sz. György után (Bk, S) szabad inni. HdwbdA 1, 917. h.

¹⁹⁸ Zs (é); Pbj (régen a gazdák sem dolgoztak); Ű (a pék nem süt ilyenkor); Bke (mint Pbj); Bf (mint Pbj); B (h); E (é); Sartori 3, 185. l.

¹⁹⁹ Sartori 3, 185. l.

²⁰⁰ Zs, E: a 2. sor: Tu Fajöpatraun. Pv, P: a 2. sor: Tu kuldəna Maun. Sopron: Schwarz 59. l.; Bajorország: ZVfV 1, 294. l., 305. l.

²⁰¹ Pv; Pbj; Tb; E. A Sz. Márk napi búzaszentelő körmenetre vonatkoztatják: Pv, P, Pbj, Tb, E (az uborkamagot férfinek kell vinnie).

²⁰² Pcs; Pv; Pbj; Phk; Bke; Bf; Tb; B; Wangen (Allgäu): Walther 179. l. (Roßkipperer); Frei és Kelleramt: SAV 9, 211. l. (akik a húsvét utáni 2. vasárnapon gyónnak, azokról azt mondják: „(Die) gehen mit den Roßhändlern oder Roßschelmen.“).

²⁰³ Általános néphit. T (Sz. Flórián napján sem szabad varrni); S, Phk, Szentiván: EMU 3, 164. l. (pünkösdkor); Sartori 3, 188. l.; HdwbdA 1, 570. h.

²⁰⁴ Zs (aki délben lefekszik, arról azt mondják: „Taa vöschlooft in hailingə Kaist“); Pv (h); Bk (h); Ű (pünkösdkor minden virágot az ablakba tesznek, hogy a Szentlélek rájuk szállhasson); Phk (é); Bf (é); B (é); E (é); Németpróna és vid.: Ethn 9, 85. l. (hársfagallyakat tesznek az ablakba).

²⁰⁵ Ű (arra a tehénre, melyet későn bocsátottak el hazulról, megsegyenítés jeléül rózsákból font koszorút kötött a gulyás. 40 év óta nem hajtják ki a jószágot); Sartori 3, 191. ll.

²⁰⁶ Pcs (hallottak róla); P (hallottak róla); Bk (a „Pfungstköniglaufen“ ma is dívik. A versenyfutásban résztvevő fiúkat a templom előtt indítják. A meghatározott távolságot háromszor kell megtenni. Aki elsőnek jut a célba, az a pünkösdi király, és jutalmul virágkoszorút kap. Utána valamennyien házról-házra vonulnak, és hosszabb mondókával adományokat gyűjtenek); Békm („Pfungstkönigreiten“ már kb. 20 év óta nincs. Most a „Pfungstköniglaufen“ helyettesíti, melyet pünkösdi másnapján, a főutcán rendeznek. A király fejére virágkoszorút tesznek. Utána adományokat gyűjtenek.); Pbj („Pfungstkönigreiten“ már 60 év óta nincs); Ű (a „Pfungstkönigreiten“ 20 évvel ezelőtt, a „Pfungstköniglaufen“ pedig 2–3 évvel ezelőtt szűnt meg); Sartori 3, 215. ll.

Mondókák:

Uröm:

Miə kaingə tohin, miə kaingə tohää,
 Miə pringən in Hään Pfinxtkhäinich tohää.
 Miə wollen im peklaiden
 Mit Somet un mit Saiden.

5 Tää Hää is äanwäat,
 Wol khain Schtaunt is əf tər Äat.
 Vos wäatmər im täin schäinken?
 Khaun niimant nicht zu täinken.
 Schäinkmər im ən Hoosen,

10 Tää lauft əf kränən Woosen.
 Tää täin söö(l)wn Hoosn wü hoom,
 Tää mus Pulvə un Plai pai sich troogn.
 Pulvə un Plai täis homə nit,
 Un täin söö(l)wn Hoosn moogi nit.

15 Miə träitn wol in täin Rink,
 Miə hoowen aine praave Frau tarin.
 Ti Frau is äanwäat,
 Wol khain Schtaunt is əf tər Äat.
 Vos wäatmər iə täin schäinken?

20 Schäinkmər iə ə kuldənə Haum,
 Tossi schteet wiərə Tuətltaum.
 Miə träitn wol in täin Rink,
 Miə hoowen ainən praavm Soon tarin.
 Tää Soon is äanwäat,

25 Wol khain Schtaunt is əf tər Äat.
 Vos wäatmər im täin schäinken?
 Schäinkmər im ə roodi Hoosn,
 Toət wəu trai Tukoo(d)n trinnə löusn.
 Miə träitn wol in täin Rink,

30 Miə hoowen aine praave Təuchtə tarin.
 Ti Təuchtə is äanwäat,
 Wol khain Schtaunt is əf tər Äat.
 Vos wäatmər iə täin schäinken?
 Schäinkmər iə ə Himlpäit,

35 Auf unt op mit Naagl pschtäikt.

Budakalász:

Miə kaingə tohin, miə kaingə tohää,
 Miə pringə täin Aingl Pfinxtkhäinich tohää.
 Wää täin Pfinxtkhäinich wü hoom,
 Tää mus trai roodi Khoəfaunə (Chorfahne) rumtroogn.
 Trai roodi Khoəfaunə san aa wos wäat,
 Von Sool von Sool pis əf ti Äat.

Käiz zaum maine Liäm singə əfən Rink.
 Miə hoowen ən praavm Haushäan tarin.
 Tää Hää is äanwäat stb. (mint az üromi).

a 35. sor után:

Hajə sammə jungi Xöün (Junggesellen),
 Ofs Joa wäämmər unz päissə ainschtöün.
 (Krumpiən schöün, schtöün).

Békásmegyer:

Miə kaingə tohin, miə kaingə tohäa,
 Miə pringə täin Pfinxtkhäinichkraunz von kriənən Wolt tohäa,
 Tos kriəni Wolt, tos kriəni Haai.
 Səu is pai unz tə Pfinxtnprauch.
 Miə hom scho khäat von Äanlaup.
 Pulvə un Saunt is əftər Äat.
 Vos woltmər im täin schäinken stb. (mint az üromi).

a 35. sor után:

In də Mit in hailingə Kaist,
 Tää täin Wäik zər Sölichkhait waist.
 Hajə sammə jungi Xöün.
 Ofs Joa wäämmər unz päissə ainschtöün.

²⁰⁷ Zs; P; Bk; Ű (a pünkösdi király koszorújából nem hiányozhatott); S; Phk; Tb; T; B; E.

²⁰⁸ Phk (é).

²⁰⁹ Törökbálinton pünkösdi másnapján „Lampltaunz“ van. A táncot egy asztal körül járják, amelyen élő bárány és egy, meghatározott időre beállított ébresztőóra van. A bárányt az a pár nyeri, amely éppen akkor van előtte, amikor az óra szól.

²¹⁰ Minden községben. De karácsonyra (Pbj, E), farsang idején (Zs), húsvétra (Pcs, Bk, Pbj, Bke, Bf) és pünkösdre (E) is. Torzsa: BBmTlF 21, 71. l. (búcsúra); Bánát: Straubinger I. 59. l. (búcsúra); Sartori 3, 138. l., 247. l.

²¹¹ Minden községben.

²¹² Zs (é); Bk (é); Békm (é); Pbj (é); S (é); Phk (é); Bf (é); T (é); B (é); Sartori 3, 218. l.; HdwbA 2, 435. h.

²¹³ Bf (h).

²¹⁴ S (Kautlaichnaumstook, Koosnschtraatook); Felső-Ausztria: Geramb 52. l. (Kranzltag); Tirol: Hörmann 107. l. (Bluts- vagy Antlafitag); Bajorország: Mayrhofer 106. l. (Kranzltag, Prangertag, Antlafpfinsta); Allgäu: Walther 148. l. (Unser Herrgottstag).

²¹⁵ A freisingi dómban s két más freisingi templomban virágból, vallásos tárgyú képeket raknak a padsorok mentén és a szentély előtt. Vö. Abele, Eugen: Fronleichnamskunst in Freising. BayHfte 4, 213. ll.

²¹⁶⁻²¹⁷ Minden községben.

²¹⁸ Minden községben. Németpróna és vid.: Ethn 9, 85. l. (a szentelt virággal megfüstölik a beteg jószágot); Sartori 3, 220. l.; Hdwbda 3, 122. h.

²¹⁹ Solymáron Szentháromság vasárnapján fekélyfüvet (Teufelsabbif. *Succisa pratensis*) gyűjtenek, amellyel Úrnapiján a kápolnák elé állanak. A körmenet után az istállóba teszik.

²²⁰ Minden községben.

²²¹ Bf (é); Tb (é).

²²² Minden községben. Gölniczölgy: Felvidék, 1905. jan. 15. sz. (a csűrökbe); Sartori 3, 220. l.

²²³ T; Gajdel (Nyitra vm.): Kpl 4, 66. l.

²²⁴ Az egész környéken hiszik. Hdwbda 3, 123. h.

²²⁵ Minden községben.

²²⁶ Pv; Bk (Hailichær Antauni, o Wundæsmaun, | I pit ti, nim ti mainø aun); Pbj; S; Phk; Bke; Bf; Tb; E; Aargau, Basel: Züricher 29. l.; Tägerig: SAV 21, 202. l.; Rufach: ELJ 12, 97. l.

²²⁷ Zs (é); Pcs (é); Pv (é); P (é); Phk (é); B (é); E (é).

²²⁸ Phk; Az Enns völgyében: ZVfV 6, 134. l.; Innsbruck: ZVfV 4, 199. l.

²²⁹ Az egész környéken ismeretes. De nemcsak Sz. Vidhez, hanem a Szentlélekhez (Pcs, Pbj, Tb) és az őrangyalhoz (E) is imádkoznak, ha korán akarnak kelni. A pomáziak, mielőtt kukoricaszárat vágnának, Sz. Vidhez fohászkoznak, hogy munka közben meg ne sértsék magukat: In Kæutes Naumø faungí aun | Zøn Åan hailigø Vait, | Tosi mi nait schtees un nait schnait. Simrock 78. l.; Ausztria: Vernaleken 343. l.; Bécs: WZV 34, 74. l.; St. Pantaleon: Hmtg 10, 81. l.; Morvamező: ZföV 3, 282. l.; Csehország: Hrushka-Toischer 102. l.; Bajorország, Stájerország: Bronner 197. l.; Mörel, St. Gallen, Aargau: Züricher 22. l.

²³⁰ Zs (é); Pcs (é); Pv (é); Pbj (é); Ü (é); S (é); Phk (é); Bke (é); Tb (é); T (é); E (M. M. printk ti Shtiäk in Honif); Sartori 3, 138. l.

²³¹ Torzsa: BBmTTÉ 17, 85. l.

²³²⁻²³³ Zs; Pcs; Pv; P; Bk; Békm (Peedær un Pauli læust ti Fliign aussi); Pbj; Ü (M. M. læust ti Fliign un ti Flee räinnø); S; Phk; Bke; Bf (Sz. Margit hozza a legyeket); Tb; T; B; E(mint Bf); Nyugat-Magyarország MbH 5, 14. l. (Sz. Vid); Nyugat-Magyarország: EMU 5, 21. l. (Sz. Flórián).

²³⁴ Máriaremete ilyenkor az egész környék kedvelt zarándokhelye. A pomáziak a közeli Csobánkára, a törökbálintiak pedig a budakeszi Sz. Anna kápolnához zarándokolnak. A zsámbékiek leginkább Kiszaszony napján keresik fel Máriaremetét.

²³⁵ S (paródiánk első három sorát ismerik. A „fimpf Kuhn Minz“ helyett „traí Kraizø“-t mondanak); Phk [An schainøn Kruæs von dæ aisonøn Schtot (Eisenstadt, Kismarton.) | Um zwaa Kraizø æ Schtamp Schnops]; Bke (ha a budaörsi zarándokok Máriaremetéről jövet Budakeszín keresztül hazatérnek, így énekelnek a budakeszi gyermekek: O tu liæwø Zwäischpmpaam, | Kee mit miæ noch Wuudesch haam | Un Pfäaschøpaam tu aa.).

²³⁶⁻²³⁷ Az egész környéken mondják. Vö. Prause 142. l.

²³⁸ Zs; Pv (vagy Kraidopuschntook); Pbj; Ü; S; Phk; Bke; Bf; T; B; E; Bánát: Kraushaar 54. l. (Maria Wischweih); Bánát: BdK 3, 20. l. (Maria Würzwich); Nagyjécsa: BdK 4, 10. l. (Maria-Würzwich-Tag). A nap különféle elnevezései: Höfler, Max: Der Frauen-Dreißiger ZföV 18, 153. l.

²³⁹ Pcs, P és Tb kivételével minden községben van virágszentelés.

²⁴⁰ Zs (h); Pv (h); Bk (h); Békm (h); Pbj (h); Ü (h); S (h); Bke (77 féle); T (vagy 77 féle); B; Baranya vm. (Hegyhát); Ethn 36, 167. ll.; Apatin: Ethn 10, 594. l.; Bánát: Bell 152. l.; Nagyjécsa: BdK 4, 10. l.; Nyugat-Magyarország: Ethn 36, 15. ll.; Németpróna és vid.: Ethn 9, 224. l.; Sartori 3, 241. ll.; HdwbdA 2, 1775. h.

²⁴¹ Minden községben. Apatin: Ethn 10, 594. l. (a szentelt virág megóvja a házat a szerencsétlenségtől); Nyugat-Magyarország: Ethn 36, 21. l.; Sartori 3, 241. l.; HdwbdA 1, 1410—11. h.

²⁴² Az egész környéken hiszik. Sartori 3, 241. l.; HdwbdA 2, 641. h.

²⁴³ Valamennyi községben mondják. Zsámbékon azt tartják, hogy az, aki a síron virító virágokat szorgolgtatja, elveszti szaglóképességét. Sartori 1, 157. ll.; HdwbdA 3, 1104—1105. h.

²⁴⁴ Minden községben. Egyes helyeken (Pbj, Ü, Bke, B) már tűnőfélben van ez a szokás. Nyugat-Magyarország: MbH 3, 58. l.; Sartori 3, 262. ll.; HdwbdA 1, 272. h.

²⁴⁵ A holtakért mindenütt olajméceszt égetnek. Sartori 3, 261. l.; HdwbdA 1, 269. h.

²⁴⁶ Zs (Szűz Mária sír, ráesik); Pv (az angyaloknak vagy a boszorkányoknak kell rajta ülniök); Békm; Pbj (a boszorkányok ülnek rajta); S (Szűz Mária térdel rajta); Phk (nyomorba jut a család); Bf (Szűz Mária ráesik); Tb (szerencsétlenséget jelent); T (Szűz Mária ráesik, az ördög ül rajta); B (Szűz Mária ráül); E (mint B). Veszekedést jelent: Zs, Pcs, Pv, P, Bk, Ü, Bke; Bánát: Kraushaar 151. l.; Sopron: Schwarz 27. l. (aki ilyen helyzetben hagyja a kést, azt elviszi az ördög); Sartori 2, 31. l.; HdwbdA 1, 269. h., 595. h. és 2, 1298. h.

²⁴⁷ Békm; Bf; HdwbdA 1, 1654. h.

²⁴⁸ Minden községben. HdwbdA 1, 1585. h.

²⁴⁹ Zs; Pcs; Pv; P; Bk; S; Bke; HdwbdA 1, 595. h.

²⁵⁰ Zs; Ü; Phk; Bke; Bf; Tb; T; B.

²⁵¹ Zs; Pcs; Pv; Bk; Ü; S; Phk; Bke; Bf; B.

²⁵² S; Phk; Bf; Tb; T.

²⁵³ Zs; Pcs; Pv; Bk; Pbj; S; Phk; Bke; Bf; T; B.

²⁵⁴ Bf (h).

²⁵⁵ Zs (az iparosok libapecsenyét, „Lichtpraadl“-t esznek ezen a napon).

²⁵⁶ T (é).

²⁵⁷ Az egész környéken ekkor táncolnak utoljára.

²⁵⁸ Az egész környéken ismerik. Sartori 3, 274. l.

TÁRGYMUTATÓ

AZ „EGYHÁZI ÉV” CÍMŰ FEJEZETHEZ*

- Ablak 28, 32, 51, 61
abroncs 40
ádvent 25—27, 63
ágy 30, 35, 54
ágynemű 42
alamizsna 34
áldás 44, 55, 57
áldozó csüörtök 51
állatbőr 34
állatok 32, 34, 38, 43, 49, 51
alma 32, 33, 38
angyal 31
Anna, sz. 59—60
Antal, páduai sz. 57—58
apostolok 31
aprószentek 34
aratás 39, 45
árvalányhaj 51
asszony, leány újevkor 35
aufkündln 34
- bab 34, 36, 42, 44, 49
Balázs, sz. 39
balázsolás 39
Bálint, sz. 42
bárány, húsvéti 47
Barbarazweig 27, 34
barka 43, 48
barkaszentelés 43
betegség 39, 55
Betholz 28
betlehemesek 31
bolha 42
- bor 33, 34, 41, 45
Borbála, sz. 27—28, 33
Borbála-imádságok 27—28
boróka 33, 43, 61
borsó 42, 49
borszentelés 34
boszorkány 30, 57
boszorkányszög 38
búcsú 29, 52
Buda 52
Budafok 52
Budakeszi 52
búza 33, 42, 49
búzakalász 61
búzaszentelés 49
búzavirág 54
- cickafark 61
cigány 45
C. M. B. 38
Család, sz. 25, 26
császármorzsa 47
Csepel 52
csillag 36, 46
csipkerózsza 61
csirke 42
csíz 40
- dió 32, 35
díszlövés 29, 44, 52, 55
disznóhús 33, 35—36
Dreifaltigkeitswasser 52

* A tárgymutató az „Összehasonlító jegyzetek” anyagát nem öleli fel. A vastagon szedett lapszám az előtte levő címszó érdemleges tárgyalását, a többi lapszám csak említését jelzi.

ég 31, 32, 33, 37
 égháború 37, 38, 43, 46, 55, 61
 Emmaus gehen 48
 ének, Mária- 26
 eső 51, 52, 60
 ételmaradék 32, 40
 ételszentelés 47
 evangélium 43, 44, 55, 57
 ezerjófű 61

 fa 31, 32, 46
 fánk 40, 42
 farkasalma 61
 farsang 39—41
 farsangtemető szokások 40—41
 Fausztin, sz. 42
 fecske 49
 fehérvasárnap 48
 feketeüröm 61
 feketevasárnap 42
 férfi, fiú újévkor 35
 filloxéra 60
 Flórián, sz. 50
 Foschinxnoan 41
 Fraunar 61
 Fronleichnamslid 55, 56
 Fuschpækraut 52, 61
 füge 33
 fülfű 61
 füstölése, a szobák 30, 61

 Gertrúd, sz. 42
 Glória 46
 Golgota 45
 gombóc főzés 30
 gyertya 33, 38, 39, 54
 gyertyaszentelés 38
 Gyertyaszentelő Boldogasszony
 27, 38—39
 gyónás 43, 51
 gyümölcs 42, 60
 gyümölcsfavessző 27, 34
 Gyümölcsoltó Boldogasszony 49

 hagyma 38
 Hailingeschtrizl 62
 Häitschl 61

haj 58
 hal 41
 halál 27, 32, 34, 44
 halottak napja 61—62
 hamvazás 41
 hamvazó szerda 40, 41, 42
 harang 21, 30, 43, 46, 62
 harmat 48, 51
 Havi Boldogasszony 60
 Heiligengeistwasser 51
 Herbergsucherinnen 25—27
 Hiätätisl 61
 hiszekegy 46
 hó 39
 holtak 26, 27, 32, 61, 62
 hordó 33, 34
 húshagyó kedd 40
 húsvéthétfő 48
 húsvétvasárnap 29, 43, 47, 51
 hüvelykujj 46

 imakönyv 25, 27, 49, 57
 istálló 30, 32, 43, 49, 55
 itélet, utolsó 58

 János, sz. — evangélista 34
 János, Nepomuki sz. 52
 jászol 31, 33
 jégeső 60
 Jézus Krisztus 26, 31, 32, 33, 43,
 44, 45, 46, 48, 49, 51, 54, 55, 62
 József, sz. 27, 31

 Käamkræupfə 40
 kalács, fonott 62
 kálvária 45, 46
 kántorbőjtök 42
 kápolnák, úrnapi 53, 54, 55, 57; —
 budaörsi 29, 51, 52, 60, 61
 káposzta 40, 42
 karácsony 25, 27, 30, 31—34, 36, 57
 karácsonyfa 31, 32, 33
 kártyajáték 32, 40
 Katalin, sz. 63
 katalinbál 63
 kecske 48
 kelés 42

- kelés, korai 58, 65
 kéményseprő 50
 kenyér 34, 38, 43, 45, 62
 kereplő 45
 keresztfa 45, 46, 50
 kereszt, sz. — feltalálása 50; —
 felmagasztalása 61
 keresztapa 38; —anya 58, 47, 62;
 —szülők 38
 keresztcsőr 45
 keresztjáró napok 51
 keresztúti ájtatosság 45, 46
 kertész 42
 kés 47, 62
 Khapöö(l)nkhiiritook 52
 Khatrainpuschn 61
 Khiæznpræinnætook 62
 Khiiritook 52
 Khiiritooxschtikl 52
 kígyó 57
 királyok, három 34, 36, 57; mon-
 dókájuk 36—37
 Kisasszony napja 59, 61
 kocma 35, 40, 41, 52, 55
 kocsonya 35
 Kőhegy (budaörsi) 29, 52, 55, 61
 kolbász 33, 40
 koldus 34
 kömény 38
 korbácsolás aprószentekkor 34
 köszöntők, újévi 35
 Kraidæpuschn 61
 Kræunæwæitn 35
 kréta 38
 Kriskhindl 31
 Kriskhindloowæschæsn 32
 krizantémum 61
 Kschpiztæ Weedærich 61
 kukorica 33, 40
 kút 34, 37, 65
 kutyatej 55, 57

 lábmosás 44
 lakatos 50
 lakmározások, mártónapi 63
 lámpa 32, 62
 Lamplfoschink 51

 lator 46
 láz 45
 leány, pártában maradt 39, 51
 légy 59
 lelkek, a tisztító tűzben szenvedő
 — a néphitben 62—63
 lencse 42
 lestyán 54
 létra 31
 leves 44, 47
 liba 42
 lilium, szentelt 58
 liszt 34
 litánia 26, 50, 62
 ló 31, 32, 48
 locsolás húsvétkor 48
 lóhere, négylevelű 57
 lövészek 44, 46—47, 52, 54, 55
 lövöldözés karácsonykor 32
 Luca, sz. 30
 Luzianacht 30

 Mäitnwæscht 33
 majorána 38, 61
 májusi ájtatosságok 50
 mákosmetélt 32
 malac 35, 48
 marha 32, 35, 42, 48
 Mari Kraidæwaich 60
 Mária Magdolna 58—59
 Máriaremete 59, 60
 Mária, Szűz 27, 29, 31, 45, 50, 59, 60
 Mariä Verkündigung 49
 Márk, sz. 49
 Martiniwein 63
 Márton, sz. 63
 maskarások, farsangi 41
 mennyország 39
 meszelni tilos 45
 mézeskalács 47, 52
 meztláb járni 49
 miatyánk 26, 27, 28, 38, 43, 44, 57,
 58, 62, 63
 Miklós, sz. 28, 30
 mindszentek 47, 52, 61—62
 mise 33, 47, 52, 54; éjféli 27, 29,
 32—33, 57; hajnali 26

mosni tilos 34, 45
 mosónő 45
 mozsár 29, 55
 Muædæträina 45
 munka tilos 34, 39, 40, 50

Nagy Boldogasszony 59, 60—61
 nagyböjt első vasárnapja 58, 42
 nagycsüdtörtök 43—44, 46
 nagyhét 45
 nagypéntek 43, 44—46
 nagyszombat 41, 43, 44, 46—47
 Naijoaraunploosn 35
 Naijoaraunwintschn 35
 nap 27, 47
 narancs 47
 Nigloo 28

olajméceses 27, 35, 62
 ólomöntés 30
 oltár 26, 44, 50, 54
 Oltáriszentség 44, 54, 55
 olvasó 26, 27, 62
 Oostætauf näimæ 48
 ór, éjjeli 35
 Oraadi 25
 Oraadischnops 25
 ördög 28, 29, 39, 40
 ótvar 38—39

padlás 30, 43, 46
 pálinka 25, 58
 paprika 38
 paraj 43
 párna 46
 pásztor 33, 35, 48, 63
 pásztorjátékok 51
 pék 45, 62
 pénz 33, 36, 48, 49
 Péter és Pál 58
 Péter, sz. — székünnep 42
 Pfinstkönigreiten 51
 Pfinxthäinichhoar 51
 pince 34, 40, 41, 48
 Pluæztræupfæ 45
 Polmkhazl 43

Polmpuschn 43
 Polmschnii(d)l 43
 Prominzn 61
 Prowiamuusi 39
 Prowiasuntook 39
 pünkösöd 29, 51

Raatschn 43
 rezesbanda 35, 39, 41, 54, 55,
 Richtækschpoan 54
 rooder Aartook 47
 Rosenkranz, Josefi — 26; Zwölf-
 Sternen — 26
 Roßdieb 51
 ruha 34, 42, 44, 52
 ruta, szagos 61

saláta 43
 sárgarépa 56
 Schai(d)lwaich 46
 Schizn 44
 Schiznschtickl 52
 Schneeraiden 39
 Seegnpaam 43, 61
 sertés 48
 sérv 43
 sír 61, szent sír 44, 47
 só 38
 sonka 40, 47
 sör 35
 Soroksár 60
 sóskaborbolya 61

szalag, szenteit 38
 szamár 31—32, 33
 szarkaláb 54
 szárnyas 36
 százsorszép 45
 szeg 45
 szegfű 54
 széna 32
 Szentháromság 27, 29, 30, 34
 Szentháromság vasárnapja 52, 53
 szenteltvíz 37, 38, 43, 50
 szentkép 25, 26, 27, 50, 54
 Szentlélek 51
 szentségimádás 58

Szeplőtelen fogantatás 25, 29
 szerelmi babonák 30—31, 46, 58
 szikfű 45
 Szilveszter, sz. 30, 35

Tamás, sz. 30
 tánc 39—40, 41, 52, 63
 Tausendguldenkraut 61
 tea 55
 tehén 49
 tej 49
 temető 43, 61
 termés, jó 27, 33, 46, rossz 27
 teregetni tilos 34
 tisztosfű 52, 61
 tojás 33, 34, 38, 40, 42, 45, 47, 61
 tojásjátékok 47
 tök 49
 tolvaj 33
 tömjén 30
 torokbaj 37, 39, 43, 54
 Tschaiməripln 35
 Tundəkhugl 61
 tűz 46, 49, 50, 57, 58, 62; tisztító
 tűz 62—63
 tűzszentelés 46
 tyúk 33, 38, 40
 tyúköl 40

uborka 49, 51
 üdvözlégy 26, 32, 50
 újév 29, 33, 34, 35—36

újévet köszönteni 35
 Úrfelmutatás 44
 úrnapi körmenet 55—56, 57
 Úrnapja 29, 53—57
 út 32, 38, 54
 útifű 61

varrni tilos 40, 51
 Vaterunser, goldenes 45—46
 vecsernye 44
 Vid, sz. 58
 viasztekeres 38
 virág 53, 55, 57, 60—61
 virágkoszorú (Kranzl) 53, 54, 55
 virágszentelés 60
 virágszőnyeg, úrnapi 53, 54, 55, 57
 virágvasárnap 43, 48
 virgács 28, 31
 víz 27, 33, 37, 45, 48, 53
 vízbefúlás 57
 vízkereszt 34, 36—38
 vizszenelés 37
 vörösbegy 45

Wainschaa(d)l 61
 Weeglschtraatook 53
 Wouxschtäikl 38, 61
 Wulfskraut 61

Zaislkraut 61
 Zäintweekraut 61
 zsír 30, 34, 43

DAS KIRCHENJAHR IN SPRUCH UND BRAUCH DER DEUTSCHEN GEMEINDE BUDAÖRS (PESTER KOM.).

DEUTSCHER AUSZUG.

Vorliegende Arbeit enthält Sitten und Bräuche des Budaörser deutschen Volkes, die sich an die einzelnen Tage und Festzeiten des Kirchenjahres knüpfen. Es wurde aber auch das Brauchtum 16 anderer Gemeinden der Umgebung berücksichtigt und an der Hand des Budaörser Materials geschildert.

Budaörs, die größte deutsche Siedlung in den Ofner Bergen, liegt in nächster Nähe von Budapest. Die Bewohner dieser wohlhabenden Gemeinde beschäftigen sich vorwiegend mit Wein- und Obstbau. Der Heimatboden vermag aber nicht alle zu ernähren. Darum sind viele Bauernsöhne bemüht den Ort zu verlassen und der Hauptstadt zuzuströmen, wo sie zumeist als Fabrikarbeiter ihr Brot erwerben.

Die Nähe der Hauptstadt hat nebst ihren Vorteilen auch Nachteile. Obwohl die Gemeinde in jeder Hinsicht konservativ ist, gewinnt der städtische Einfluß von Tag zu Tag an Boden. Glücklicherweise ist man hier noch bestrebt, die völkische Eigenart nach Kräften zu bewahren und den modernen Geist womöglich fernzuhalten.

Nach der Befreiung Ungarns von dem Türkenjoch war Budaörs entvölkert und wurde erst 1718 (nach Czoernig) durch Graf Peter Zichy neu besiedelt. (Laut Familienaufzeichnungen wäre dies allerdings schon 1707 geschehen). Über die Urheimat der ersten Siedler liegen keine Daten vor. Wahrscheinlich stammten sie aus bayrischem Gebiet, was unter anderem auch der heutige Dialekt beweist. Der großen Pestepidemie im Jahre 1739 fielen 274 Leute zum Opfer. Budaörs hatte anfangs keine eigene Pfarre. Als Seelsorger der ersten 27 Jahre werden die Trinitarier von Maria-Eichel, die Of-

ner Franziskaner und Kapuziner erwähnt. Der erste Pfarrherr, namens Johann Helmár, wurde erst 1745 eingesetzt.

Nach der kurzen geschichtlichen Einleitung folgen Bilder aus dem religiösen Leben der Gemeinde. (Die Grundlinien der bäuerlichen Religiosität, Religiöser Hausschmuck, Religiöse Übungen an Werktagen, Der Sonn- und Festtag, Religiöser Geist, religiöse Erziehung und religiöse Vereine). Budaörs ist gewissermaßen eine Insel der Religiosität nach altem Schlage. Hier finden wir lebendigen religiösen Geist, Gottvertrauen, Opferwilligkeit und einheitliche Gesinnung. Das Fundament der Familie ist noch immer der unerschütterliche Glaube. Dieses Erbe wird treu bewahrt, den Kindern im Elternhause und in der Schule tief in die Seele eingepägt und für das Leben mitgegeben. Die Arbeit wird hier durch religiöse Übungen geheiligt. Ein leeres Gotteshaus trifft man nicht an. Auf diesem gesunden Grunde konnten viele religiöse Vereine erblühen und segensreich wirken.

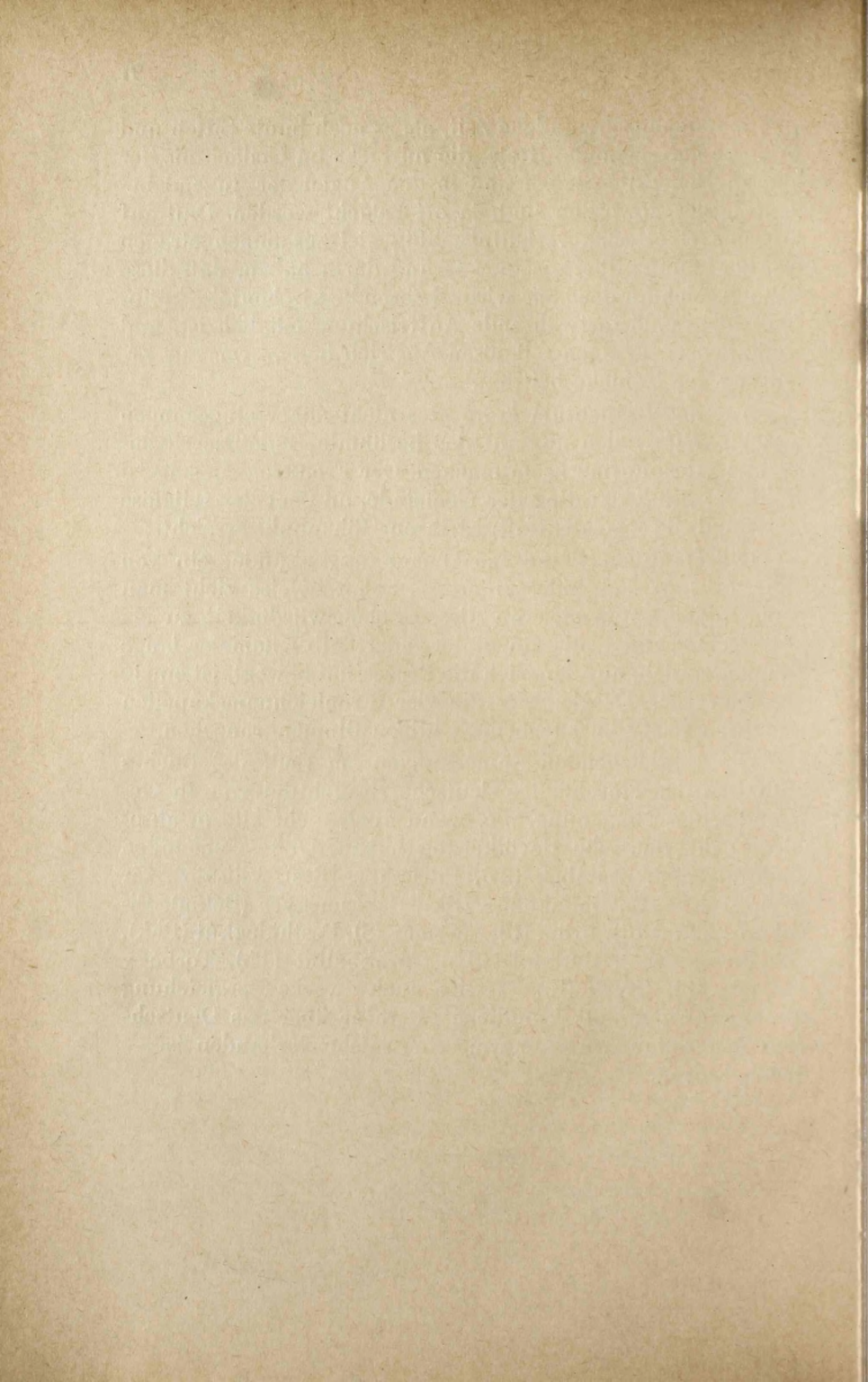
Es folgt nun die Schilderung der Budaörser Sitten und Bräuche im Kreislaufe des Kirchenjahres: Advent, Hl. Barbara, Hl. Nikolaus, Mariä Empfängnis, Hl. Luzia, Hl. Thomas, Weihnachten, Hl. Johannes der Evangelist, Unschuldige Kindlein, Hl. Silvester, Neujahr, Dreikönigsfest, Mariä Lichtmeß, Hl. Blasius, Fastnacht, Aschermittwoch, Invocavit, Hl. Valentin, Hl. Faustin, Quatemberfasten, Petri Stuhlfeier, Judica, Hl. Gertrud, Palmsonntag, Gründonnerstag, Karfreitag, Karsamstag, Ostersonntag, Ostermontag, Weißer Sonntag, Mariä Verkündigung, Hl. Markus, Maiandachten, Kreuzerfindung, Hl. Florian, Bittage, Christi Himmelfahrt, Pfingsten, Kirchweihfest, Dreifaltigkeitssonntag, Fronleichnam, Hl. Anton von Padua, Hl. Veit, Peter und Paul, Maria Magdalena, Hl. Anna, Maria Schnee, Mariä Himmelfahrt, Kreuzerhöhung, Allerheiligen und Allerseelen, Hl. Martin, Hl. Katharina. Darüber kann zusammenfassend folgendes gesagt werden: In der Arbeit wird nicht nur das lebendige Brauchtum aufgezeichnet, sondern auch ein Blick in die Vergangenheit geworfen und das bereits Entschwundene berücksichtigt. Wenn letzteres überwiegt, so ist es dem Umstand zuzuschreiben, daß die Gegenwart an Volksbräuchen bereits arm ist und von Tag zu Tag ärmer wird. Es werden hier also zum großen Teil Erinnerungen an

eine bereits entschwundene Zeit, als es noch bunte Sitten und Bräuche gab, geboten, Reste, die nurmehr im Gedächtnis der älteren Generation leben und in den Augen der Jugend bedeutungslos geworden sind, ja oft belacht werden. Daß auf diesem Gebiet noch verhältnismäßig viel zusammengetragen werden konnte, dürfte seinen Grund darin haben, daß diese Bräuche sich an das stets wiederkehrende Kirchenjahr knüpfen, wobei eine fortwährende Auffrischung möglich ist, und weiters, daß sie einen religiösen Anstrich haben, was zur Erhaltung der Bräuche beiträgt.

Auf das Brauchtum kann hier nicht näher eingegangen werden. Wir wollen nur auf das berühmte Budaörser Fronleichnamsfest aufmerksam machen. Der Fronleichnamstag ist wohl der größte Festtag der Gemeinde, an dem der religiöse Geist und die Prachtentfaltung ihren Höhepunkt erreicht.

Die Hauptstadt und die Umgebung bekundet ein von Jahr zu Jahr steigendes Interesse. Scharenweise zieht man nach Budaörs, um sich an dieser Sehenswürdigkeit zu ergötzen. Der kunstvolle, ungefähr anderthalb Kilometer lange Blument Teppich, auf dem sich die Prozession bewegt, ist einzig in seiner Art. Desgleichen die vier Fronleichnamskapellen mit ihren 1000—1500 farbenprächtigen Blumenkränzchen.

Die vergleichenden Anmerkungen am Ende des Buches enthalten das einschlägige deutsche Brauchtum von 16 Gemeinden der Umgebung, die, wenn auch nicht alle in absoluter Zahl, deutsche Bevölkerung haben. Diese Gemeinden sind folgende: Zsámbék (Zs), Piliscsaba (Pcs), Pilisvörösvár (Pv), Pomáz (P), Budakalász (Bk), Békásmegyér (Békm), Pilisborosjenő (Pbj), Üröm (Ü), Solymár (S), Pesthidegkút (Phk), Budakeszi (Bke), Budafok (Bf), Törökbálint (Tb), Torbágy (T), Bia (B), Etyek (E). Es wird auch zwecks Vergleichung die einschlägige volkskundliche Literatur über das Deutschtum in Großungarn — soweit eine solche vorhanden ist — herangezogen.

T A R T A L O M

Előszó.		3
Irodalom.		5
1. Budaörs rövid története.		11
2. Egyházi és népies vallásosság.		13
3. Vallási tárgyi néprajz.		14
4. A hétköznap vallási keresztmetszete		19
5. Vasár- és ünnepnap.		20
6. Vallásos szellem, valláserkölcsi nevelés és vallásos egyesületek.		22
7. Az egyházi év (Az 1931/32. polgári év alapján)		25

a) Karácsonyi ünnepkör.

Advent 25. — Sz. Borbála (dec. 4.) 27. — Sz. Miklós (dec. 6.) 28. — Szeplőtelen fogantatás (dec. 8.) 29. — Sz. Luca (dec. 13.) 30. — Sz. Tamás (dec. 21.) 30. — Karácsony 31. — Sz. János evangélista (dec. 27.) 34. — Aprószentek (dec. 28.) 34. — Sz. Szilveszter (dec. 31.) 35. — Újév 35. — Vízkereszt (jan. 6.) 36. — Gyertyaszentelő Boldogasszony (febr. 2.) 38.

b) Húsvéti ünnepkör.

Sz. Balázs (febr. 3.) 39. — Farsang 39. — Hamvazó szerda (febr. 10.) 41. — Nagyböjt első vasárnapja (febr. 14.) 42. — Sz. Bálint (febr. 14.) 42. — Sz. Fausztin (febr. 15.) 42. — Kántorböjtek 42. — Sz. Péter székünnepe (febr. 22.) 42. — Feketevasárnap (márc. 15.) 42. — Sz. Gertrúd (márc. 17.) 42. — Virágvasárnap (márc. 20.) 43. — Nagycsütörtök (márc. 24.) 43. — Nagypéntek (márc. 25.) 44. — Nagyszombat (márc. 26.) 46. — Húsvétvasárnap (márc. 27.) 47. — Húsvéthétfő (márc. 28.) 48. — Fehérvasárnap (ápr. 3.) 48. — Gyümölcsoltó Boldogasszony (ápr. 4.) 49. — Sz. Márk (ápr. 25.) 49. — Májusi ájtatosságok 50. — A szent kereszt feltalálásának napja (máj. 3.) 50. — Sz. Flórián (máj. 4.) 50. — Keresztjáró napok (máj. 2—4.) 51. — Áldozó csütörtök (máj. 5.) 51.

c) Püünkösdi ünnepekör.

Püünkösöd (máj. 15—16.) 51. — Búcsú (máj. 16.) 52. — Szent-háromság vasárnapja (máj. 22.) 52. — Ürnapja (máj. 26.) 53. — Páduai Sz. Antal (jún. 15.) 57. — Sz. Vid (jún. 15.) 58. — Sz. Péter és Sz. Pál (jún. 29.) 58. — Mária Magdolna (júl. 22.) 58. — Sz. Anna (júl. 26.) 59. — Havi Boldogasszony (aug. 5.) 60. — Nagy Boldogasszony (aug. 15.) 60. — A szent kereszt felmagasztalásának napja (szept. 14.) 61. — Mindszentek és halottak napja (nov. 1—2.) 61. — Szent Márton (nov. 11.) 65. — Sz. Katalin (nov. 25.) 65.

8. Összehasonlító jegyzetek.	64
Tárgymutató az egyházi évhez.	84
Német kivonat (Deutscher Auszug).	89
Tartalom.	95

SAJTÓHIBÁK.

7. l. 20. sor: Hruschka—Toiser helyett olv. Hruschka—Toischer.
11. l. 10. sor: Urbarium Comaromiense helyett olv. Urbarium Comaromiense-ben.
14. l. 25. sor: emgértéssel helyett olv. megértéssel.
25. l. 21. sor: gonddal helyett olv. gonddal.
64. l. 20. sor: Bkə helyett olv. Bke.
-

- XXII. **Szilasi Klára:** Stöckel Lénárd Zsuzsanna-drámája és a bártfai német iskolai színház a XVI. században. [Leonhard Stöckels Susanna-Drama und das deutsche Schuldrama in Bartfeld (in Ungarn) im 16. Jahrhundert.] 1918. 3.50 P
- XXIII. **Pukánszky Béla:** Herder hazánkban. I. Herder és a népies irány. (Herder in Ungarn. I. Herder und die volkscundliche Richtung.) 1918. Elfogyott. Vergriffen.
- XXIV. **Szepessy Ilona:** Grubenfeld Gruber Károly Antal hazai német író élete és irodalmi működése. (Leben und literarisches Wirken des deutsch-ungarischen Schriftstellers Karl Anton Gruber von Grubenfelds.) 1919. Elfogyott. Vergriffen.
- XXV. **Schmidt Gizella:** Szepesi német népdalok és népies énekek (Zipser deutsche Volkslieder und volkstümliche Lieder.) Elfogyott. Vergriffen.
- XXVI. **Nagy Anna:** Heine ballada költészete és hatása a magyar balladára. (Heines Balladendichtung und sein Einfluss auf die ungarische Ballade.) 1919. 3.— P
- XXVII. **Gerő Zsófia:** Hartmann Móric mint politikai költő, különös tekintettel a magyarsághoz való viszonyára. (Moritz Hartmann als politischer Dichter und sein Verhältnis zum Ungarum.) 1919. Elfogyott. Vergriffen.
- XXVIII. ***Dr. Motz Atanáz S. O. Cist.:** Oswald von Wolkenstein élete és költészete. (O. von Wolkensteins Leben und Dichten.) 1915. ... 2.— P
- XXIX. **Dr. Pukánszky Kádár Jolán:** A pesti és a budai német színészet története II. rész. 1812—1847. (Gesch. des deutschen Theaters in Pest und Ofen. II. Teil 1812—1847.) 1923. 4.50 P
- XXX. **Dr. Koszó János:** Fessler Aurél Ignác, a regény- és történetíró. A felvilágosodástól a romantikáig. (Aurel Ignaz Fessler, der Romanschriftsteller und Historiker. Von der Aufklärung bis zur Romantik.) 1923. 4.50 P
- XXXI. **Dr. Pukánszky Béla:** A magyarországi német irodalom története. A legrégebb időktől 1848-ig. (Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn. Von den ältesten Zeiten bis 1848.) 1926. 8.— P
- XXXII. **Flórián Kata:** A kassai német színészet története 1816-ig. (Geschichte des Kaschauer deutschen Theaters bis 1816.) 1927. 3.— P
- XXXIII. **Bernfeld Magdolna:** A németiség Jókai Mór megvilágításában. (Das Deutschtum bei Maurus Jókai.) 1927. 3.— P
- XXXIV. **Basch F. Antal:** Preyer Nep. János. Egy elfeledett bánáti német író. (Johann Nep. Preyer. Ein vergessener Banater deutscher Schriftsteller.) 1927. 3.50 P
- XXXV. **Neuhauser Frigyes:** A zirci német nyelvjárás hangtana. (Lautlehre der d. Mundart von Zirc.) 1927. 2.— P
- XXXVI. **Márer Erzsébet:** Schiller és a fiatal Nietzsche szellemtörténeti kapcsolatai. (Geistesgeschichtl. Berührungen zw. Schiller u. dem jungen Nietzsche.) 1928. 2.— P
- XXXVII. **Kurzweil Géza O. S. B.:** A forma mint kifejezőeszköz Klopstock ódaköltészetében. (Die poetische Form als Ausdrucksmittel in Klopstocks Odendichtung.) 1928. 3.— P
- XXXVIII. **Dr. Hermann Egedy:** A bátaszéki németek és népdalaik. (Die Deutschen von Bátaszék und ihre Volkslieder.) 1929. 3.50 P

* Jegyzékünkben ezen szám alatt eddig Csallner Frigyes „Az analógikus vonások Jörg Wickram regénymotívumaiban, 1919” c. dolgozata szerepelt; minthogy azonban a forradalom zavarai következtében egyetlen példány sem maradt belőle ránk, helyébe az elhunyt Motz Atanáz korábban megjelent és több példányban meglévő doktori értekezését vettük fel. A szerkesztők. (In unserem Verzeichnis führten wir hier bisher die Arbeit von Fr. Csallner über „Die analogen Züge in den Romanmotiven Jörg Wickrams, 1919”; da aber davon in den Wirren der Revolution kein einziges Exemplar erhalten geblieben ist, wurde an ihre Stelle die früher erschienene, und in mehreren Exemplaren vorhandene Dissertation des verstorbenen Ath. Motz aufgenommen. Die Herausgeber.)

- XXXIX. **Vass Klára:** Buda német utcanevei. A Vár és Ujlak utcanevei. 1696—1872. (Ofens deutsche Gassenamen. Die Gassenamen der Stadtteile Festung und Neustift von 1696 bis 1872.) 1929. ... 4.— P
- XL. **Vatter Ilona:** A soproni német színészet története 1841-ig. (Die Geschichte des deutschen Theaters in Sopron-Oedenburg bis 1841.) 1929. ... 3.50 P
- XLI. **Eszterle M. Edit:** A budakeszi német nyelvjárás hangtana. (Lautlehre der deutschen Mundart von Budakeszi.) 1929. ... 3.— P
- XLII. **Weidlein János:** A murgai német nyelvjárás alaktana. (Formenlehre der deutschen Mundart von Murga [Kom. Tolna.]) 1930. ... 2.50 P
- XLIII. **Didovác György:** A budai jogkönyv (Ofner Stadtrecht) hangtana. (Lautlehre des Ofner Stadtrechts.) 1930. ... 2.50 P
- XLIV. **Berzenczey Margit:** Wildgans-tanulmányok. (Wildgans-Studien.) 1930. ... 3.— P
- XLV. **Osztern Rózsa:** Zsidó újságírók és szépirok a hazai németnyelvű időszaki sajtóban a „Pester Lloyd” megalapításáig, 1854-ig. (Jüdische Journalisten und Schriftsteller in der deutsch-ungarischen periodischen Presse bis zur Gründung des Pester Lloyd, 1854.) 1930. 3.— P
- XLVI. **Monsberger Ulrik O. S. B.:** A hazai német naptárirodalom története 1821-ig. (Geschichte der deutschen Kalenderliteratur in Ungarn bis 1821.) 1931. ... 2.— P
- XLVII. **Szemző Piroska:** Német írók és pesti kiadók a XIX. században. (1812—1878.) (Deutsche und österreichische Schriftsteller und ihre Pester Verleger im 19. Jahrhundert. 1812—1878.) 1931. ... 3.50 P
- XLVIII. **Erdődi József:** A finnugor és indogermán népek legrégebb érintkezésének néhány bizonyítéka. (Einige Beweise für die ältesten Berührungen zwischen den finnischugrischen und indogermanischen Völkern.) 1931. ... 2.50 P
- XLIX. **Jenőfi Éva:** Adatok a szegedi német telepesek és céheik történetéhez. (Beiträge zur Geschichte der Deutschen Siedler und ihre Zünfte in Szeged.) 1932. ... 3.— P
- L. **Fürst Ilona:** Dóczi Lajos mint német író. Egy zsidó írói nemzedék típusa. (Ludwig Dóczi als deutscher Schriftsteller. Typus einer jüdischen Schriftstellergeneration.) 1932. ... 3.50 P
- LI. **Kardos Emilia:** A pécsi német sajtó és színészet története. (Geschichte der deutschen Presse und des deutschen Theaters in Fünfkirchen.) 1932. ... 3.50 P
- LII. **Schilling Rogér S. O. Cist.:** Dunakömlöd és Németskér telepítés-, népiség- és nyelvtörténete. (Siedlungs-, Volkstums- und Sprachgeschichte der beiden deutschen Gemeinden Dunakömlöd und Németskér, Kom. Tolna.) 1933. ... 8.— P
- LIII. **Bonomi Jenő:** Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában, tekintettel Budaörs környékére. (Das Kirchenjahr in Spruch und Brauch der deutschen Gemeinde Budaörs, mit Rücksicht auf die Umgegend.) 1933. ... 3.50 P
- LIV. **Riedl Ferenc:** A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alaktana. (Formenlehre der deutschen [mittel-bayrischen] Mundart von Budaörs.) 1933. ... 4.— P

Megrendelhetők a Pfeifer-féle könyvkereskedésben (Zeidler testv.).
(Zu beziehen durch die Ferdinand Pfeifer'sche Buchhandlung, Gebr. Zeidler.)
Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 5. sz.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA RT.